รายงานการศึกษา

เรื่อง

การสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ ในประเทศไทย

จัดทำโดย

นางสาวอัญชลี จองจันทร์

วิทยากรชำนาญการพิเศษ

กลุ่มงานวิจัยและพัฒนา สำนักวิชาการ

สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร

ชื่อรายงานการศึกษา การสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทย

ชื่อผู้ศึกษา นางสาวอัญชลี จวงจันทร์

ปีที่ทำการศึกษา 2568

บทคัดย่อ

รายงานการศึกษา เรื่อง การสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัญหาการสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทยก่อนการประกาศใช้พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 หรือกฎหมายสมรสเท่าเทียม ศึกษากฎหมายรับรองการสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทยและต่างประเทศ และศึกษาการรับรองสิทธิของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศหลังจากพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 หรือกฎหมายสมรสเท่าเทียมมีผลบังคับใช้ โดยใช้การวิจัยเอกสาร ผลการวิจัยพบว่า

1. ปัญหาที่เกิดขึ้นต่อบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศของประเทศไทยก่อนมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 หรือกฎหมายสมรสเท่าเทียม แบ่งปัญหาสำคัญออกเป็น 3 ประการ คือ 1) ปัญหาการรับรองสิทธิในการสมรสระหว่างเพศเดียวกันในประเทศไทย 2) ปัญหาการรับรองและคุ้มครองสิทธิการสมรสตามกฎหมายประเทศไทย และ 3) ข้อกฎหมายที่เกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่ของคู่สมรส

2. การรับรองสิทธิทางกฎหมายของบุคคลที่มีความหลากหลายในประเทศไทย รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ได้มีการรับรองสิทธิทางกฎหมาย ความเสมอภาค และการป้องกันการเลือกปฏิบัติ โดยสิทธิที่จะได้รับการรับรองและคุ้มครอง ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างสามีภริยา คู่สมรสอีกฝ่ายหนึ่งย่อมเป็นผู้อนุบาลหรือผู้พิทักษ์ บุคคลจะทำการสมรสในขณะที่ตนมีคู่สมรสอยู่ไม่ได้ และกรณีการหย่าที่ทำให้อีกฝ่ายหนึ่งยากจนลงเพราะไม่มีรายได้เพียงพอจากทรัพย์สินหรือจากการงานตามที่เคยทำอยู่ระหว่างสมรส อีกฝ่ายหนึ่งนั้นจะขอให้ฝ่ายที่ต้องรับผิดจ่ายค่าเลี้ยงชีพให้ได้ และสิทธิในการรับบุตรบุญธรรม นอกจากนั้น การรับรองและคุ้มครองสิทธิการสมรสตามกฎหมายต่างประเทศ พบว่าสหรัฐอเมริกามีการรับรองกฎหมายแต่งงานของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ ประเทศแคนาดามีการห้ามการเลือกปฏิบัติต่อบุคคลด้วยเหตุผลจากรสนิยมทางเพศที่แตกต่างกัน สหราชอาณาจักรมีการออกกฎหมายรับรองการจดทะเบียนความสัมพันธ์ของบุคคลเพศเดียวกัน และสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนีให้การคุ้มครองคู่สัมพันธ์ที่เป็นบุคคลเพศเดียวกันให้เสมือนกับคู่สมรสต่างเพศ

3. การรับรองสิทธิของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศหลังจากพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 หรือกฎหมายสมรสเท่าเทียมมีผลบังคับใช้ พบว่า 1) เหตุผลสำคัญ คือ เพื่อรองรับให้บุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศสามารถหมั้นและสมรสกันได้ เร่งรัดการพิจารณาและออกกฎหมายเกี่ยวกับการรับรองอัตลักษณ์ทางเพศสภาพ 2) มีการรับรองสิทธิประโยชน์ตามกฎหมายที่บัญญัติถึงสิทธิของ “คู่สมรส” หรือ “สามีภริยา” กล่าวคือ สิทธิในการใช้นามสกุลของคู่สมรส สิทธิในการให้ความยินยอมรักษาพยาบาล สิทธิประโยชน์ตามกฎหมายประกันสังคม โดยภายหลังพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) มีผลบังคับใช้ จะส่งผลให้บุคคลที่มีความหลากหลาย

ทางเพศมีการรับรองสิทธิ คือ การสมรสระหว่างคนไทยกับคนต่างชาติ การแบ่งสินส่วนตัวและสินสมรส การจัดการสินสมรสต้องได้รับความยินยอมจากอีกฝ่าย การรับบุตรบุญธรรมร่วมกันได้ ฯลฯ 3) มีการรับรองสิทธิการสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศโดยแก้ไขอายุขั้นต่ำสำหรับการหมั้นและการสมรสจากอายุ 17 ปีบริบูรณ์ เป็น 18 ปีบริบูรณ์ และกำหนดรับรองสิทธิของคู่สมรสที่จดทะเบียนตามกฎหมายใหม่

4. ข้อเสนอแนะในการรับรองสิทธิทางกฎหมายของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ คือ 1) ควรมีการปรับปรุงแก้ไขกฎหมายให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 หรือกฎหมายสมรสเท่าเทียม เพื่อให้สอดคล้องกับแนวทางปฏิบัติและการรองรับทางกฎหมายของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศของประเทศไทย โดยเฉพาะกฎหมายว่าด้วยการรับรองอัตลักษณ์ทางเพศ กฎหมายการรับบุตรบุญธรรม เป็นต้น 2) การแก้ไขพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็กที่เกิดโดยอาศัยเทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์ทางการแพทย์ พ.ศ. 2558 หรือที่เรียกว่าพระราชบัญญัติอุ้มบุญ ซึ่งในมาตรา 21 แห่งพระราชบัญญัติดังกล่าว กำหนดให้สามีและภริยาที่ชอบด้วยกฎหมาย ซึ่งภริยาไม่อาจตั้งครรภ์ได้เท่านั้นที่สามารถให้หญิงอื่นตั้งครรภ์แทน ดังนั้น เมื่อมีการแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ในเรื่องการสมรสเท่าเทียม จึงควรมีการแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็กที่เกิดโดยอาศัยเทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์ทางการแพทย์ พ.ศ. 2558 ให้สอดรับกับการแก้ไขประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ดังกล่าว โดยในพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็กที่เกิดโดยอาศัยเทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์ทางการแพทย์ พ.ศ. 2558 ควรเปลี่ยนจากคำว่า “สามีภริยา” เป็นคำว่า “คู่สมรส” ทั้งนี้จะทำให้บุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศที่ทำการสมรสกันไม่ว่าระหว่างชายกับชาย หรือหญิงกับหญิง ซึ่งไม่อาจตั้งครรภ์ได้ที่ประสงค์จะมีบุตร สามารถให้หญิงอื่นตั้งครรภ์แทนได้ ทำให้บุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศไม่ถูกเลือกปฏิบัติและเกิดความเท่าเทียมกัน 3) ปัจจุบันการเลือกปฏิบัติต่อบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศลดลงหลังจากกฎหมายสมรสเท่าเทียมมีผลบังคับใช้ เมื่อวันที่ 23 มกราคม 2568 ที่ผ่านมา ซึ่งในการขับเคลื่อนเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศจึงควรมีกฎหมายรับรองอัตลักษณ์ทางเพศและกฎหมายขจัดการเลือกปฏิบัติ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการใช้กฎหมายสมรสเท่าเทียมได้มากขึ้น และ 4) การสร้างความเท่าเทียมทางกฎหมายให้แก่บุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ เนื่องจากยังมีกฎหมายอีกหลายฉบับที่ต้องได้รับการแก้ไขให้มีความสอดคล้องกับประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ โดยเฉพาะกรณีที่กฎหมายใช้คำระบุสถานะโดยแบ่งแยกเพศหรือมีการเลือกปฏิบัติทางเพศในบทบัญญัติที่ไม่มีเรื่องเพศมาเกี่ยวข้อง เมื่อมีการแก้ไขแล้วคู่สมรสเพศเดียวกันจะสามารถใช้สิทธิต่าง ๆ เช่นเดียวกับคู่สมรส ชายหญิง เช่น สิทธิในการใช้นามสกุลของอีกฝ่าย สิทธิประโยชน์ทางภาษี เช่น การยื่นแบบเสียภาษีร่วมกันในฐานะคู่สมรส การได้รับการหักลดหย่อนภาษีเงินได้จากเงินที่ได้รับจากคู่สมรส สิทธิที่เกี่ยวข้องกับสวัสดิการต่าง ๆ เช่น กฎหมายแรงงาน กฎหมายประกันสังคมในส่วนที่ว่าด้วยสิทธิของคู่สมรส ดังนั้น จึงต้องมีการแก้ไขกฎหมายดังกล่าวเพื่อให้สอดคล้องกับประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ในกรณีที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายสมรสเท่าเทียม

คำสำคัญ : การสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ, การรับรองสิทธิของบุคคล, การรับรองสิทธิทางกฎหมาย

คำนำ

การศึกษา เรื่อง “การสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทย” เป็นการศึกษาถึงปัญหาการสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทยก่อนการประกาศใช้พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 หรือกฎหมายสมรสเท่าเทียม ศึกษากฎหมายรับรองการสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทยและต่างประเทศ และการรับรองสิทธิของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศหลังจากพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 หรือกฎหมายสมรสเท่าเทียมมีผลบังคับใช้

ผู้ศึกษามีความตั้งใจที่จะนำเสนอผลการศึกษาให้ผู้อ่านทราบถึงการสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทย นับตั้งแต่ก่อนการประกาศใช้พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 หรือกฎหมายสมรสเท่าเทียม รวมทั้งประเด็นทางกฎหมายที่รับรองสิทธิของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทยและต่างประเทศ ตลอดจนการวิเคราะห์สิทธิของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศหลังจากพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 หรือกฎหมายสมรสเท่าเทียมมีผลบังคับใช้ เพื่อให้บุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศได้รับสิทธิและความคุ้มครองตามกฎหมายครอบครัวและกฎหมายอื่น รวมทั้งสร้างความเท่าเทียมในสังคมไทย

ทั้งนี้ ผู้ศึกษาหวังเป็นอย่างยิ่งว่ารายงานการศึกษาเรื่องนี้ จะเป็นประโยชน์ต่อการสนับสนุนงานของฝ่ายนิติบัญญัติและผู้สนใจทั่วไป เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ในการเป็นข้อมูลด้านการวิจัยที่ส่งเสริมความเท่าเทียมของบุคคลตามบทบัญญัติของพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 หรือกฎหมายสมรสเท่าเทียม ที่มีความสอดคล้องกับแนวทางการส่งเสริมความเท่าเทียมตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 เพื่อให้สามารถรับรองสิทธิของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศได้เช่นเดียวกับบุคคลเพศหญิงและชายตามกฎหมายต่อไป

อัญชลี จวงจันทร์
พฤศจิกายน 2568

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อ ก
คำนำ ค
สารบัญ ง
บทที่ 1 บทนำ 1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของการศึกษา 1
1.2 วัตถุประสงค์การศึกษา 2
1.3 ขอบเขตการศึกษา 3
1.4 นิยามศัพท์เฉพาะ 3
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ 4
บทที่ 2 แนวคิดทฤษฎีและการทบทวนวรรณกรรม 5
2.1 แนวคิดเกี่ยวกับเพศและเพศสภาพ 5
2.2 พัฒนาการของกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการใช้สิทธิและเสรีภาพในการสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศของประเทศไทย 13
2.3 สิทธิการสมรส 14
2.4 กลไกหลักนิติธรรมและกลไกหลักความเท่าเทียมในการปกป้องสิทธิและเสรีภาพทางเพศ 15
2.5 หลักการสิทธิมนุษยชนว่าด้วยความหลากหลายทางเพศ 16
2.6 การรับรองสิทธิทางกฎหมายของบุคคลที่มีความหลากหลายในประเทศไทย 18
2.7 การรับรองสิทธิทางกฎหมายของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศในต่างประเทศ 19
2.8 ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง 20
2.9 กรอบแนวคิดการศึกษา 25
บทที่ 3 วิธีดำเนินการศึกษา 26
3.1 วิธีดำเนินการศึกษา 26
3.2 การวิเคราะห์ข้อมูล 26
บทที่ 4 ผลการศึกษา 28
4.1 ศึกษาปัญหาของประเทศไทยที่เกิดขึ้นต่อบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศก่อนการประกาศใช้พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 หรือกฎหมายสมรสเท่าเทียม 28
4.1.1 ปัญหาการรับรองสิทธิในการสมรสระหว่างเพศเดียวกันในประเทศไทย 28
4.1.2 ปัญหาการรับรองและคุ้มครองสิทธิการสมรสตามกฎหมายประเทศไทยก่อนมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 หรือกฎหมายสมรสเท่าเทียม 30
4.1.3 ปัญหาข้อกฎหมายที่เกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่ของคู่สมรส 34

สารบัญ

	หน้า
4.2 ศึกษากฎหมายรับรองการสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทยและต่างประเทศ	37
4.2.1 การรับรองสิทธิทางกฎหมายของบุคคลที่มีความหลากหลายในประเทศไทย	37
4.2.2 สิทธิที่จะได้รับการรับรองและคุ้มครองของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศของไทย	47
4.2.3 การรับรองและคุ้มครองสิทธิการสมรสตามกฎหมายต่างประเทศ	49
4.3 ศึกษาการรับรองสิทธิของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศหลังจากพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 หรือกฎหมายสมรสเท่าเทียมมีผลบังคับใช้	58
4.3.1 การแก้ไขพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 หรือกฎหมายสมรสเท่าเทียม	58
4.3.2 สิทธิตามพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567	60
4.3.3 การรับรองสิทธิตามพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567	64
4.4 ฝ่ายนิติบัญญัตินำไปใช้ประโยชน์เป็นข้อมูลประกอบการตัดสินใจเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่ส่งผลต่อการพัฒนาประเทศอย่างทันต่อเหตุการณ์ ตรงประเด็น และสามารถสนับสนุนการปฏิบัติงานของฝ่ายนิติบัญญัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ	65
4.4.1 การสนับสนุนการทำงานของฝ่ายนิติบัญญัติ	65
4.4.2 การเพิ่มประสิทธิภาพการทำงานของคณะกรรมาธิการ	66
บทที่ 5 สรุปผลการศึกษา อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	68
5.1 สรุปผลการศึกษา	68
5.2 อภิปรายผล	79
5.3 ข้อเสนอแนะ	84
บรรณานุกรม	86

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของการศึกษา

ประเทศไทยได้สร้างปรากฏการณ์ครั้งสำคัญในการประกาศใช้ “กฎหมายสมรสเท่าเทียม” อย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 23 มกราคม 2568 เป็นประเทศแรกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และประเทศที่ 3 ในเอเชีย รวมถึงเป็นประเทศที่ 38 ของโลกที่มีกฎหมายสมรสเท่าเทียม เป็นการให้ความสำคัญกับคุณค่าของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ แต่ยังสะท้อนถึงการยกระดับสิทธิมนุษยชนที่ก้าวข้ามกรอบทางความคิดวัฒนธรรมและประเพณี ซึ่งกฎหมายสมรสเท่าเทียมเชื่อมโยงถึงสิทธิขั้นพื้นฐานที่คู่สมรสทุกคู่ควรได้รับสิทธิในทรัพย์สินที่สร้างร่วมกันมา การรับมรดกในฐานะทายาทตามกฎหมาย หรือแม้กระทั่งสิทธิในการจัดการชีวิตของอีกฝ่ายในยามเจ็บป่วยและฉุกเฉิน จึงอาจกล่าวได้ว่าการประกาศใช้กฎหมายสมรสเท่าเทียมเป็นการสร้างรากฐานของสิทธิต่าง ๆ ระหว่างคน 2 คน โดยสิทธิของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศที่สำคัญ คือ สิทธิในการจดทะเบียนสมรส ซึ่งเปิดโอกาสให้ทุกคนสามารถหมั้นและจดทะเบียนสมรสได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย สิทธิด้านทรัพย์สินที่ให้คู่สมรสสามารถจัดการทรัพย์สินร่วมกัน รับมรดกในฐานะทายาทโดยธรรมและสามารถจัดการทรัพย์สินของอีกฝ่ายในกรณีจำเป็น สิทธิในการรับบุตรบุญธรรมร่วมกัน โดยคู่สมรสสามารถรับบุตรบุญธรรมร่วมกันได้ พร้อมทั้งให้บุตรบุญธรรมใช้นามสกุลของคู่สมรส สามารถดูแลเด็กในฐานะพ่อแม่ที่เท่าเทียมกันซึ่งจะต้องมีอายุมากกว่าบุตรที่รับมาเลี้ยง 15 ปีขึ้นไป สิทธิด้านสุขภาพและการจัดการในยามฉุกเฉิน คู่สมรสสามารถลงนามยินยอมให้รักษาพยาบาลแทนกันได้ รวมถึงมีสิทธิในการจัดการศพของอีกฝ่าย และสิทธิสวัสดิการที่จะให้คู่สมรสสามารถรับสิทธิประโยชน์จากประกันสังคม และค่ารักษาพยาบาลในฐานะคู่สมรสตามที่กฎหมายกำหนด

ก่อนมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 หรือกฎหมายสมรสเท่าเทียม ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของไทยมีเงื่อนไขอนุญาตให้เพศชายและเพศหญิงตามกำเนิดที่สามารถสมรสเป็นคู่สมรสและสามีภรรยาที่ชอบด้วยกฎหมายได้ เงื่อนไขดังกล่าวส่งผลให้คู่รักซึ่งเป็นบุคคลที่มีความหลากหลายในอัตลักษณ์ทางเพศและรสนิยมทางเพศ อาทิ หญิงรักหญิง (lesbian) ชายรักชาย (Gay) คนรักสองเพศ (Bi-sexual) คนข้ามเพศ (Transgender) คนที่มีเพศกำกวม (Inter-sex) เควียร์ (Queer) หรือที่เรียกรวมว่า “LGBTQ” ขาดความเสมอภาคในการสมรส ทำให้กลุ่มบุคคลดังกล่าวไม่ได้รับสิทธิและหน้าที่ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ และตามกฎหมายอื่น ๆ อีกทั้งในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 กำหนดบทบัญญัติห้ามการเลือกปฏิบัติด้วยเหตุแห่งเพศ โดยคำว่า “เพศ” นั้น หมายความรวมถึงความหลากหลายทางเพศของบุคคล รวมถึงอนุสัญญาและกติการะหว่างประเทศที่ประเทศไทยเข้าร่วมลงนาม และให้สัตยาบันได้มีบทบัญญัติเช่นเดียวกัน ได้แก่ ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (UDHR) หลักการยอกจาการ์ตา (Yogyakarta Principles) อนุสัญญาว่าด้วยการขจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีในทุกรูปแบบ (CEDAWS) กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (ICCPR) และกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรม (ICESCR) มีบทบัญญัติห้ามเลือกปฏิบัติด้วยเหตุแห่งเพศ (ชวินโรจน์ ธีรพัชรพร และคณะ, 2560, น.40)

กระทรวงยุติธรรมของประเทศไทยได้มีการกำหนดแผนสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2566–2570) โดยมีวิสัยทัศน์ คือ “เป็นกรอบทิศทางของหน่วยงานในการดำเนินงาน เพื่อแก้ไขปัญหาการละเมิดลิทธิมนุษยชนในภาพรวมของประเทศ ปกป้อง คุ้มครองสิทธิของประชาชน โดยไม่เลือกปฏิบัติ

คำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สร้างสังคมที่ตระหนักถึงการเคารพสิทธิมนุษยชน” โดยมีการคุ้มครองกลุ่มบุคคลที่ความหลากหลายทางเพศ ส่งเสริมการยอมรับอัตลักษณ์ทางเพศ ให้ความรู้เจ้าหน้าที่ในการปฏิบัติต่อกลุ่มบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ และทบทวนกฎหมายเพื่อป้องกันการเลือกปฏิบัติ เพื่อคุ้มครองความหลากหลายทางเพศของบุคคล ทั้งนี้ การใช้ชีวิตคู่ร่วมกันของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ เป็นสิ่งที่สามารถพบเห็นได้บ่อยครั้งโดยหลายคู่ได้จัดพิธีแต่งงานอย่างเปิดเผย แต่คู่สมรสต้องมีเพศต่างกันในการสมรส คือ ระหว่างชายกับหญิงเท่านั้น ดังนั้น บุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศย่อมจะเกิดความเสียเปรียบทางกฎหมายในการใช้ชีวิตคู่ร่วมกันในลักษณะต่าง ๆ เนื่องจากประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายรับรองการสมรสโดยตามสถานะเป็นคู่สมรสตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ชายและหญิงจะต้องแสดงเจตนาให้ถูกต้องตรงกันเพื่อก่อให้เกิดความผูกพันตามกฎหมาย มีสิทธิและได้รับการคุ้มครองตามกฎหมายครอบครัวและตามกฎหมายอื่น ๆ ซึ่งมีผลต่อการใช้ชีวิตคู่แก่คู่สมรสมิใช่แค่ขณะทำการสมรส แต่ยังส่งผลไปถึงการดำเนินชีวิตคู่ภายหลังการสมรส การหย่า การตายของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง รวมถึงผลภายหลังการสิ้นสุดสถานะการสมรส ดังนั้น เมื่อบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศที่ได้ใช้ชีวิตคู่ร่วมกันไม่สามารถสมรสได้โดยชอบด้วยกฎหมาย จึงไม่ได้รับการรับรองว่ามีสถานะเป็นคู่ชีวิตตามกฎหมาย ขณะเดียวกันการสมรสสำหรับบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศยังเป็นเรื่องที่สังคมไทยมีการถกเถียงกันอยู่ เนื่องจากกฎหมายยังไม่รับรองบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศที่ได้ใช้ชีวิตคู่ร่วมกันเป็นคู่สมรสโดยชอบด้วยกฎหมาย แต่เมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 หรือกฎหมายสมรสเท่าเทียม ส่งผลให้บุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศได้รับสิทธิทันที ได้แก่ สิทธิในการสมรสและการหมั้น สิทธิได้รับประโยชน์และสวัสดิการจากรัฐในฐานะคู่สมรส สิทธิการคุ้มครองและการดูแลสิทธิการให้ความยินยอมต่อการรักษาพยาบาล สิทธิการจัดการทรัพย์สินและหนี้สิน และสิทธิการรับบุตรบุญธรรมร่วมกัน

ดังนั้น ผู้ศึกษาจึงสนใจศึกษาถึงการสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทย นับตั้งแต่ก่อนการประกาศใช้พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 หรือกฎหมายสมรสเท่าเทียม รวมทั้งประเด็นทางกฎหมายที่รับรองสิทธิของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทยและต่างประเทศ ตลอดจนการวิเคราะห์สิทธิของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศหลังจากพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 หรือกฎหมายสมรสเท่าเทียมมีผลบังคับใช้ เพื่อให้บุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศได้รับสิทธิและความคุ้มครองตามกฎหมายครอบครัวและกฎหมายอื่น และสร้างความเท่าเทียมในสังคมไทยได้อย่างแท้จริง

1.2 วัตถุประสงค์การศึกษา

1) เพื่อศึกษาปัญหาการสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทยก่อนการประกาศใช้พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 หรือกฎหมายสมรสเท่าเทียม

2) เพื่อศึกษากฎหมายรับรองการสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทยและต่างประเทศ

3) เพื่อศึกษาการรับรองสิทธิของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศหลังจากพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 หรือกฎหมายสมรสเท่าเทียมมีผลบังคับใช้

4) เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในการสนับสนุนการปฏิบัติงานของฝ่ายนิติบัญญัติในการ พิจารณาเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่ส่งผลต่อการพัฒนาประเทศ

1.3 ขอบเขตการศึกษา

ขอบเขตด้านเนื้อหา การดำเนินการศึกษา ค้นคว้า รวบรวมข้อมูลด้านความเสมอภาคในการสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศในประเทศ เป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยศึกษาปัญหาที่เกิดขึ้นต่อบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศก่อนการประกาศใช้กฎหมายสมรสเท่าเทียม อันเนื่องมาจากการไม่มีกฎหมายรองรับการสมรส รวมทั้งสิทธิและหน้าที่ของคู่สมรส นำข้อมูลสภาพปัญหาที่ได้จากการรวบรวมวิเคราะห์บทบัญญัติของกฎหมายในประเด็นที่เกี่ยวข้องที่เชื่อมโยงกับกฎหมายสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ และรวบรวมปัญหาจากการศึกษาทางเอกสารที่เกี่ยวข้องจากหนังสือ คำพิพากษาของศาล บทความทางวิชาการ งานวิจัย รายงานและสิ่งพิมพ์อื่นที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งสื่ออิเล็กทรอนิกส์ต่าง ๆ ตลอดจนงานวิชาการเกี่ยวกับหลักการสิทธิมนุษยชนว่าด้วยความหลากหลายทางเพศ แนวทางการส่งเสริมความเสมอภาคของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ พัฒนาการการเรียกร้องสิทธิในระดับสากลของกลุ่มบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทยและต่างประเทศ การรับรองสิทธิทางกฎหมายของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทยและต่างประเทศ สิทธิทางกฎหมายของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศการรับรองสิทธิทางกฎหมายของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทยและต่างประเทศ กฎหมายรับรองการสมรสในประเทศไทย และสำรวจสภาพปัญหาทางกฎหมายในการใช้ชีวิตคู่ร่วมกับของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทยและต่างประเทศ ได้แก่ สหรัฐอเมริกา (รัฐแมสซาชูเสทส์ รัฐนิวแฮมเชียร์ รัฐเวอร์มอนด์ รัฐแคลิฟอร์เนีย และรัฐเมน) แคนาดา สหราชอาณาจักร และเยอรมนี รวมทั้งบทบัญญัติกฎหมายที่กำหนดสิทธิและหน้าที่สำหรับคู่สมรสตามกฎหมาย

ขอบเขตด้านเวลา

ระยะเวลาที่ใช้ในการจัดทำรายงานการศึกษา ระหว่างเดือนมกราคม-พฤศจิกายน 2568

1.4 นิยามศัพท์เฉพาะ

กลุ่มคนที่มีความหลากหลายทางเพศ (LGBT) หมายถึง กลุ่มคนที่เป็นเลสเบี้ยน เกย์ รักสองเพศ คนข้ามเพศและคนที่มีเพศกำกวม โดยประกอบด้วย (1) Gay (เกย์) หมายถึง ผู้ชายที่รักผู้ชายด้วยกันทางอารมณ์ทางความสัมพันธ์ (2) Lesbian (เลสเบี้ยน) หมายถึง ผู้หญิงที่รักผู้หญิงด้วยกันทางอารมณ์ทางความสัมพันธ์ (3) Bisexual (คนรักสองเพศ) หมายถึง บุคคลที่รักได้ทั้งชายและหญิงทางอารมณ์ทางความสัมพันธ์ (4) Transgender (คนข้ามเพศ) หมายถึง ผู้ที่รู้สึกพึงพอใจกับเพศภาวะหรืออัตลักษณ์ทางเพศที่ตรงข้ามกับเพศกำเนิดของตน Intersex (คนที่มีเพศกำกวม) หรือคนที่มีทั้งสองเพศ

เพศสภาพ (Gender) หมายถึง คุณลักษณะของผู้หญิงและผู้ชายในบทบาททางสังคม พฤติกรรม กิจกรรม และคุณลักษณะที่ให้สังคมพิจารณาว่าเป็นผู้ชายหรือผู้หญิง ผู้ที่ไม่มองว่าตนเองเป็นเพศชาย หรือเพศหญิง หรือเป็นกลุ่มคนหลากหลายทางเพศ มักเรียกรวม ๆ ว่าเป็นเพศทางเลือก

อัตลักษณ์ทางเพศ (Gender Identity) หมายถึง ความรู้สึกภายในของบุคคลเกี่ยวกับเพศสภาวะ ซึ่งอาจจะสอดคล้องหรือตรงข้ามกับเพศโดยกำเนิดของตน รวมทั้งความรู้สึกทางสรีระ การแสดงออกทางเพศภาวะ เช่น การแต่งกายการพูดจาและกิริยาอื่น ๆ ของกลุ่มคนหลากหลายทางเพศ

การเลือกปฏิบัติ (Discrimination) หมายถึง การแบ่งแยกการกีดกันหรือความลำเอียง ซึ่งมีผลลบล้างหรือลดทอนการยอมรับการได้รับหรือได้ใช้สิทธิและเสรีภาพ ทั้งปวงอย่างเท่าเทียมกันโดยบุคคลทุกคน การเลือกปฏิบัติในที่นี้หมายความรวมถึงการเลือกปฏิบัติต่อกลุ่มคนหลากหลายทางเพศด้วย

สิทธิมนุษยชน (Human Right) หมายถึง สิทธิขั้นพื้นฐานที่พึงมีโดยเสมอภาคกันเพื่อการดำรงชีวิตได้อย่างมีศักดิ์ศรี มีโอกาสเท่าเทียมกันในการเรียนรู้ และพัฒนาศักยภาพของตนเองอย่างเต็มที่และสร้างสรรค์ ดังนั้น จึงเป็นสิทธิที่ได้มาพร้อมกับการเกิดและเป็นสิทธิติดตัวบุคคลนั้นตลอดไป ไม่ว่าจะอยู่ในเขตปกครองใด หรือเชื้อชาติ ภาษา ศาสนาใด

การส่งเสริมสิทธิมนุษยชน (Promotion of Human Rights) หมายถึง การจัดทำการสนับสนุน ประสานงาน และติดตามประเมินผลแผนสิทธิมนุษยชนแห่งชาติเพื่อเป็นการสร้างหลักประกันด้านสิทธิมนุษยชนให้เป็นที่ยอมรับ ตลอดจนการส่งเสริมและพัฒนาบุคลากรที่เกี่ยวข้องด้านสิทธิมนุษยชน ซึ่งจะทำให้สถานการณ์การละเมิดสิทธิมนุษยชนลดน้อยลง การส่งเสริมสิทธิมนุษยชนในความหมายของงานการศึกษานี้รวมถึงการส่งเสริมสิทธิมนุษยชนของกลุ่มคนหลากหลายทางเพศด้วย

ความเสมอภาคทางเพศ (Gender Equality) หมายถึง การยอมรับและความแตกต่างระหว่างทุกกลุ่มคนที่มีบทบาทแตกต่างกันทางสังคม มีความเท่าเทียมกันทั้งในเรื่องของสิทธิและหน้าที่โอกาสทางสังคม เศรษฐกิจและการเมือง รวมถึงการไม่เลือกปฏิบัติด้วยเหตุผลเพียงเพราะมีความแตกต่างทางเพศ ความเสมอภาคทางเพศ ในที่นี้หมายความรวมถึงความเสมอภาคทางเพศของกลุ่มคนหลากหลายทางเพศที่มีความเสมอภาคกับเพศทั่วไป

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1) ทำให้ทราบสภาพปัญหาการสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทยก่อนการประกาศใช้พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 หรือกฎหมายสมรสเท่าเทียม)

2) ทำให้ทราบกฎหมายรับรองการสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทยและต่างประเทศ

3) ทำให้ทราบการรับรองสิทธิของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศหลังจากพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 หรือกฎหมายสมรสเท่าเทียมมีผลบังคับใช้

4) ฝ่ายนิติบัญญัตินำไปใช้เป็นข้อมูลประกอบการตัดสินใจเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่ส่งผลต่อการพัฒนาประเทศอย่างทันต่อเหตุการณ์ ตรงประเด็น และสามารถสนับสนุนการปฏิบัติงานของฝ่ายนิติบัญญัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ

บทที่ 2

แนวคิดและการทบทวนวรรณกรรม

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับเพศและเพศสภาพ

2.1.1 ความหมายของเพศ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ฉบับพุทธศักราช 2542 ให้ความหมายของคำว่า “เพศ” หมายถึง “รูปที่แสดงให้รู้ว่าเป็นหญิงหรือชาย” คือ การแสดงออกด้วยลักษณะทางกายภาพให้ทราบว่าเป็นเพศหญิงหรือเพศชาย

แนวคิดเรื่องเพศมีองค์ประกอบที่ต้องพิจารณาร่วมกันหลายด้าน ได้แก่ เพศสรีระ (Sex) เพศที่เป็นบทบาททางสังคมหรือเพศสภาพ (Gender) และเพศในทางกามารมณ์ เพศสัมพันธ์ และอารมณ์ความรู้สึก (Sexual Orientation) ประกอบรวมกัน โดยอาจแยกอธิบาย ดังนี้

1) เพศสรีระ (Sex) หรือเพศกำเนิด หมายถึง ลักษณะเพศทางกายภาพที่มองเห็นจากภายนอก มักเป็นตัวกำหนดเพศของบุคคลในทางกฎหมายหรือถูกรับรองอย่างเป็นทางการโดยระบบของรัฐ

2) เพศสภาพ (Gender) หมายถึง บทบาทความเป็นเพศที่ถูกกำหนดขึ้นจากขนบธรรมเนียมวัฒนธรรม ประเพณีและกลไกทางสังคม ซึ่งมีผลต่อการนิยามตนเองหรืออัตลักษณ์ทางเพศ (Gender Identity) และการแสดงบทบาททางเพศ หรือตัวตนทางเพศของบุคคลในสังคม เช่น การแสดงบทบาทความเป็นหญิงหรือความเป็นชาย หรือความเป็นเพศอื่น ๆ ในสังคมของบุคคล โดยเพศสภาพนั้นเป็นผลลัพธ์จากกระบวนการขัดเกลาทางสังคมที่เชื่อมโยงกับทัศนคติ ความเชื่อวัฒนธรรม ค่านิยม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ซึ่งไม่มีลักษณะตายตัว สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามยุคสมัย และความแตกต่างทางสังคมและวัฒนธรรมซึ่งไม่จำเป็นต้องสอดคล้องกับเพศสรีระหรือเพศกำเนิดก็ได้ บุคคลที่มีเพศสภาพแตกต่างจากเพศกำเนิดนั้นหมายถึงบุคคลที่เกิดมามีเพศกำเนิดเพศหนึ่ง แต่มีการแสดงออกที่แตกต่างจากเพศกำเนิดของตน

3) เพศวิถี (Sexuality) หมายถึง วิถีทางเพศในทางกามารมณ์และในด้านความรู้สึกซึ่งหมายความรวมถึงรสนิยมทางเพศ ความรู้สึกดึงดูด ความปรารถนาทางเพศ ความรู้สึกรักใคร่ชอบพอ หรือพฤติกรรมในความสัมพันธ์ทางเพศของบุคคล

สำหรับประเทศไทยนั้น บุคคลทุกคนได้รับการรับรองและคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 4 บัญญัติว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์สิทธิเสรีภาพ และความเสมอภาคของบุคคลย่อมได้รับความคุ้มครองปวงชนชาวไทยย่อมได้รับความคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญเสมอกัน”

มาตรา 27 บุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมาย มีสิทธิและเสรีภาพและได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกัน

ชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน

การเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคล ไม่ว่าด้วยเหตุความแตกต่างในเรื่องถิ่นกำเนิด เชื้อชาติภาษา เพศ อายุ ความพิการ สภาพทางการหรือสุขภาพ สถานะของบุคคล ฐานะทางเศรษฐกิจหรือสังคม ความเชื่อทางศาสนา การศึกษาอบรม หรือความคิดเห็นทางการเมืองอันไม่ขัดต่อบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญหรือเหตุอื่นใด จะกระทำมิได้

มาตรการที่รัฐกำหนดขึ้นเพื่อขจัดอุปสรรคหรือส่งเสริมให้บุคคลสามารถใช้สิทธิหรือเสรีภาพได้เช่นเดียวกับบุคคลอื่น หรือเพื่อคุ้มครองหรืออำนวยความสะดวกให้แก่เด็ก สตรี ผู้สูงอายุ คนพิการหรือผู้ด้อยโอกาส ย้อมไม่ถือว่าเป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมตามวรรคสาม

ทั้งนี้ วรรคหนึ่ง วรรคสอง และวรรคสาม บัญญัติว่า “บุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมาย มีสิทธิและเสรีภาพ และได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกัน ชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน”

การเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคล ไม่ว่าด้วยเหตุความแตกต่างในเรื่องถิ่นกำเนิด เชื้อชาติ ภาษา เพศ อายุ ความพิการ สภาพทางกายหรือสุขภาพ สถานะของบุคคล ฐานะทางเศรษฐกิจหรือสังคม ความเชื่อทางศาสนา การศึกษาอบรม หรือความคิดเห็นทางการเมืองอันไม่ขัดต่อบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ หรือเหตุอื่นใด จะกระทำมิได้”

บทบัญญัติตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 เป็นมาตรการที่กำหนดขึ้นเพื่อลดอุปสรรคและส่งเสริมให้บุคคลทุกคนสามารถใช้สิทธิและเสรีภาพของตนได้เช่นเดียวกับบุคคลอื่นและเพื่อเป็นการคุ้มครองหรืออำนวยความสะดวกให้แก่บุคคลทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน โดยไม่ถือว่าเป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรม นอกจากนั้น ประเทศไทยมีการตราบทบัญญัติแห่งกฎหมายต่าง ๆ เพื่อบังคับใช้ที่ครอบคลุมถึงบุคคลทุกคนในสังคม สังคมไทยได้มีการยอมรับการแสดงออกของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศอย่างกว้างขวางมากขึ้น เช่น การยอมรับการแต่งกายของนักศึกษาตามเพศวิถี แม้ว่าการแต่งกายนั้นจะไม่ตรงกับเพศกำเนิดก็ตาม ย่อมไม่ได้กระทบกระเทือนต่อนิสิตนักศึกษาอื่น ๆ ที่เข้าเรียน และเข้าสอบวัดผล รวมทั้งหลักเกณฑ์ในการทดสอบความรู้แต่อย่างใด การกระทำอันเป็นการจำกัดซึ่งการแสดงออกของอัตลักษณ์ทางเพศที่แตกต่างจากเพศกำเนิด และกระทบต่อสิทธิในความเป็นส่วนตัว ซึ่งไม่ได้เป็นไปเพื่อคุ้มครองสวัสดิภาพ ความปลอดภัย ความมั่นคงของประเทศ หรือการปฏิบัติตามหลักการทางศาสนา ย่อมขัดต่อรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย การใช้อำนาจของรัฐไม่ว่าจะเป็นการตรากฎหมาย การใช้บังคับกฎหมาย และการตีความกฎหมายจะต้องคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพของประชาชนด้วย การจะจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลที่รัฐธรรมนูญรับรองไว้จะกระทำมิได้ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายเฉพาะ เพื่อการที่รัฐธรรมนูญกำหนดไว้และเท่าที่จำเป็น โดยจะขัดแย้งกับสาระสำคัญแห่งสิทธิและเสรีภาพนั้นมิได้ กฎ ระเบียบ หรือวิธีปฏิบัติดังกล่าวย่อมขัดต่อรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย และถือเป็นการกระทำใดที่เป็นการปฏิบัติอย่างไม่เป็นธรรมต่อบุคคล เพราะเหตุแห่งเพศตามพระราชบัญญัติคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตรา 3 “สิทธิมนุษยชน” หมายความว่า ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคของบุคคลที่ได้รับการรับรองหรือคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย หรือตามกฎหมายไทยหรือตามสนธิสัญญาที่ประเทศไทยมีพันธกรณีที่จะต้องปฏิบัติตาม (พระราชบัญญัติคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ พ.ศ. 2542, น. 1) พระราชบัญญัติความเท่าเทียมระหว่างเพศ พ.ศ. 2558 มาตรา 3 “การเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมระหว่างเพศ” หมายความว่า การกระทำหรือไม่กระทำการใดอันเป็นการแบ่งแยก กีดกัน หรือจำกัดสิทธิประโยชน์ใด ๆ ไม่ทางตรงหรือทางอ้อม โดยปราศจากความชอบธรรม เพราะเหตุที่บุคคลนั้นเป็นเพศชายบหรือเพศหญิง หรือมีการแสดงออกที่แตกต่างจากเพศโดยกำเนิด (พระราชบัญญัติความเท่าเทียมระหว่างเพศ พ.ศ. 2558, น.1) และกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง ข้อ 2 และหลักการยอกยาการ์ตา (Yogyakata Principles) ว่าด้วยการใช้กฎหมายสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศในประเด็นวิถีทางเพศและอัตลักษณ์ทางเพศ ข้อ 2 สิทธิในความเสมอภาคและการห้ามเลือกปฏิบัติ ข้อ 6 สิทธิในความเป็นส่วนบุคคล และข้อ 19 สิทธิในความเห็น การแสดงความคิดเห็น นอกจากนั้น มหาวิทยาลัยหลายแห่งในประเทศไทยได้กำหนดแนวปฏิบัติเรื่องการแต่งกายของ

นักศึกษา เพื่อป้องกันมิให้เลือกปฏิบัติจากสาเหตุวิถีทางเพศหรืออัตลักษณ์ทางเพศ และเป็นการคุ้มครองบุคคลไม่ให้ถูกลบลู่เกียรติและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ตลอดจนคุ้มครองสิทธิเสรีภาพในการแสดงออกซึ่งอัตลักษณ์หรือตัวตนผ่านการพูดจา ท่าทาง การแต่งกาย ลักษณะทางร่างกาย

ดังนั้น สังคมไทยในปัจจุบันได้มีการยอมรับการแสดงออกของบุคคลเพศทางเลือกในสังคมมากยิ่งขึ้น โดยถือเป็นการยอมรับการมีตัวตนของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศในสังคม ดังนั้น หากบุคคลผู้มีความหลากหลายทางเพศเกิดความรักใคร่ ปรารถนาดีต่อบุคคลที่มีเพศสรีระเดียวกันมีความผูกพันต่อกันและประสงค์จะสร้างครอบครัวเพื่อใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันเฉกเช่นบุคคลที่มีเพศสรีระแบบต่างเพศ ถือเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานในการสร้างครอบครัว โดยมนุษย์ทุกคนมีสิทธิในการสร้างครอบครัวได้ โดยไม่จำต้องขึ้นอยู่กับเพศสรีระหรือเพศกำเนิด ซึ่งรัฐจะต้องรับรองและคุ้มครองสิทธิดังกล่าว ภายใต้หลักการทางกฎหมายที่สำคัญ คือ หลักความเสมอภาคและหลักศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

2.1.2 สิทธิมนุษยชนและสิทธิทางเพศ

กลุ่มคนที่มีความหลากหลายทางเพศ หรือ LGBTQ มักถูกเลือกปฏิบัติจากบุคลากรภาครัฐ และบุคคลทั่วไปที่ยังคงขาดความรู้ความเข้าใจในตัวตน และวิถีชีวิตของกลุ่มคนที่มีความหลากหลายทางเพศ การรับรู้เรื่องความแตกต่างทางเพศ ความเข้าใจตัวตนของ LGBTQ ส่งผลต่อรูปแบบการให้บริการทางสังคมไปจนถึงการสร้างนโยบายที่ขาดมิติความละเอียดอ่อนต่อประเด็นความหลากหลายทางเพศ บุคคลที่มีเพศสภาพแตกต่างจากเพศกำเนิดนั้น หมายถึงบุคคลที่เกิดมาเป็นเพศกำเนิดหนึ่งแต่แสดงออกแตกต่างออกไปไม่สอดคล้องกับเพศกำเนิด ซึ่งในภาษาอังกฤษ เรียกว่า “Transgender หรือคนข้ามเพศ” คนข้ามเพศกำหนดนิยามตนเองหรือมีสำนึกรู้ว่าตนเองมีเพศสภาพที่แตกต่างจากเพศสรีระ และบทบาททางเพศที่สังคมกำหนด โดยแบ่งออกเป็นบุคคลที่เกิดมามีอวัยวะเพศชายแต่นิยามตนเองและแสดงออกเป็นผู้หญิง (Male–to–female) ในภาษาไทยเรียกว่า “ผู้หญิงข้ามเพศ” และบุคคลที่เกิดมามีอวัยวะเพศหญิง แต่แสดงออกหรือนิยามตนเองว่าเป็นผู้ชาย(Female–to–male) ในภาษาไทยเรียกว่า “ผู้ชายข้ามเพศ” (การกำหนดคำเรียกนั้นจะยึดเพศที่บุคคลต้องการจะเป็นเป็นหลัก) ในกลุ่มคนข้ามเพศยังมีความหลากหลายของอัตลักษณ์และการแสดงออกในหลายระดับ ซึ่งขึ้นอยู่กับความพอใจ ความต้องการ และความพร้อมในด้านต่าง ๆ ของแต่ละบุคคล (ภัคพงศ์ ปัญธิญา, 2565, น.10–11)

แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับการสมรส

ครอบครัวถือเป็นสถาบันทางสังคมที่มีขนาดเล็กที่สุดซึ่งถือเป็นสถาบันพื้นฐานที่มีความสำคัญของสังคม โดยค่านิยมในเรื่องการใช้ชีวิตครอบครัวของสภาพสังคมไทยนั้นมีการยกย่องให้ฝ่ายชายเป็นหัวหน้าครอบครัว แต่ยังให้บทบาทฝ่ายหญิงในการบริหารและจัดการครอบครัว อันมีลักษณะสืบทอดกันมาเป็นระยะเวลาอย่างยาวนาน โดยปราศจากคำถามหรือข้อสงสัย ซึ่งแนวคิดการสมรสระหว่างชายและหญิงได้ฝังรากลึกในสังคมมาอย่างยาวนาน ดังนั้นเมื่อชายและหญิงตกลงกันที่จะใช้ชีวิตร่วมกัน เพื่อเรียนรู้ซึ่งกันและกัน อันเป็นการสร้างสถาบันครอบครัวขึ้น โดยมีจุดมุ่งหมายตามธรรมชาติเพื่อสืบทอดสายโลหิตต่อไป ซึ่งเป็นแนวคิดพื้นฐานที่ได้รับการยอมรับจากคนในสังคมส่วนใหญ่ว่าถูกต้องและเป็นไปตามทำนองคลองธรรม และเป็นไปตามหลักความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของสังคม เนื่องจากเป็นความรักที่เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ โดยชายและหญิงแสดงออกโดยเปิดเผยต่อสังคมว่าจะใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันเพื่อสร้างครอบครัว ต่อมาเมื่อสังคมมีความเจริญมากขึ้น รัฐเข้ามามีบทบาทในการปกครองประชาชนภายในรัฐ โดยจะต้องมีรูปแบบกฎเกณฑ์การปกครองและมีกฎหมายที่เป็นลายลักษณ์อักษรสำหรับใช้ในการปกครองสังคม รัฐจึงเข้า

มามีบทบาทในการเป็นผู้รับรองสถานะของการใช้ชีวิตคู่ร่วมกันโดยการตราบทกฎหมายภายในรัฐ อันเกี่ยวกับการสมรสดังกล่าวขึ้นในรูปแบบต่าง ๆ โดยในตอนแรกรัฐอาจรับรองถึงการใช้ชีวิตคู่ร่วมกันของชายและหญิงโดยไม่ต้องจดทะเบียนสมรสกัน เพียงแต่แสดงออกโดยเปิดเผยว่าเป็นสามีภริยากัน ถือว่าเป็นการสมรสกันโดยชอบด้วยกฎหมายแล้ว จนพัฒนาตลอดมาเป็นรูปแบบของการจดทะเบียนสมรส เพื่อรับรองสถานะการสมรสนั้นว่าเป็นการสมรสที่ชอบด้วยกฎหมาย เนื่องจากภายหลังการสมรสกันแล้วชายและหญิงนั้นต้องมีความสัมพันธ์ร่วมกันในด้านต่าง ๆ มีการอยู่กินด้วยกันตลอดจนช่วยเหลืออุปการะเลี้ยงดูกัน มีการจัดการทรัพย์สินร่วมกัน หากต่อมาชายและหญิงนั้นให้กำเนิดบุตรก็จะมีสถานะเป็นบิดาและมารดา และก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดากับบุตรที่ต่างต้องมีหน้าที่อุปการะเลี้ยงดูซึ่งกันและกัน รวมถึงการจัดการทรัพย์มรดกเมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งถึงแก่ความตาย และในกรณีภายหลังการสมรสกันแล้ว หากชายและหญิงนั้นต้องการที่จะยุติความสัมพันธ์ต่อกัน และประสงค์ที่จะกลับไปใช้ชีวิตของตนตามเดิม จึงต้องมีการยุติการสมรสดังกล่าวเกิดขึ้นหรือที่เรียกว่า “การหย่า” ซึ่งทำให้การสมรสนั้นสิ้นสุดลงอันเป็นการรับรองการสิ้นสุดการสมรสโดยบทบัญญัติของกฎหมาย รัฐจึงต้องตรากฎหมายเพื่อรับรองสิทธิและหน้าที่ต่าง ๆ เหล่านี้ให้มีผลบังคับ และให้บุคคลที่มีหน้าที่ต้องปฏิบัติตามอันเป็นการจัดการให้เกิดความสงบเรียบร้อยภายในประเทศ

อย่างไรก็ตาม สังคมปัจจุบันประกอบไปด้วยบุคคลเพศชายและหญิงที่มีความหลากหลายในการแสดงออกซึ่งมีรูปแบบของความรักและความนิยมชมชอบในพฤติกรรมทางเพศที่แตกต่างกันออกไป การบัญญัติกฎหมายจึงต้องมีการตระหนักให้เห็นความเท่าเทียมกันเพื่อรับรองสิทธิอันชอบธรรมต่าง ๆ ให้แก่บุคคลทุกคนที่มีความรักในรูปแบบต่าง ๆ แม้ว่าบุคคลเหล่านั้นจะมีพฤติกรรมทางเพศที่แตกต่างจากวิถีทางธรรมชาติ อันจะเป็นการก่อให้เกิดความเสมอภาคในทางกฎหมายขึ้นในสังคม โดยในหลายประเทศได้มีการบัญญัติกฎหมายเพื่อรับรองสิทธิขั้นพื้นฐาน ในเรื่องการใช้ชีวิตคู่ร่วมกันของคู่รักที่เป็นบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ เพื่อสร้างความเสมอภาคและเท่าเทียมกัน และเพื่อตอบสนองความต้องการในการดำเนินชีวิตให้แก่บุคคลในทุกรูปแบบของความรักด้วยการบัญญัติเป็นกฎหมายลายลักษณ์อักษรอย่างชัดเจน แม้ว่าจะมีการรับรองสิทธิและสถานะในทางกฎหมายให้แก่คู่รักที่เป็นบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ โดยรูปแบบกฎหมายภายในของประเทศต่าง ๆ ที่ให้การยอมรับและออกกฎหมายรับรองให้นั้น ยังคงมีแนวความคิดที่แตกต่างกันและยากที่จะสร้างความเข้าใจร่วมกัน สำหรับประเทศไทยยังไม่มีบทบัญญัติแห่งกฎหมายลายลักษณ์อักษรที่รับรองหรือให้สิทธิในการสมรสแก่บุคคลเพศทางเลือกดังกล่าว ซึ่งจะต้องนำมาพิจารณาเปรียบเทียบกับรูปแบบของสังคมไทยว่าประเทศไทยควรมีกฎหมายเพื่อรับรองสถานะการใช้ชีวิตคู่ของบุคคลเพศทางเลือกดังกล่าวในรูปแบบใด เพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับบริบทของสังคม วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีของไทยต่อไป

2.1.3 แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับสิทธิและเสรีภาพในการสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ

การสมรสนั้นหากพิจารณาตามแนวคิดพื้นฐานทั่วไปถือเป็นการผูกพันของบุคคลสองคนทั้งทางร่างกายและจิตใจ มีวัตถุประสงค์เพื่อการสืบทอดสายโลหิตต่อไปโดยบุคคลสองคนร่วมสร้างชีวิตครอบครัวเพื่อใช้ชีวิตอยู่ร่วมกัน ดูแลเอื้ออาทรซึ่งกันอย่างมั่นคงถาวร โดยสาระสำคัญของการสมรสนั้น คือต้องมีการร่วมประเวณีเพื่อมีทายาทเพื่อสืบสกุลต่อไปจึงถือเป็นการสมรสที่สมบูรณ์อันสอดคล้องกับกฎเกณฑ์ทางธรรมชาติที่มีมาในอดีต แต่เนื่องด้วยสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป มีการยอมรับสิทธิและเสรีภาพในการแสดงออกซึ่งพฤติกรรมทางเพศของบุคคลอย่างกว้างขวางมากขึ้น รวมทั้งยอมรับการแสดงออกของบุคคลเพศทางเลือกอีกด้วย ดังนั้น เมื่อพฤติกรรมการรักเพศเดียวกันมิใช่ความผิดปกติทางจิตดังที่เคยเข้าใจมาในอดีต

หากบุคคลเพศทางเลือกเกิดความรักใคร่ ปรารถนาดีต่อกัน ประสงค์จะใช้ชีวิตอยู่ร่วมกัน และสร้างครอบครัว เฉกเช่นคู่รักต่างเพศ จึงนำไปสู่การถกเถียงกันว่าการอยู่ร่วมกันและสร้างครอบครัวของบุคคลเพศทางเลือก เป็นสิ่งที่เหมาะสมหรือไม่ รัฐควรให้การรับรองสิทธิและเสรีภาพในการสมรสของบุคคลเพศทางเลือกด้วย หรือไม่ โดยมีแนวคิดเกี่ยวกับการสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ ดังต่อไปนี้

1) แนวคิดที่สนับสนุนการสมรสของบุคคลเพศทางเลือก

แนวคิดที่สนับสนุนการสมรสของบุคคลเพศทางเลือกให้การยอมรับในบุคคลเพศทางเลือก เชื่อว่าเพศไม่ได้จำกัดอยู่เพียงแค่เพศชายและเพศหญิงตามเพศสรีระที่กำเนิดมา โดยเล็งเห็นถึงสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคของบุคคลตามสภาพสังคมปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลงไปประกอบกับสภาพสังคมที่เจริญก้าวหน้า เทคโนโลยีการแพทย์พัฒนาไปอย่างรวดเร็ว สามารถแก้ไขปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในเรื่องการสมรสของบุคคลเพศทางเลือกได้ โดยสามารถอธิบายได้ดังนี้

(1) การยอมรับความหลากหลายทางเพศของบุคคลเพศทางเลือก เป็นการเปิดพื้นที่ให้บุคคลได้แสดงอัตลักษณ์ทางเพศ (Gender Identity) ของตนเอง ซึ่งไม่จำเป็นต้องเหมือนกับบรรทัดฐานและกฎเกณฑ์ที่สังคมกำหนดหรือไม่จำต้องเหมือนเพศสรีระของตน โดยบุคคลสามารถแสดงออกซึ่งรสนิยมทางเพศ (Sexual Orientation) และอัตลักษณ์ทางเพศได้

อย่างไรก็ตาม การอธิบายแนวคิดเกี่ยวกับเพศวิถี คำว่า เพศวิถี เป็นคำที่มีความหมายกว้างขวางครอบคลุมในหลายมิติ ได้แก่ ด้านพฤติกรรม เพศสัมพันธ์ ความใคร่ ความปรารถนาทางเพศ อัตลักษณ์ทางเพศ ภาพลักษณ์ทางเพศและเพศภาวะ โดยเชื่อมโยงกับสังคมและเศรษฐกิจนั้น ๆ เช่น การให้คุณค่าเรื่องความรัก สถาบันครอบครัว ศักดิ์ศรี ความซื่อสัตย์ และความไว้เนื้อเชื่อใจ เป็นต้น ดังนั้น เพศของบุคคลจึงไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะเพศทางสรีระร่างกายที่กำเนิดมาเท่านั้น

2) การสมรสที่สอดคล้องกับสภาพสังคมปัจจุบัน โดยมองว่าการสมรสในปัจจุบันเป็นการใช้ชีวิตร่วมกันขณะมีชีวิตอยู่ระหว่างบุคคลสองคน เอื้ออาทรต่อกันและมีลักษณะเหมือนเป็นหุ้นส่วนชีวิตของกันและกัน โดยไม่ได้มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อการสืบเผ่าพันธุ์ต่อไปเท่านั้น แต่เป็นการผูกพัน ดูแลและช่วยเหลือกัน โดยมุ่งเน้นถึงการดำรงชีวิตอยู่ในปัจจุบัน บุคคลที่มีเพศเดียวกันจึงสามารถสมรสกันได้และร่วมกันสร้างครอบครัวเพื่อเกื้อหนุนกันในการดำรงชีวิตอยู่ได้

3) การเลี้ยงดูเด็กของบุคคลเพศทางเลือก โดยมองว่าคู่รักที่เป็นบุคคลเพศทางเลือกจำนวนมากมีความพร้อมและความสามารถในการดูแลบุตรได้เช่นเดียวกับคู่สมรสชายและหญิง บุคคลเพศทางเลือกสามารถให้ความรักและการดูแลเอาใจใส่ได้เช่นเดียวกับบุคคลเพศชายและเพศหญิง และเป็นการสนับสนุนให้เด็กที่ถูกทอดทิ้งหรือเด็กกำพร้ามีจำนวนลดลงอีกด้วยโดยการรับบุตรบุญธรรมของบุคคลเพศทางเลือก สำหรับในเรื่องการมีบุตรนั้น ปัจจุบันมีเทคโนโลยีทางการแพทย์ที่สามารถช่วยการเจริญพันธุ์ทางการแพทย์ของคู่รักที่เป็นบุคคลเพศทางเลือกได้ โดยบุตรนั้นย่อมเกิดจากความรักและความสมัครใจของคู่รักเพศทางเลือกดังกล่าว ดังนั้น จึงไม่ได้มีความแตกต่างในการให้กำเนิดบุตรระหว่างคู่สมรสที่เป็นชายและหญิงแต่อย่างใด เพียงแต่ในปัจจุบันยังไม่มีกฎหมายรับรองและเปิดช่องให้บุคคลเพศทางเลือกสามารถทำตามขั้นตอนและเงื่อนไขที่เหมาะสมกับวิถีชีวิตได้ โดยคู่รักที่เป็นบุคคลเพศทางเลือกจำนวนมากที่มีความพร้อมในหลายด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจด้านการดูแลเอาใจใส่ การอบรมเลี้ยงดู โดยคู่รักเพศทางเลือกมีความสามารถในการสนับสนุนเด็กเพื่อให้เด็กเติบโตเป็นบุคลากรที่มีคุณภาพได้เช่นเดียวกันกับคู่รักที่เป็นชายและหญิง

สำหรับประเทศไทย เมื่อวันที่ 26 เมษายน พ.ศ. 2559 ศาลเยาวชนและครอบครัวกลาง ได้มีคำสั่งคดีหมายเลขดำที่ พ.1239/2558 หมายเลขแดงที่ พ.716/2559 ซึ่งผู้ร้องได้ยื่นคำร้องขอให้เด็กหญิงเป็นบุตรโดยชอบด้วยกฎหมายตามบทเฉพาะกาลในมาตรา 56 แห่งพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็กเกิดโดยอาศัยเทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์ทางการแพทย์ พ.ศ. 2558 เป็นไปตามแนวคิดที่สนับสนุนการเลี้ยงดูเด็กของบุคคลเพศทางเลือก โดยคดีนี้เกิดขึ้นจากกอร์ดอน แอลลันเลก ที่สาม ชายชาวอเมริกัน และคู่สมรส นายมานูเอล ซานโตส ชายชาวสเปน เป็นคู่ชายรักชาย ซึ่งมีภูมิลำเนาและจดทะเบียนสมรสตามกฎหมายที่ประเทศสเปน ได้เดินทางเข้ามาในประเทศไทยเพื่อดำเนินการมีบุตรโดยอาศัยเทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์ทางการแพทย์กับหญิงชาวไทยคนหนึ่ง และหญิงชาวไทยนั้นได้ให้กำเนิดเด็กหญิงคาร์เมน (Carmen) แต่หญิงชาวไทยมิได้ให้ความร่วมมือในการลงนามยินยอมให้เด็กหญิงคาร์เมนออกนอกประเทศไทย เพื่อกลับไปยังประเทศสเปน กอร์ดอนจึงได้ยื่นคำร้องต่อศาลเยาวชนและครอบครัวกลาง เพื่อให้ศาลมีคำสั่งให้เด็กหญิงคาร์เมนเป็นบุตรที่ชอบด้วยกฎหมายของกอร์ดอนแต่เพียงผู้เดียว (วิฑูรย์ อึ้งประพันธ์, 2559, น. 740-742)

ทั้งนี้ คดีนี้ข้อเท็จจริงคือผู้ร้องเป็นผู้ดำเนินการให้มีการตั้งครรภ์แทนโดยการถ่ายโอนตัวอ่อนที่เกิดจากการปฏิสนธิระหว่างอสุจิของผู้ร้องกับไข่ที่ได้รับบริจาคจากหญิงอื่นเข้าสู่โพลงมดลูกของผู้คัดค้าน ซึ่งเป็นเพศหญิงผู้รับตั้งครรภ์แทน ต่อมาผู้คัดค้านให้กำเนิดเด็กหญิงที่เกิดจากการตั้งครรภ์แทนครั้งนี้ จากนั้นผู้ร้องรับเด็กหญิงคนดังกล่าวไปอุปการะเลี้ยงดูนับตั้งแต่แรกเกิดจนถึงปัจจุบัน อีกทั้งพยานหลักฐานที่ผู้ร้องนำมาไต่สวนก็มีหน้าที่รับฟังได้ว่าผู้ร้องอุปการะเลี้ยงดูเด็กหญิงด้วยความรักและเอาใจใส่ นอกจากนี้ในระหว่างพิจารณาผู้คัดค้านยังไม่คัดค้านหากศาลมีคำสั่งให้เด็กหญิงเป็นบุตรโดยชอบด้วยกฎหมายของผู้ร้องจากพฤติการณ์ตามวินิจฉัยที่ศาลจะมีคำสั่งให้เด็กหญิงเป็นบุตรโดยชอบด้วยกฎหมายของผู้ร้อง

ศาลเยาวชนและครอบครัวกลางได้มีคำวินิจฉัยและคำสั่งในคดีดังกล่าวว่า กรณีมีปัญหาที่ต้องวินิจฉัยว่าสมควรกำหนดให้ผู้ร้องและผู้คัดค้านเป็นผู้ใช้อำนาจปกครองเด็กหญิงคาร์เมนร่วมกัน หรือสมควรให้ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดเป็นผู้ใช้อำนาจดังกล่าวเพียงฝ่ายเดียว เห็นว่าผู้ร้องรับเด็กหญิงคาร์เมนไปอุปการะเลี้ยงดูตลอดมานับแต่แรกเกิด อีกทั้งข้อเท็จจริงรับฟังได้ว่าผู้ร้องอุปการะเลี้ยงดูเด็กหญิงคาร์เมนด้วยความรักและเอาใจใส่สูงกว่ามาตรฐานของชนชั้นกลางในกรุงเทพมหานคร และถึงแม้ผู้ร้องเป็นคนรักเพศเดียวกัน แต่ความเป็นคนรักเพศเดียวกันมิใช่อุปสรรคที่จะทำให้ผู้ร้องไม่สามารถอุปการะเลี้ยงดูเด็กหญิงคาร์เมนให้ได้รับความสุขและความอบอุ่นเท่ากับเด็กอื่น ๆ จึงมีคำสั่งว่าเด็กหญิงคาร์เมนเป็นบุตรโดยชอบด้วยกฎหมายของกอร์ดอน แอลลันเลก ที่สาม ผู้ร้อง นับแต่วันที่เด็กหญิงคาร์เมนเกิด และให้ผู้ร้องเป็นผู้ใช้อำนาจปกครองเด็กหญิงคาร์เมนเพียงผู้เดียว

อย่างไรก็ตาม หลักสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคของบุคคล โดยหลักสิทธิและเสรีภาพในชีวิตร่างกายและทรัพย์สินเป็นแก่นของสิทธิขั้นพื้นฐาน โดยหากพิจารณาถึงหลักสิทธิขั้นพื้นฐานแล้ว มีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า “สิทธิมนุษยชน” ซึ่งหมายถึงสิทธิของความเป็นมนุษย์ ผู้ที่เป็นมนุษย์ย่อมมีสิทธิตั้งแต่เกิดจนตายโดยปราศจากเงื่อนไขหรือข้อจำกัดของกฎหมายกล่าวคือ ปัจเจกชนทุกคนล้วนมีสิทธิอำนาจที่มีมาเองโดยธรรมชาติ อันหมายถึงสิทธิธรรมชาติในชีวิต อิสรภาพ และทรัพย์สินอันเป็นสิทธิที่ไม่อาจถูกยกเลิก หรือขัดขวางได้จากรัฐ สิทธิธรรมชาติจึงมีความหมายตรงกับสิทธิมนุษยชน โดยสิทธินี้มีหลักการบนความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ ในการแสวงหาความมั่นคง ความปลอดภัยในชีวิตร่างกาย ทรัพย์สิน และดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีศักดิ์ศรี ดังนั้น บุคคลต่าง ๆ ย่อมมีเสรีภาพอยู่ตราบเท่าที่ไม่ถูกบังคับให้กระทำในสิ่งที่ไม่ประสงค์จะกระทำ กล่าวโดยสรุป บุคคลย่อมเลือกวิถีชีวิตของตนเองได้ด้วยตนเอง ซึ่งตามหลักความเสมอภาค เป็นหลักที่ทำให้ประชาชนทุกคนได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกัน และเป็นไปตามหลักในเรื่องศักดิ์ศรี

ความเป็นมนุษย์ โดยศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (Human Dignity) เป็นคุณค่าที่มีลักษณะเฉพาะ อันเนื่องจากความเป็นมนุษย์โดยไม่ขึ้นกับเงื่อนไขใด รากฐานของหลักศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ คือ สิทธิในชีวิต ร่างกายและสิทธิในความเสมอภาค (บรรเจิด สิงคะเนติ, 2558, น.157)

2.1.4 หลักการสมรสตามกฎหมายภายในประเทศไทย

บทบัญญัติแห่งกฎหมายไทยที่เกี่ยวข้องกับการสมรส คือ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ว่าด้วยครอบครัว ซึ่งรับรองสถานะในการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันของบุคคลที่มีเพศวิถีแบบต่างเพศ กล่าวคือเป็นชายและหญิงเท่านั้น ซึ่งรวมทั้งการกล่าวถึงสภาพสังคมไทยที่มีมาแต่อดีตกาล ประเพณี ขนบธรรมเนียม ศาสนา อันส่งผลให้เกิดบทกฎหมายลักษณะผัวเมียซึ่งเป็นที่มาของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ว่าด้วยครอบครัว รวมตลอดถึงพัฒนาการของกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการให้สิทธิและเสรีภาพในการสมรสของบุคคลเพศทางเลือกของประเทศไทยในปัจจุบัน

1) ลักษณะเฉพาะของการสมรสตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5

โดยประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ว่าด้วยครอบครัวนี้ มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงหลายครั้ง โดยมีการแก้ไขในปี 2519 ปี 2533 ปี 2550 ปี 2551 และปี 2567 ตามลำดับ โดยอาจถือได้ว่าประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ว่าด้วยครอบครัว มีการแก้ไขมากครั้งที่สุด โดยการแก้ไขนั้นมุ่งเน้นการสร้างความเท่าเทียมกันระหว่างชายและหญิงให้มากขึ้นตามลำดับนั่นเอง

ลักษณะของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ว่าด้วยครอบครัวตามที่บัญญัติไว้ ดังนี้

ลักษณะ 1 การสมรส
ลักษณะ 2 บิดามารดากับบุตร
ลักษณะ 3 ค่าอุปการะเลี้ยงดู

1) ลักษณะ 1 การสมรส

บัญญัติอยู่ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1435-1535 โดยหลักเกณฑ์ในการสมรสนั้นประกอบด้วย หลักเกณฑ์ 4 ประการ คือ

(1) คู่สมรสฝ่ายหนึ่งจะต้องเป็นชายและอีกฝ่ายจะต้องเป็นหญิง บุคคลที่มีเพศสรีระเดียวกันจะทำการสมรสกันไม่ได้ โดยถือเป็นเงื่อนไขสำคัญในการสมรสที่กฎหมายได้บัญญัติไว้โดยชัดแจ้งตามมาตรา 1448 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บัญญัติว่า “การสมรสจะทำได้ต่อเมื่อชายและหญิงมีอายุสิบเจ็ดปีบริบูรณ์แล้ว แต่ในกรณีที่มีเหตุอันสมควร ศาลอาจอนุญาตให้ทำการสมรสก่อนนั้นได้” ทั้งนี้ พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ฉบับที่ 24 หรือกฎหมายสมรสเท่าเทียมได้แก้ไขข้อความตามมาตรา 1448 เป็น “การสมรสจะกระทำได้ต่อเมื่อบุคคลทั้งสองฝ่ายมีอายุสิบแปดปีบริบูรณ์แล้ว แต่ในกรณีมีเหตุอันสมควร ศาลอาจอนุญาตให้ทำการสมรสก่อนนั้นได้” (พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ฉบับที่ 24, 2567, น. 4) แม้ว่าเงื่อนไขเกี่ยวกับเพศของบุคคลที่จะทำการสมรสกันนั้น กฎหมายมิได้บัญญัติไว้เป็นการเฉพาะเจาะจง แต่หากพิจารณาแล้วจะพบว่าถ้อยคำในตัวบทกฎหมายทุกมาตราที่กล่าวถึงเงื่อนไขของการสมรส โดยกฎหมายมักใช้คำว่า “ชาย หญิง” เสมอ ซึ่งเป็นการระบุเพศของคู่สมรสแต่ละฝ่ายไว้โดยปริยาย อาจยกตัวอย่างคำพิพากษาศาลฎีกาที่เกี่ยวข้อง คือ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 157/2524 (พัชรินทร์ ไวกวี, 2563, น. 2) ผู้ร้องร้องว่าเป็นชายโดยกำเนิด แม้จะได้รับการผ่าตัด

เปลี่ยนแปลงอวัยวะเพศเป็นหญิงแล้วก็ตาม แต่ไม่มีกฎหมายรับรองให้สิทธิผู้ร้องที่จะขอเปลี่ยนแปลงเพศวิถีกำเนิดมาได้ ทั้งมิใช้เป็นกรณีที่ผู้ร้องจะต้องใช้สิทธิทางศาลตามกฎหมาย ฉะนั้น ผู้ร้องจะขอให้ศาลมีคำสั่งให้ผู้รับรองเปลี่ยนเพศมาเป็นหญิงไม่ได้ โดยผู้ร้องเป็นชายโดยกำเนิดแต่ได้รับการผ่าตัดเปลี่ยนอวัยวะเพศเป็นหญิงแล้วเพียงแต่ไม่สามารถมีบุตรได้เท่านั้น ผู้ร้องมีความประสงค์จะถือเพศเป็นหญิงแต่เจ้าพนักงานขัดข้องในการแก้หลักฐานในทะเบียนบ้าน บัตรประจำตัวประชาชนและทะเบียนทหารนอกจากจะได้รับอนุญาตจากศาลก่อน จึงขอให้ศาลสั่งอนุญาตให้ผู้ร้องถือเพศเป็นหญิง ศาลฎีกาวินิจฉัยว่าเพศของบุคคลธรรมดานั้นกฎหมายรับรองและถือเอาตามเพศที่ถือกำเนิดมาและคำว่าหญิงตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานหมายความถึงคนที่ออกลูกได้ ผู้ร้องถือกำเนิดมาเป็นชาย ถึงหากจะมีเสรีภาพในร่างกายโดยรับการผ่าตัดแปลงอวัยวะเพศเป็นอวัยวะเพศหญิงแล้วก็ตาม แต่ผู้ร้องก็รับอยู่ว่าไม่สามารถมีบุตรได้ ฉะนั้น โดยธรรมชาติและตามกฎหมายรับรองผู้ร้องยังคงเป็นเพศชายอยู่และไม่มีกฎหมายรับรองให้สิทธิผู้ร้องขอเปลี่ยนแปลงเพศที่ถือกำเนิดมาได้ ทั้งมิใช่กรณีที่ผู้ร้องจะต้องใช้สิทธิทางศาลตามกฎหมาย” จากคำพิพากษาฎีกานี้ ทำให้พิจารณาได้ว่าแม้ว่าบุคคลได้ผ่าตัดแปลงเพศให้มีเพศสรีระที่แตกต่างจากเพศกำเนิดแล้ว แต่ศาลยังคงพิจารณาการกำหนดเพศของบุคคลตามเพศที่ถือกำเนิดมา ดังนั้น บุคคลที่มีเพศกำเนิดเดียวกันแม้ว่าจะทำการแปลงเพศแล้ว ก็ไม่สามารถทำการสมรสกันได้ โดยเพศถือเป็นเงื่อนไขหนึ่งในการสมรสตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ว่าด้วยครอบครัว แม้ว่าบทบัญญัติแห่งกฎหมายจะไม่ได้ระบุเงื่อนไขไว้อย่างชัดเจนในเรื่องเพศของคู่สมรส แต่ก็เป็นสาระสำคัญที่วิญญูชนสามารถเข้าใจได้ว่าการที่บุคคลจะร่วมประเวณีและให้กำเนิดทารกได้นั้น บุคคลคู่นั้นจะต้องมีเพศเป็นชายและหญิงหรือมีเพศที่ต่างกัน ดังนั้น การสมรสจึงเป็นพื้นฐานที่ตอบสนองความต้องการใช้ชีวิตคู่และเป็นหนทางนำไปสู่การสร้างครอบครัวอันบัญญัติให้สิทธิแก่บุคคลที่มีเพศที่แตกต่างกันเท่านั้น

(2) การสมรสจะต้องกระทำโดยความสมัครใจของฝ่ายชายและหญิง หากชายและหญิงไม่ยินยอมสมรสกัน การสมรสนั้นเป็นโมฆะ ทั้งนี้ เมื่อมีการจดทะเบียนสมรสกันนั้นชายและหญิงจะต้องแสดงอาการสมัครใจยินยอมให้ปรากฏโดยเปิดเผยต่อหน้านายทะเบียน และในแบบคำร้องขอจดทะเบียนสมรสของเจ้าพนักงานต้องจดแจ้งความยินยอม และต้องมีพยานลงลายมือชื่อสองคนด้วย เพื่อเป็นการรับรู้ถึงความสมัครใจในการสมรสของชายและหญิงนั้นด้วย ทั้งนี้ ความสมัครใจในการสมรสกันระหว่างชายและหญิงนั้น เป็นไปตามหลักความยินยอมและหลักการแสดงเจตนาของบุคคลทั้งสองฝ่ายดังกล่าว ที่ประสงค์จะอยู่กินร่วมกันฉันสามีภริยา โดยกฎหมายให้ความสำคัญกับความยินยอมในการสมรสอย่างยิ่งและเป็นเรื่องเฉพาะตัวของคู่สมรสโดยแท้ กล่าวคือ จะให้ความยินยอมแทนคู่สมรสไม่ได้ ดังนั้น หากชายและหญิงไม่ยินยอมสมรสกัน การสมรสนั้นเป็นโมฆะ นอกจากนี้ กรณีที่ความยินยอมนั้นมีความบกพร่องก็อาจทำให้การสมรสนั้นไม่สมบูรณ์และตกเป็นโมฆียะได้ เช่น การสำคัญผิดในตัวบุคคลที่เป็นคู่สมรส การสมรสเพราะถูกกลฉ้อฉล การสมรสเพราะถูกข่มขู่ การสมรสที่มีเงื่อนไข เป็นต้น โดยความบกพร่องในเรื่องของเจตนานี้ คู่สมรสฝ่ายที่สุจริตอาจร้องขอให้ศาลเพิกถอนการสมรสนั้นได้

(3) ต้องมีการอยู่กินร่วมกันฉันสามีและภริยา โดยคู่สมรสจะต้องมีความประสงค์ที่จะอยู่กินร่วมกันและแสดงออกต่อกันฉันสามีภริยาเป็นระยะเวลาชั่วชีวิต โดยชายและหญิงนั้นจะต้องอยู่กินร่วมประเวณีและให้กำเนิดบุตรเพื่อสืบสกุลต่อไป อันทำให้บทบัญญัติแห่งการสมรสนี้ไม่เหมือนการอื่นในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ โดยมุ่งเน้นที่คู่สมรสจะต้องมีเพศที่แตกต่างกันเพื่อการอยู่กินฉันสามีภริยาจึงมีผลให้ความผูกพันส่วนตัวต่างจากคู่สัญญาอื่น ๆ ทั่วไป แต่มิได้หมายความว่าชายและหญิงที่เป็นสามีและภริยากันนั้นจะต้องอยู่กินกันไปจนตายจากกัน ถึงจะสิ้นสุดการสมรสหากต่อมาคู่สมรสทั้งสองฝ่ายต่างมีเจตนา

เปลี่ยนแปลงไป โดยไม่ประสงค์จะอยู่กินร่วมกันอีกต่อไปก็มีบทบัญญัติแห่งกฎหมายมารองรับเพื่อเปิดโอกาสให้คู่สมรสที่ไม่ประสงค์จะอยู่กินร่วมกันอีกต่อไป สามารถหย่าขาดจากการเป็นสามีและภริยากันได้ หรือในกรณีที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งประพฤติตนให้เป็นเหตุแห่งการหย่า อีกฝ่ายก็สามารถใช้สิทธิตามกฎหมายเพื่อฟ้องหย่าและยุติการอยู่กินร่วมกันฉันสามีภริยานั้นได้

(4) การสมรสตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 นี้ คู่สมรสจะต้องมีคู่สมรสเพียงคนเดียวเท่านั้น กล่าวคือ คู่สมรสฝ่ายหนึ่งจะทำการสมรสใหม่ไม่ได้ หากคู่สมรสฝ่ายนั้นยังมิได้ทำการหย่าขาดจากคู่สมรสเดิม หรือการสมรสสิ้นสุดลงด้วยเหตุอื่น เช่น มาตรา 1453 ได้บัญญัติกำหนดเงื่อนไขให้แก่หญิงที่สามีตายหรือการสมรสสิ้นสุดลงด้วยเหตุประการอื่นจะทำการสมรสใหม่ได้ต่อเมื่อการสมรสเดิมผ่านพ้นไปแล้วไม่น้อยกว่าสามร้อยสิบวัน (พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ฉบับที่ 24, 2567, น. 4) ซึ่งเมื่อพิจารณาตามบทกฎหมายดังกล่าวแล้วจะเห็นได้ว่าเป็นการแสดงถึงเจตนารมณ์ของบทบัญญัติแห่งกฎหมายครอบครัวที่วางเงื่อนไขไว้เพื่อให้นำมาบังคับใช้ได้เฉพาะคู่สมรสที่เป็นชายและหญิงเท่านั้น โดยในกรณีที่การสมรสครั้งแรกยังคงมีผลสมบูรณ์ตามกฎหมายและมีการสมรสภายหลังเกิดขึ้น การสมรสดังกล่าวถือเป็นการสมรสซ้อนมีผลตกเป็นโมฆะ

ดังนั้น เมื่อพิจารณาหลักเกณฑ์ในการสมรสดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น จะเห็นได้ว่าใช้บังคับได้เพียงคู่สมรสที่เป็นชายและหญิงเท่านั้น ในกรณีที่หากมีการจดทะเบียนสมรสระหว่างบุคคลเพศทางเลือกที่มีเพศสรีระเดียวกันแล้วนั้น การจดทะเบียนสมรสดังกล่าวไม่มีผลอย่างใด ๆ และถือเสมือนว่าไม่มีการสมรสกันเกิดขึ้นเลย เนื่องจากการสมรสที่จะเป็นโมฆะได้นั้น ต้องเป็นการสมรสที่สมบูรณ์มาก่อนตามหลักเกณฑ์แห่งมาตรา 1458 การสมรสจะทำได้ต่อเมื่อชายหญิงยินยอมเป็นสามีภริยากันและต้องแสดงการยินยอมให้ปรากฏโดยเปิดเผยต่อหน้านายทะเบียนและให้นายทะเบียนบันทึกความยินยอมนั้นไว้ด้วย (ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์, 2567, น. 5) ต่อมาภายหลังพบว่ามีเหตุใด ๆ ที่ขัดต่อเงื่อนไขของการสมรสดังกล่าวปรากฏขึ้น จึงส่งผลให้การสมรสนั้นเป็นโมฆะตามมาตรา 1496 (พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ฉบับที่ 10, 2533, น.13) แต่กรณีการสมรสของบุคคลที่มีเพศสรีระเดียวกัน ถือเสมือนว่าขาดองค์ประกอบที่สำคัญของการสมรสขึ้นแต่แรก ซึ่งแม้มีการจดทะเบียนสมรสกันด้วยความยินยอมต่อหน้านายทะเบียนก็ย่อมไม่ส่งผลประการใด ๆ ในทางกฎหมายนั่นเอง

2.2 พัฒนาการของกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการใช้สิทธิและเสรีภาพในการสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศของประเทศไทย

การสมรสตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 อันเป็นบ่อเกิดแห่งสิทธิในการสมรสดังกล่าวมาข้างต้นแล้วนั้น จะเห็นได้ว่ากฎหมายใช้เกณฑ์ในการพิจารณาเรื่องเพศของมนุษย์ที่จะทำการสมรสกันได้ตามลักษณะเพศกำเนิดอันเป็นลักษณะทางธรรมชาติของมนุษย์มาเป็นเกณฑ์ อันได้แก่ เพศชายและเพศหญิง โดยอาจกล่าวได้ว่าบุคคลที่มีเพศชายและหญิงเท่านั้นที่จะได้รับสิทธิและศักดิ์ศรีในการเป็นคู่สมรสที่ถูกต้องตามกฎหมายไทย แต่จากสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงมีการให้ความสำคัญกับสิทธิและเสรีภาพในการแสดงออกซึ่งพฤติกรรมทางเพศ หรือวิถีทางเพศที่แตกต่างจากเพศกำเนิด โดยมีการขจัดการเลือกปฏิบัติบนพื้นฐานความแตกต่างทางเพศที่เปิดกว้างมากขึ้นและเป็นที่ยอมรับมากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับหลักสิทธิมนุษยชนตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. 1948 และหลักสิทธิมนุษยชนที่ได้มีการบัญญัติรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยตลอดมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งสิทธิดังกล่าวย่อมรวมถึงสิทธิในการสมรสและการก่อตั้งครอบครัวด้วย

ในปัจจุบันมีบุคคลที่มีการแสดงออกอย่างเปิดเผยซึ่งรสนิยมทางเพศของตนที่แตกต่างจากเพศกำเนิดมากขึ้น และสังคมต่างก็ให้การยอมรับในบุคคลเพศทางเลือกเหล่านี้มากขึ้นเช่นกัน มีการจัดตั้งองค์กรต่าง ๆ มูลนิธิต่าง ๆ มากมาย เพื่อขจัดการเลือกปฏิบัติและคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพให้แก่บุคคลเพศทางเลือกเหล่านี้มากมาย เช่น มูลนิธิเพื่อสิทธิและความเป็นธรรมทางเพศ เป็นต้น ดังนั้น ย่อมแสดงให้เห็นว่าสังคมไทยนั้นยอมรับบุคคลเพศทางเลือกมากขึ้นและตระหนักถึงสิทธิ เสรีภาพและความเสมอภาคของบุคคลเพศทางเลือกดังกล่าวมากขึ้น โดยปัจจุบันพบว่าคู่รักที่เป็นบุคคลเพศทางเลือกในประเทศไทย ประสบปัญหาเกี่ยวกับการสมรสมากมาย เนื่องจากไม่มีกฎหมายที่รับรองสถานะในการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันของบุคคลเพศทางเลือก โดยได้มีการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิในการสมรสของบุคคลเพศทางเลือกดังกล่าวอย่างต่อเนื่อง โดยในปี พ.ศ. 2556 กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพกระทรวงยุติธรรม ได้เสนอร่างพระราชบัญญัติการจดทะเบียนคู่ชีวิตพ.ศ. .... ขึ้นเป็นฉบับแรก มีจำนวนทั้งสิ้น 15 มาตรา โดยได้ยกร่างในสมัยนายกรัฐมนตรียิ่งลักษณ์ ชินวัตร อย่างไรก็ตาม มีการเสนอให้แก้ไขประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ว่าด้วยครอบครัว เพื่อเป็นการแก้ปัญหาที่ต้นเหตุและเป็นการให้สิทธิและเสรีภาพในการสมรสของบุคคลเพศทางเลือกอย่างแท้จริง โดยเมื่อวันที่ 18 มิถุนายน พ.ศ. 2563 นายธัญวัจน์ กมลวงศ์วัฒน์ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรบัญชีรายชื่อ พรรคก้าวไกล และคณะ ได้เสนอร่างพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ ..) พ.ศ. .... ต่อประธานสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งเป็นหนึ่งในร่างกฎหมายที่มีเป้าหมายคือการแก้ไขถ้อยคำในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ป.พ.พ) บรรพ 5 ลักษณะครอบครัวจากคำที่ระบุเพศ เช่น “ชายและหญิง” “สามีภริยา” ให้เป็นคำกลางทางเพศ เช่น “บุคคล” และ”คู่สมรส” เพื่อให้บุคคลทุกเพศสามารถสมรสกันได้และได้รับสิทธิเท่าเทียมกัน

2.3 สิทธิการสมรส

ปัจจุบัน 29 ประเทศทั่วโลกที่ให้คู่รักเพศเดียวกันสมรสกันได้ ได้แก่ เนเธอร์แลนด์ เริ่มปี 2544 เบลเยี่ยม เริ่มปี 2546 สเปน เริ่มปี 2548 แคนาดา เริ่มปี 2548 แอฟริกาใต้ เริ่มปี 2549 นอร์เวย์ เริ่มปี 2552 สวีเดน เริ่มปี 2552 โปรตุเกส เริ่มปี 2553 ไอซ์แลนด์ เริ่มปี 2553 อาร์เจนตินา เริ่มปี 2553 เม็กซิโก เริ่มปี 2553 เดนมาร์ก เริ่มปี 2555 บราซิล เริ่มปี 2556 ฝรั่งเศส เริ่มปี 2556 อุรุกวัย เริ่มปี 2556 นิวซีแลนด์ เริ่มปี 2556 ลักเซมเบิร์ก เริ่มปี 2558 สหรัฐอเมริกา เริ่มปี 2558 ไอร์แลนด์ เริ่มปี 2558 โคลัมเบีย เริ่มปี 2559 ฟินแลนด์ เริ่มปี 2560 มอลตา เริ่มปี 2560 เยอรมนี เริ่มปี 2560 ออสเตรเลีย เริ่มปี 2560 ออสเตรีย เริ่มปี 2562 ไต้หวัน เริ่มปี 2562 สหราชอาณาจักร เริ่มปี 2563 คอสตาริกา เริ่มปี 2563 สวิตเซอร์แลนด์ เริ่มปี 2565

ทั้งนี้ “สิทธิในการสมรส” ของกลุ่มบุคคลหลากหลายทางเพศ” เป็นคำที่ถูกพูดถึงอย่างกว้างขวางทั้งโลกออนไลน์และออฟไลน์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากศาลรัฐธรรมนูญมีคำวินิจฉัยที่ 20/2564 (ศาลรัฐธรรมนูญ, 2564, 1-12) ตัดสินว่าประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1448 การสมรสจะกระทำได้ต่อเมื่อบุคคลทั้งสองฝ่ายมีอายุ 18 ปีบริบูรณ์แล้ว แต่ในกรณีมีเหตุอันสมควร ศาลอาจอนุญาตให้ทำการสมรสก่อนนั้นได้ (พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์, 2567, น. 4) แต่หากพิจารณารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ยังไม่ปรากฏในเรื่องสิทธิของกลุ่มบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ ถึงแม้ว่าจะมีการกำหนดในเรื่องสิทธิเสรีภาพไว้ในรัฐธรรมนูญฯ ตามมาตรา 25 ที่กำหนดสิทธิและเสรีภาพของประชาชนชาวไทย นอกจากที่บัญญัติคุ้มครองไว้เป็นกาลเฉพาะในรัฐธรรมนูญแล้ว การใดที่มิได้ห้ามหรือจำกัดไว้ในรัฐธรรมนูญฯ หรือในกฎหมายอื่น บุคคลย่อมมีสิทธิและเสรีภาพที่จะทำการนั้นได้ และได้รับความคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญตราบเท่าที่การใช้สิทธิหรือเสรีภาพ

เช่นว่านั้นไม่กระทบกระเทือนหรือเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของรัฐ ความสงบเรียบร้อย หรือศีลธรรมอันดีของประชาชนและไม่ละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลอื่น กล่าวคือ

มาตรา 26 การตรากฎหมายที่มีผลเป็นการจำกัดสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลต้องเป็นไปตามเงื่อนไขที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ ในกรณีที่รัฐธรรมนูญมิได้บัญญัติเงื่อนไขไว้ กฎหมายดังกล่าวต้องไม่ขัดต่อหลักนิติธรรม ไม่เพิ่มภาระหรือจำกัดสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลเกินสมควรแก่เหตุและกระทบต่อศักดิ์ศรี

มาตรา 27 บุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมาย มีสิทธิและเสรีภาพและได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกัน ชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน การเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคล ไม่ว่าด้วยเหตุความแตกต่างในเรื่องถิ่นกำเนิด เชื้อชาติ ภาษา เพศ อายุ ความพิการ สภาพทางกายหรือสุขภาพ สถานะของบุคคล ฐานะทางเศรษฐกิจหรือสังคม ความเชื่อทางศาสนา การศึกษาอบรม หรือความคิดเห็นทางการเมืองอันไม่ขัดต่อบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญหรือเหตุอื่นใด จะกระทำมิได้

มาตรการที่รัฐกำหนดขึ้นเพื่อขจัดอุปสรรคหรือส่งเสริมให้บุคคลสามารถใช้สิทธิหรือเสรีภาพได้เช่นเดียวกับบุคคลอื่น หรือเพื่อคุ้มครองหรืออำนวยความสะดวกให้แก่เด็ก สตรี ผู้สูงอายุ คนพิการหรือผู้ด้อยโอกาส ย่อมไม่ถือว่าเป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมตามวรรคสาม

บุคคลผู้เป็นทหาร ตำรวจ ข้าราชการ เจ้าหน้าที่อื่นของรัฐและพนักงานหรือลูกจ้างขององค์กรของรัฐย่อมมีสิทธิและเสรีภาพเช่นเดียวกับบุคคลทั่วไป

มาตราที่ถูกยกขึ้นพิจารณาในคดีสมรสเท่าเทียมไม่มีถ้อยคำเหล่านี้รวมอยู่ด้วย ซึ่งการเรียกร้องการสมรสเท่าเทียมผ่านหลักการและข้อกฎหมายระหว่างประเทศจะตั้งอยู่บนพื้นฐานของการเรียกร้องสิทธิในการสมรสและก่อตั้งครอบครัว การบัญญัติถ้อยคำเรื่องสิทธิและเสรีภาพนั้นรวมไปถึงการใช้สิทธิและเสรีภาพนั้น ๆ ก็มีความแตกต่างกันออกไปอย่างกว้างขวาง เมื่อพิจารณารัฐธรรมนูญในประเทศที่ใช้กลไกทางศาลเพื่อทำให้การสมรสระหว่างบุคคลหลากหลายทางเพศถูกต้องตามกฎหมาย

2.4 กลไกหลักนิติธรรมและกลไกหลักความเท่าเทียมในการปกป้องสิทธิและเสรีภาพทางเพศ

กลไกเรื่องหลักนิติธรรม โดยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ได้กำหนดไว้ในมาตรา 26 ความว่า การตรากฎหมายที่มีผลเป็นการจำกัดสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลต้องเป็นไปตามเงื่อนไขที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ ในกรณีที่รัฐธรรมนูญมิได้บัญญัติเงื่อนไขไว้ กฎหมายดังกล่าวต้องไม่ขัดต่อหลักนิติธรรม ไม่เพิ่มภาระหรือจำกัดสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลเกินสมควรแก่เหตุและจะกระทบต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของบุคคลมิได้ รวมทั้งต้องระบุเหตุผลความจำเป็นในการจำกัดสิทธิและเสรีภาพไว้ด้วย โดยกฎหมายต้องมีผลใช้บังคับเป็นการทั่วไป ไม่มุ่งหมายให้ใช้บังคับแก่กรณีใดกรณีหนึ่งหรือแก่บุคคลใดบุคคลหนึ่งเป็นการเจาะจง ดังนั้น จึงเป็นกลไกที่เข้ามาตรวจสอบการใช้อำนาจของรัฐและกฎหมายที่ส่งผลต่อสิทธิและเสรีภาพของบุคคลในสังคม โดยเนื้อหาและกลไกนี้อาจมีความแตกต่างกันออกไปบ้างในแต่ละประเทศ แต่หลักการนี้มีจุดร่วมที่เป็นสากลว่าเป็นหลักการที่มีขึ้นเพื่อปกป้องสิทธิและเสรีภาพของประชาชนจากการใช้อำนาจของรัฐในบริบทของไทย มาตรา 26 เรียกร้องให้ศาลรัฐธรรมนูญเป็นผู้วิเคราะห์ว่ากฎหมายหรือการใช้อำนาจของรัฐต้องไม่จำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลเกินกว่าที่รัฐธรรมนูญกำหนดไว้ และหากรัฐธรรมนูญไม่ได้กำหนดไว้ กฎหมายต้องไม่ขัดต่อหลักนิติธรรม ไม่เพิ่มภาระหรือจำกัดสิทธิเสรีภาพของบุคคลเกินสมควรแก่เหตุ และที่สำคัญที่สุดคือกฎหมายจะไปกระทบต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไม่ได้

โดยหลักการแล้วศาลรัฐธรรมนูญจำเป็นต้องวิเคราะห์ก่อนว่าอะไรบ้างคือสิทธิและเสรีภาพที่รัฐธรรมนูญจะต้องปกป้อง จากนั้นศาลต้องทำการเปรียบเทียบว่ากฎหมายหรือการกระทำของรัฐไปกระทบสิทธิเสรีภาพเหล่านั้นหรือไม่ หากความรุนแรงจากการกระทบสิทธิและเสรีภาพอยู่ในกรอบที่รัฐธรรมนูญกำหนดไว้ กฎหมายที่กระทบสิทธิและเสรีภาพนั้นไม่ผิดรัฐธรรมนูญ กล่าวคือ มาตรา 26 เรียกร้องให้ศาลรัฐธรรมนูญเปรียบเทียบหาความได้สัดส่วนระหว่างสิทธิที่มนุษย์ทุกคนพึงมีกับความจำเป็นของรัฐในการแทรกแซงสิทธิเหล่านั้น จะเห็นได้ว่าหลักการนี้ไม่ได้ต้องการยกย่องว่าสิทธิมนุษยชนเหนือกว่าความจำเป็นของรัฐในการดูแลรักษาสังคมส่วนรวม หรือยกให้ความจำเป็นสาธารณะเหนือกว่าสิทธิส่วนบุคคลเสมอ แต่หลักการนี้มอบหน้าที่ให้ศาลรัฐธรรมนูญเป็นผู้หาความได้สัดส่วนของชีวิตสาธารณะและชีวิตส่วนบุคคลในผู้คนในสังคม ซึ่งในการวิเคราะห์มาตรา 26 ศาลรัฐธรรมนูญระบุว่า การสมรสทำได้ระหว่างชายและหญิงตามพื้นฐานประเพณีวัฒนธรรมแบบไทยและตามหลักกฎหมายธรรมชาติ ดังนั้น มาตรา 1448 จึงมิได้ไปกระทบสิทธิและเสรีภาพของประชาชนในการสมรสแต่อย่างใด ถึงกระนั้นการวิเคราะห์ว่าการสมรสระหว่างชายและหญิงนั้นถูกต้องสอดคล้องตามวัฒนธรรมประเพณีในประเทศไทยและหลักวิทยาศาสตร์หรือไม่นั้น ไม่ใช่สิ่งที่หลักนิติธรรมเรียกร้องให้ศาลวิเคราะห์ แต่หลักนิติธรรมเรียกร้องให้ศาลรัฐธรรมนูญหาความได้สัดส่วนระหว่างสิทธิและเสรีภาพของประชาชนและการแทรกแซงสิทธิและเสรีภาพดังกล่าวโดยรัฐเพื่อปกป้องศีลธรรมอันดีในสังคม

การวิเคราะห์ว่ากฎหมายนั้นสอดคล้องกับวัฒนธรรมประเพณีและหลักชีววิทยาหรือไม่ เป็นเรื่องที่จำเป็นต้องใช้ความรู้ความสามารถจากผู้เชี่ยวชาญและไม่ใช่การวิเคราะห์ที่รัฐธรรมนูญคาดหวังให้ศาลรัฐธรรมนูญเป็นผู้วิเคราะห์ ในทางกลับกันรัฐธรรมนูญคาดหวังให้ศาลใช้ความรู้ทางกฎหมายวิเคราะห์หาความได้สัดส่วนระหว่างสิทธิของประชาชนและการแทรกแซงของกฎหมายเท่านั้น

ส่วนการวิเคราะห์ในมาตรา 27 นอกจากการใช้หลักการสิ่งที่ต่างต้องได้รับการปฏิบัติที่ต่างอาจจะนำไปสู่การฟูมฟักให้ความไม่เท่าเทียมถูกต้องตามกฎหมายดังที่ได้อธิบายไปแล้ว เนื้อหาการวิเคราะห์ส่วนใหญ่ในคำวินิจฉัยยังทำให้เกิดข้อสงสัยว่าศาลรัฐธรรมนูญได้พยายามไกล่เกลี่ยเพื่อสร้างความเป็นธรรมให้กลุ่มบุคคลทั้งสองกลุ่มมากเพียงไร

เนื่องจากเนื้อหาส่วนใหญ่ในคำวินิจฉัยที่เกี่ยวข้องกับมาตรา 27 ให้ความสำคัญกับการอธิบายว่ากฎหมายในปัจจุบันสอดคล้องกับความแตกต่างระหว่างเพศชายและหญิงอย่างไร แต่ในการฟ้องร้องบนฐานความเท่าเทียม ผู้ร้องมักไม่ต้องการให้ศาลวิเคราะห์ความสอดคล้องของกฎหมายกับสังคมแต่ต้องการให้ศาลไตร่ตรองว่ากฎหมายปัจจุบันที่สอดคล้องกับสังคมอยู่แล้วกำลังสร้างผลลัพธ์ที่ไม่เท่าเทียมกับคนบางกลุ่มที่อาจอยู่นอกกฎหมายตั้งแต่แรกหรือไม่ แม้ว่าสุดท้ายแล้วศาลรัฐธรรมนูญจะวินิจฉัยถึงการออกกฎหมายคู่ชีวิตสำหรับคู่รักเพศเดียวกันแยกออกจากการสมรส จึงควรจะตั้งคำถามเช่นเดิมว่าหลักการสิ่งที่ต่างต้องได้รับการปฏิบัติที่ต่าง ซึ่งแม้เป็นหลักการที่ถูกต้องและเป็นสากลถูกนำมาปรับใช้ในคดีอย่างเหมาะสมแล้วหรือไม่

2.5 หลักการสิทธิมนุษยชนว่าด้วยความหลากหลายทางเพศ

1) หลักสิทธิมนุษยชน

ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Universal Declaration of Human Right หรือ UDHR) บัญญัติว่า 1) ชายและหญิงเมื่อเจริญวัยบริบูรณ์และมีสิทธิที่จะสมรสและที่จะสร้างครอบครัวโดยไม่มีการจำกัดใด ๆ เนื่องจากเชื้อชาติ สัญชาติหรือศาสนาบุคคลชอบที่จะมีสิทธิเท่าเทียมกันในเรื่องการสมรสในระหว่างการสมรสและในการขาดจากการสมรส 2) การสมรสกระทำได้ก็โดยความยินยอมอย่างเสรีและเต็ม

ใจของคู่บ่าวสาวผู้ตั้งใจกระทำการสมมรส 3) ครอบครัวคือกลุ่มซึ่งเป็นหน่วยธรรมชาติและพื้นฐานของสังคม และชอบที่จะได้รับการคุ้มครองโดยสังคมและรัฐ (กระทรวงการต่างประเทศ, 2551, น. 23) ข้อ 2 ระบุไว้ว่า “ทุกคนย่อมมีสิทธิและอิสรภาพทั้งปวง ตามที่กำหนดไว้ในปฏิญญานี้ โดยปราศจากการแบ่งแยกไม่ว่าชนิดใด อาทิ เชื้อชาติ ผิว เพศ ภาษา ศาสนา ความคิดเห็นทางการเมืองหรือทางอื่น พื้นเพทางชาติหรือสังคม ทรัพย์สิน การเกิดหรือสถานะอื่น ๆ นอกเหนือจากนี้จะไม่มีการแบ่งแยกบนพื้นฐานของสถานะทางการเมือง ทางกฎหมาย หรือทางการระหว่างประเทศหรือดินแดนที่บุคคลสังกัด ไม่ว่าดินแดนนี้จะเป็นเอกราชอยู่ในความพิทักษ์ มิได้ปกครองตนเองหรืออยู่ภายใต้การจำกัดอธิปไตยอื่นใด โดยความหมายของสิทธิมนุษยชน สามารถนิยามความหมายไว้ได้ ดังนี้

(1) สิทธิเสรีภาพส่วนบุคคลซึ่งปกป้อง “ปัจเจกบุคคล (Individual) หรือ “กลุ่มบุคคล” (Group) จากการกระทำที่ต้องห้ามของสมาชิกอื่นหรือรัฐ โดยกฎหมายระหว่างประเทศหรือจารีตประเพณีระหว่างประเทศ ดังนั้น สิทธิมนุษยชน คือ สิทธิที่ครอบคลุมการดำรงอยู่ของมนุษย์ เพื่อชีวิตที่ดีในสังคมที่ดี โดยมีหลักการที่สำคัญ 3 เรื่อง คือ สิทธิในชีวิต สิทธิในการยอมรับนับถือ และสิทธิในการดำเนินชีวิตและพัฒนาตนเองตามแนวทางที่ชอบธรรม

(2) สิทธิขั้นพื้นฐานที่มนุษย์ทุกคนได้รับอย่างเสมอภาคกันเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตได้อย่างสันติสุข มีศักดิ์ศรี มีเสรีภาพ มีไมตรีจิตและมีความเมตตาต่อกัน โดยไม่คำนึงถึงความแตกต่างในเรื่องเชื้อชาติ สีผิว เพศ อายุ ภาษา ศาสนา สถานภาพทางกายหรือสุขภาพ

(3) ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคของบุคคลที่ได้รับการคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยหรือตามกฎหมายไทยหรือสนธิสัญญาที่ประเทศไทยเป็นภาคี

(4) สิทธิขั้นพื้นฐานที่มนุษย์เกิดมาพร้อมกับความเท่าเทียมกันในแง่ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และสิทธิเพื่อดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรี โดยไม่คำนึงถึงความแตกต่างในเรื่องเชื้อชาติ สีผิว เพศ อายุ ภาษา ศาสนา สถานภาพทางกายและสุขภาพ รวมทั้งความเชื่อทางการเมืองหรือความเชื่ออื่น ๆ ที่ขึ้นกับพื้นฐานทางสังคม สิทธิมนุษยชนเป็นสิ่งที่ไม่สามารถถ่ายทอดหรือโอนให้แก่ผู้อื่นได้

ตามบทนำของหลักการยอกยาการ์ตาว่าด้วยการใช้กฎหมายสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศในประเด็นวิถีทางเพศและอัตลักษณ์ทางเพศ ได้กล่าวไว้ว่า “มนุษย์ทุกคนย่อมเกิดมาโดยอิสระและเสมอภาคกันในศักดิ์ศรีและสิทธิต่าง ๆ บรรดาสิทธิมนุษยชนทั้งหมดล้วนมีความเป็นสากล มีความยึดโยงซึ่งกันและกัน ไม่สามารถแบ่งแยกจากกันได้และมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน คือ “วิถีทางเพศ (Sexual Orientation) และอัตลักษณ์ทางเพศ (Gender Identity) เป็นส่วนสำคัญของศักดิ์ศรีและความเป็นมนุษย์ของแต่ละบุคคล และจักต้องไม่เป็นเหตุของการเลือกปฏิบัติหรือการกระทำทารุณกรรม

2) หลักศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

คำว่า ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ตรงกับศัพท์ภาษาอังกฤษว่า “Human Dignity” ซึ่งเป็นศัพท์ที่นักวิชาการได้บัญญัติขึ้นในยุคที่มีการเรียกร้องสิทธิมนุษยชน (Human Rights) และได้ปรากฏสู่วงการกฎหมายไทยในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 และยังคงสืบเนื่องมาจนถึงรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ที่บัญญัติรับรองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้ในมาตรา 4 มาตรา 26 และมาตรา 28 ในส่วนของหมวดว่าด้วยสิทธิเสรีภาพของชนชาวไทย (ชำนาญ จันทร์เรือง, 2552, น.12)

ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ประกอบด้วยสาระสำคัญ 2 ประการ คือ

(1) สิทธิในร่างกาย เป็นสิทธิที่ติดตัวปัจเจกบุคคลมาตั้งแต่เกิด เป็นสิทธิของปัจเจกบุคคลที่มีอยู่ในสภาวะธรรมชาติ ไม่อาจถูกพรากไปจากบุคคลได้ แต่ในทางตรงกันข้ามจะทำให้ได้รับหลักประกันมากขึ้นโดยบทบัญญัติกฎหมาย สิทธิในชีวิตและร่างกายเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษย์ที่จำเป็นอย่างยิ่งต่อการดำรงอยู่ของมนุษย์และแสดงว่ามนุษย์มีอิสระที่จะกำหนดตนเองได้ตามเจตจำนงที่ตนประสงค์

(2) สิทธิที่จะได้รับความเสมอภาค เป็นการแสดงความสัมพันธ์ของปัจเจกบุคคลต่อปัจเจกบุคคลและต่อสังคม เพราะถึงแม้ว่ามนุษย์จะมีสิทธิในชีวิตและร่างกาย แต่หากขาดหลักประกันเรื่องความเสมอภาคแล้ว ก็อาจเกิดการปฏิบัติที่ไม่เท่าเทียมกัน เป็นการเลือกปฏิบัติที่ทำให้มนุษย์ไม่สามารถดำรงตนอย่างมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ได้

3) หลักความเสมอภาค

หลักความเสมอภาคเป็นหลักการพื้นฐานที่สำคัญประการหนึ่งของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นอกจากสิทธิในชีวิตและร่างกายที่แสดงให้เห็นว่ามนุษย์ทุกคนมีสิทธิและเสรีภาพอย่างเท่าเทียมกันตามธรรมชาติ และทุกคนจะต้องเคารพสิทธิและเสรีภาพของกันและกัน อันมีลักษณะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลกับปัจเจกบุคคลและกับสังคม แม้รัฐธรรมนูญจะให้การรับรองคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้ในรัฐธรรมนูญ แต่ไร้ความหมายหากรัฐธรรมนูญไม่ได้บัญญัติรับรองหลักความเสมอภาค และความเสมอภาคภายใต้รัฐธรรมนูญของไทยสามารถแบ่งได้ ดังนี้ (บรรเจิด สิงคเนติ, 2552, น. 88)

(1) หลักความเสมอภาคทั่วไป

หมายความว่า บุคคลไม่ว่าจะมีฐานะทางกฎหมายอย่างไรก็ต้องอยู่ภายใต้กฎหมายเดียวกัน สถานะทางกฎหมายไม่ก่อให้เกิดเอกสิทธิ์แก่บุคคลเหล่านั้น ดังนั้น หลักความเสมอภาค จึงเป็นหลักความเสมอภาคทั่วไปที่บุคคลอาจเรียกร้องจากรัฐเพื่อให้รัฐปฏิบัติต่อตนเช่นเดียวกับที่ปฏิบัติต่อบุคคลอื่นอย่างเท่าเทียมกัน

(2) หลักความเสมอภาคเฉพาะเรื่อง

หมายความว่า กฎหมายได้บัญญัติถึงหลักความเสมอภาคในขอบเขตเรื่องใดเรื่องหนึ่งเป็นการเฉพาะ เช่น ความเสมอภาคในกระบวนการยุติธรรม ความเสมอภาคในการรับบริการสาธารณะ เป็นต้น

2.6 การรับรองสิทธิทางกฎหมายของบุคคลที่มีความหลากหลายในประเทศไทย

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ได้มีการรับรองสิทธิทางกฎหมาย ความเสมอภาค และการป้องกันการเลือกปฏิบัติ ดังนี้

มาตรา 4 ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคของบุคคลย่อมได้รับความคุ้มครอง ปวงชนชาวไทยย่อมได้รับความคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญเสมอกัน

มาตรา 25 สิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทย นอกจากที่บัญญัติคุ้มครองไว้เป็นการเฉพาะในรัฐธรรมนูญแล้ว การใดที่มิได้ห้ามหรือจำกัดไว้ในรัฐธรรมนูญหรือในกฎหมายอื่น บุคคลย่อมมีสิทธิและเสรีภาพที่ทำการนั้นได้และได้รับความคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญตราบเท่าที่การใช้สิทธิหรือเสรีภาพเช่นว่านั้นไม่กระทบกระเทือนหรือเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของรัฐ ความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน และไม่ละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลอื่น

สิทธิหรือเสรีภาพใดที่รัฐธรรมนูญให้เป็นไปตามที่กฎหมายบัญญัติ หรือให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ แม้ยังไม่มีการตรากฎหมายนั้นขึ้นใช้บังคับ บุคคลหรือชุมชนย่อมสามารถใช้สิทธิหรือเสรีภาพนั้นได้ตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ

บุคคลซึ่งถูกละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพที่ได้รับความคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญ สามารถยกบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญเพื่อใช้สิทธิทางศาลหรือยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้คดีในศาลได้

บุคคลซึ่งได้รับความเสียหายจากการถูกละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพหรือจากการกระทำความผิดอาญาของบุคคลอื่น ย่อมมีสิทธิที่จะได้รับการเยียวยาหรือช่วยเหลือจากรัฐตามที่กฎหมายบัญญัติ

มาตรา 27 บุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมาย มีสิทธิและเสรีภาพและได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่ากัน ชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน

การเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคล ไม่ว่าด้วยเหตุความแตกต่างในเรื่องถิ่นกำเนิด เชื้อชาติ ภาษา เพศ อายุ ความพิการ สภาพทางกายหรือสุขภาพ สถานะของบุคคล ฐานะทางเศรษฐกิจหรือสังคมความเชื่อทางศาสนา การศึกษาอบรม หรือความคิดเห็นทางการเมืองอันไม่ขัดต่อบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญหรือเหตุ อื่นใดจะกระทำมิได้

แม้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 จะไม่ได้บัญญัติคำว่า “ความหลากหลายทางเพศ” ไว้ก็ตาม แต่จากบันทึกเจตนารมณ์เพื่อกำหนดหลักความเสมอภาคและการไม่เลือกปฏิบัติแก่บุคคลที่มีความแตกต่างกัน ได้กำหนดว่า “รัฐมีหน้าที่ในการขจัดอุปสรรคและส่งเสริมให้บุคคลสามารถใช้สิทธิและเสรีภาพได้เช่นเดียวกับบุคคลอื่น โดยไม่ถือเป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรม อันเป็นหลักการสำคัญของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” และกำหนดว่า “ความแตกต่างเรื่อง “เพศ” นอกจากหมายถึงความแตกต่างระหว่างชายหรือหญิงแล้ว ยังหมายความรวมถึงความแตกต่างของบุคคลที่มีอัตลักษณ์ทางเพศ (Sexual Identity) หรือเพศสภาพ (Gender) หรือความหลากหลายทางเพศ (Sexual Diversity) แตกต่างจากเพศที่ผู้นั้นถือกำเนิดอยู่ด้วย จึงไม่ได้บัญญัติคำดังกล่าวข้างต้นไว้

2.7 การรับรองสิทธิทางกฎหมายของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศในต่างประเทศ

หลักสิทธิมนุษยชนเป็นหลักการที่ได้รับการยอมรับและใช้เพื่อสร้างความเสมอภาคสำหรับบุคคลอย่างทั่วถึงทุกกลุ่ม รวมถึงผู้มีความหลากหลายทางเพศด้วย ทำให้มีการพัฒนาหลักสิทธิมุนษยชนที่เกี่ยวข้องกับผู้มีความหลากหลายทางเพศได้มีการกำหนดไว้ เช่น ปฏิญญาสากลวาเลนเซียว่าด้วยเรื่องสิทธิทางเพศ หลักการยอกยาการ์ตาและในระดับประเทศ ซึ่งในหลายประเทศได้นำไปบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญตามที่จะอธิบายได้ ดังนี้

1) คำประกาศสิทธิทางเพศ

ปฏิญญาสากลวาเลนเซียว่าด้วยเรื่องสิทธิทางเพศ เป็นสิทธิมนุษยชนขั้นมูลฐานที่ได้รับการประกาศไว้ในปี ค.ศ. 1994 ที่กรุงวาเลนเซีย ประเทศสเปน มีเนื้อหา ดังนี้

เพศเป็นมิติหนึ่งของมนุษย์และเป็นปกติที่มีการปรับตัวและเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เพศเกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างภายในของสังคมเองและของแต่ละบุคคลในเวลาเดียวกัน ปรากฏให้เห็นทางวงจรชีวิตของบุคคลที่ประสานความเป็นตัวของตัวเอง และสร้างหรือเสริมความผูกพันซึ่งกันและกันให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น (สมาคมสุขภาพทางเพศโลก, 2560, น. 4)

สิทธิเท่าเทียมทางเพศมีเสรีภาพที่ปราศจากการกีดกัน แบ่งแยกในทุกรูปแบบ รวมกับการให้ความเคารพในความหลากหลายทางเพศ ไม่ว่าจะเป็นชายหรือหญิง และไม่ว่าจะมีอายุ เชื้อชาติ ศาสนา ชนชั้น หรือมีรสนิยมทางเพศแบบใด (คณะกรรมการสิทธิมนุยชนแห่งชาติ, 2552, น.130)

2) หลักการยอกยาการ์ตา

มนุษย์ทุกคนย่อมเกิดมาโดยอิสระและเสมอภาคกันในศักดิ์ศรีและสิทธิต่าง ๆ บรรดาสิทธิมนุษยชนทั้งหมดล้วนมีความเป็นสากล มีความยึดโยงซึ่งกันและกัน ไม่สามารถแบ่งแยกจากกันได้และมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน “วิถีทางเพศ” และอัตลักษณ์ทางเพศ เป็นส่วนสำคัญของศักดิ์ศรีและความเป็นมนุษย์ของแต่ละบุคคลและจะต้องไม่เป็นเหตุของการเลือกปฏิบัติหรือการกระทำทารุณกรรม

การละเมิดสิทธิมนุษยชนซึ่งมุ่งกระทำต่อบุคคลต่าง ๆ เพราะการมีวิถีทางเพศและอัตลักษณ์ทางเพศของบุคคลดังกล่าวอย่างแท้จริงหรือการที่มีผู้อื่นเข้าใจว่าบุคคลเหล่านั้นได้มีลักษณะเช่นนั้นได้ก่อให้เกิดรูปแบบที่มีลักษณะรุกขยายและทั่วโลกในความกังวลอย่างมาก การละเมิดสิทธิมนุษยชนเหล่านี้ รวมถึงการกระทำวิสามัญฆาตกรรม การทรมาน และการปฏิบัติอย่างโหดร้าย การกระทำทารุณทางเพศ และการข่มขืน การละเมิดความเป็นส่วนตัว การกักขังหน่วงเหนี่ยวโดยพลการ การปฏิเสธการจ้างงานและโอกาสทางการศึกษาและการปฏิบัติตามรูปแบบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการใช้สิทธิมนุษยชนอื่น ๆ

ในด้านมาตรฐานระหว่างประเทศแม้จะไม่มีกฎหมายเฉพาะเรื่องสิทธิด้านความหลากหลายทางเพศ แต่ได้มีการรับรองเรื่องความเท่าเทียมและการไม่เลือกปฏิบัติบนฐานเรื่องเพศสรีระ (Sex) เพศภาวะ (Gender) และเพศวิถี (Sexuality) ไว้ในกฎหมายสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศแทบทุกฉบับ แต่เนื่องจากปัญหาการเลือกปฏิบัติต่อบุคคลที่มีเพศวิถีที่แตกต่างจากกระแสหลักยังเป็นที่พบได้ทั่วไป นักสิทธิมนุษยชน นักเคลื่อนไหว รวมถึงผู้เชี่ยวชาญต่าง ๆ จึงได้ร่วมกันร่างหลักการว่าด้วยการใช้กฎหมายสิทธิมนุษยชนสากลในเรื่องเกี่ยวกับวิถีทางเพศและอัตลักษณ์ทางเพศภาวะ หรือที่เรียกกันว่าหลักการยอร์กยากาตาขึ้น (ไพศาล ลิขิตปรีชากุล, 2552, น.8)

2.8 ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ชวินโรจน์ ธีรพัชรพ และคณะ (2560) ได้ทำการศึกษา เรื่อง สิทธิความเสมอภาคในการสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทย ผลการวิจัยพบว่า คู่รักหลากหลายทางเพศในประเทศไทยประสบปัญหาสืบเนื่องจากประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บัญญัติเงื่อนไขการสมรสให้เฉพาะชายและหญิงตามเพศที่กำเนิด ทำให้คู่รักหลากหลายทางเพศขาดสิทธิและหน้าที่ทางกฎหมาย ทั้งตามประมวลกฎหมายและพาณิชย์และตามกฎหมายอื่น ๆ ที่อ้างอิงคำว่าคู่สมรส สามีภริยา ทายาทโดยธรรม ถึงแม้ว่ารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักร พุทธศักราช 2550 และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ได้มีบทบัญญัติห้ามการเลือกปฏิบัติด้วยเหตุแห่งเพศ อีกทั้งอนุสัญญาและกติการะหว่างประเทศที่ประเทศไทยเข้าร่วมลงนามและให้สัตยาบันก็มีบทบัญญัติเช่นเดียวกัน ในต่างประเทศมีกฎหมายที่รับรองการใช้ชีวิตคู่ของคู่รักหลากหลายทางเพศอยู่ 2 รูปแบบ คือ กฎหมายที่ให้ความเสมอภาคในการสมรสที่ให้ศักดิ์ศรี สิทธิและหน้าที่แก่คู่รักหลากหลายทางเพศเทียบเท่าคู่สมรสต่างเพศ และกฎหมายการจดทะเบียนคู่ชีวิตที่ให้สิทธิและหน้าที่บางประการด้อยกว่ากฎหมายสมรส เช่น กฎหมายฝรั่งเศสและกฎหมายสหราชอาณาจักรมีกฎหมายที่ให้ความเสมอภาคในการสมรสและกฎหมายการจดทะเบียนคู่ชีวิต ในประเทศไทยระหว่างปี พ.ศ. 2556 ถึง พ.ศ. 2559 กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กระทรวงยุติธรรม ได้เสนอร่างพระราชบัญญัติการจดทะเบียนคู่ชีวิต พ.ศ. .... และองค์กรภาคประชาชนได้เสนอร่างพระราชบัญญัติคู่ชีวิต พ.ศ. .... ทว่าบทบัญญัติของ

ร่างพระราชบัญญัติดังกล่าวมิได้ให้ศักดิ์ศรี สิทธิ ความเสมอภาคเทียบเท่าการสมรสและคู่สมรสตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

อำนาจ มงคลสืบสกุล (2562) ได้ทำการศึกษา เรื่อง การส่งเสริมสิทธิมนุษยชนของกลุ่มคนที่มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทย ผลการวิจัยพบว่า ปัจจุบันกลุ่มคนหลากหลายทางเพศเริ่มปรากฏตัวและรวมกลุ่มเพื่อสร้างพื้นที่ทางสังคมมากขึ้นกว่าในอดีต ทำให้กลุ่มคนดังกล่าวเป็นที่ยอมรับทางสังคมมากขึ้นจากการปรากฏตัวบนสื่อ การยอมรับเรื่องการประกอบอาชีพที่หลากหลาย รวมถึงการมีบทบาททางการเมืองเพิ่มขึ้น นอกจากนั้น นโยบายที่กำหนดขึ้นเพื่อคุ้มครอง ส่งเสริม กลุ่มคนหลากหลายทางเพศ เกิดจากกลุ่มคนหลากหลายทางเพศที่ประสบปัญหาขาดสิทธิที่เท่าเทียมกับชายหญิง จึงนำไปสู่การเรียกร้องเพื่อให้ได้สิทธิและความเสมอภาค และปัจจุบันถือว่าประเทศไทยมีความก้าวหน้าเป็นอย่างมากในเรื่องการส่งเสริมสิทธิมนุษยชนของกลุ่มคนหลากหลายทางเพศ แม้ยังไม่มีกฎหมายหลักในการให้ความคุ้มครองความเสมอภาคแก่บุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ และยังพบปัญญา อุปสรรคที่สำคัญในการขับเคลื่อนนโยบายทางการส่งเสริมสิทธิมนุษยชนของคนหลากหลายทางเพศที่สำคัญ คือ เรื่องทัศนคติที่สังคมยังมีระบบความคิดว่าเพศที่เพียงแค่ชายกับหญิง ซึ่งทัศนคติของคนในสังคมเป็นสิ่งที่ขัดขวางและทำให้กลุ่มคนหลากหลายทางเพศไม่ได้รับการยอมรับจากทางสังคมอย่างแท้จริงและถึงแม้จะมีกฎหมายที่คุ้มครองคนหลากหลายเพศ แต่หากทัศนคติของคนในสังคมยังไม่เปลี่ยนก็คงไม่เกิดประโยชน์ โดยมีข้อเสนอแนะ คือ 1) การทำให้นโยบายการส่งเสริมสิทธิมนุษยชนของกลุ่มคนหลากหลายทางเพศประสบความสำเร็จควรมีการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน 2) รัฐต้องมีการปรับยุทธศาสตร์การทำงาน โดยการสรรหาบุคลากรที่ทำงานด้านความหลากหลายทางเพศหรือผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญเข้าไปร่วมด้วย และรัฐจะต้องทำการบูรณาการระหว่างหน่วยงานของภาครัฐด้วยกันก่อน เพื่อให้การประสานงานมีความรวดเร็วและเป็นการปรับเปลี่ยนทัศนคติของคนในสังคม และขั้นตอนสุดท้าย คือ การหามาตรการการช่วยเหลือเยียวยา 3) รัฐต้องแก้ไขกฎหมายทั้งหมดที่เป็นการเลือกปฏิบัติและขัดต่อหลักการทางสิทธิมนุษยชน ต้องทำให้กฎหมายเกิดความคุ้มครองกับกลุ่มคนหลากหลายทางเพศได้อย่างแท้จริง 4) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา เช่น กระทรวงศึกษาธิการควรปรับปรุงระบบการศึกษาและเสริมสร้างความเข้าใจเรื่องความหลากหลายทางเพศ เพื่อส่งเสริมให้บุคคลหลากหลายทางเพศได้รับสิทธิในฐานะพลเมืองทางสังคมเหมือนคนทั่วไป 5) ในการทำงานของรัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายควรมีการศึกษาข้อมูล ผลกระทบ และควรมีบุคคลที่เป็นผู้เชี่ยวชาญเข้าไปมีส่วนร่วม เช่น การออกกฎหมายหรือนโยบายที่เกี่ยวข้องกับความหลากหลายทางเพศ 6) รัฐควรเร่งผลักดันกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริม คุ้มครองสิทธิมนุษยชนของกลุ่มคนหลากหลายทางเพศ เช่น การรับรองเพศ การสมรสอย่างถูกต้องตามกฎหมายให้มีความเท่าเทียมกับบุคคลทั่วไป เพื่อเป็นการวางแผนการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรของไทยที่เกิดขึ้นในอนาคต

เทิดเกียรติภณช์ แสงมณีจีรนันเดชา และรัตพงษ์ สอนสุภาพ (2563) ได้ทำการศึกษา เรื่อง ความเสมอภาคของกลุ่มหลายหลายทางเพศต่อการสมรสและรับรองบุตร: โอกาสและความท้าทายของสังคมไทย ผลการวิจัยพบว่า 1) สภาพปัญหาสิทธิการสมรสและการรับรองบุตรของกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทย การจดทะเบียนสมรสของกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศไม่สามารถกระทำได้เนื่องจากขัดต่อประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1448 และ 1458 ส่วนร่างพระราชบัญญัติคู่ชีวิต พ.ศ. ... ยังไม่ให้สิทธิที่ครอบคลุมต่อกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศ โดยเฉพาะสิทธิการรับรองบุตร ซึ่งในกฎหมายได้ระบุไว้เกี่ยวกับประเด็นของการรับบุตรบุญธรรมนั้น จะทำได้ก็ต่อเมื่อได้รับความยินยอมร่วมกันระหว่างคู่สมรสเท่านั้น โดยเฉพาะการยอมรับที่จะปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ต่อบุตรบุญธรรมที่ให้การอุปการะ

นั้นด้วย และ 2) โอกาสและความท้าทายในประเด็นการสมรสและการรับรองบุตรของผู้มีความหลากหลายทางเพศ ในมุมมองของนักวิชาการและนักเคลื่อนไหวทางสังคมในประเทศไทยพบว่า สังคมไทยในปัจจุบันเปิดกว้างทางทัศนคติ และยอมรับตัวตนที่หลากหลายของมนุษย์กลุ่มที่มีความหลากหลายทางเพศมากขึ้น อันเป็นโอกาสที่กลุ่มหลากหลายทางเพศควรมีสิทธิที่จะสร้างครอบครัว เป็นความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ได้อย่างสมบูรณ์ แต่อย่างไรก็ตาม ความสมดุลระหว่างสิทธิและเสรีภาพย่อมเป็นสิ่งสำคัญเหนือสิ่งอื่นใด โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิทธิมนุษยชนที่แต่ละบุคคลพึงมีและทุกคนในสังคมควรเคารพซึ่งสิทธิและเสรีภาพดังกล่าว อาจกล่าวได้ว่าการที่บุคคลเพศเดียวกันจะได้รับการส่งเสริมมากน้อยเพียงใด ย่อมขึ้นอยู่กับกฎหมายที่เกิดจากกระแสของสังคมที่มีมุมมองต่อสิทธิมนุษยชนอย่างเท่าเทียมกันในการที่จะมีความเข้าใจอย่างถ่องแท้และตรงกัน ซึ่งเป็นความท้าทายของสังคมไทยที่ต้องอาศัยระยะเวลาเป็นเครื่องพิสูจน์ต่อกฎหมายรองรับสิทธิการสมรสและการรับรองบุตรของผู้มีความหลากหลายทางเพศ โดยมีข้อเสนอแนะ คือ ควรสร้างแคมเปญผ่านสื่อออนไลน์เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนสิทธิมนุษยชนในความเท่าเทียมระหว่างเพศ โดยเฉพาะการเสริมสร้างความรู้และความเข้าใจเรื่องสิทธิ วิถีทางเพศ และความหลากหลายทางเพศ เพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของสภาพสังคมในปัจจุบัน อีกทั้งควรส่งเสริมให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับความเท่าเทียมกันของเพศวิถีภายใต้สิทธิมนุษยชนอย่างเสมอภาค

ปิยพร โกมุที (2563) ได้ทำการศึกษา เรื่อง สิทธิและเสรีภาพในการสมรสของบุคคลเพศทางเลือก ผลการวิจัยพบว่า 1) การสมรสตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของไทยบัญญัติรับรองสถานะการใช้ชีวิตคู่ร่วมกันระหว่างบุคคลที่มีเพศที่แตกต่างกันเท่านั้น ได้แก่ เพศชายและเพศหญิงซึ่งกฎหมายรับรองสถานการณ์ใช้ชีวิตคู่ร่วมกันระหว่างเพศชายและเพศหญิง เพื่อรับรองสิทธิและหน้าที่ระหว่างคู่สมรสภายหลังที่ได้ตกลงจะใช้ชีวิตคู่ร่วมกันแล้ว ดังนั้น การปฏิเสธการรับรองสถานการณ์ใช้ชีวิตคู่ร่วมกันของบุคคลเพศทางเลือก จึงยังไม่อาจถือได้ว่าเป็นเรื่องความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดี แต่ถือเป็น การกระทำที่ละเมิดสิทธิและเสรีภาพในการแสดงออกซึ่งความรัก สิทธิและเสรีภาพในการก่อตั้งครอบครัวของบุคคลอันมีลักษณะเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชน 2) การบัญญัติกฎหมายแยกต่างหากอีกฉบับเฉกเช่นประเทศฝรั่งเศสที่มีกฎหมายรับรองสถานะการใช้ชีวิตคู่ร่วมกันโดยมิใช่การจดทะเบียนสมรส คือ “Civil Solidarith Pact” เป็นกฎหมายที่ให้สิทธิบุคคลเพศทางเลือกที่มีเพศสรีระเดียวกันและบุคคลต่างเพศที่สามารถทำการจดทะเบียนตามกฎหมายนี้ได้ เพื่อเป็นทางเลือกให้แก่คู่รักที่ไม่ต้องการสมรสกันตามกฎหมาย แต่ต้องการใช้ชีวิตคู่อยู่ร่วมกัน โดยกฎหมายฉบับนี้บัญญัติขึ้นภายใต้แนวคิดเรื่องสิทธิ ความเสมอภาคและความเท่าเทียม หากบุคคลสองคนมีความรักต่อกันแล้ว ไม่ว่าจะเป็นบุคคลเพศทางเลือกที่มีเพศสรีระเดียวกันหรือบุคคลต่างเพศล้วนมีคุณค่าเท่าเทียมกัน 3) ประเทศเยอรมนี ได้มีการบัญญัติกฎหมายแยกต่างหากเพื่อรับรองสถานะในการใช้ชีวิตคู่ร่วมกันของบุคคลเพศทางเลือก คือ “Act on Registered Life Partnerships” โดยเป็นบทกฎหมายที่จำกัดสิทธิเฉพาะแต่บุคคลเพศทางเลือกที่มีเพศสรีระเดียวกันเท่านั้น ที่จะทำการจดทะเบียนตามกฎหมายดังกล่าวได้ ซึ่งกฎหมายฉบับดังกล่าวมีการบัญญัติรับรองสถานะในชีวิตคู่ร่วมกันของบุคคลเพศทางเลือกที่มีเพศสรีระเดียวกัน ต่อมาได้มีการลงมติผ่านร่างกฎหมายรับรองสิทธิในการสมรสของบุคคลเพศทางเลือกภายใต้แนวคิดการสมรสสำหรับทุกคน โดยบุคคลเพศทางเลือกมีเพศสรีระเดียวกันสามารถทำการสมรสกันโดยถูกต้องตามกฎหมายและมีสถานะเท่าเทียมคู่สมรสที่มีเพศที่แตกต่างกันได้ และยกเลิกการจดทะเบียนตาม “Act on Registered Life Partnerships” 4) หากพิจารณาการตรากฎหมายแยกต่างหากอีกฉบับเพื่อรับรองสถานะการใช้ชีวิตคู่ร่วมกันของบุคคลเพศทางเลือกนั้น อาจถือเป็นการเริ่มต้นที่เหมาะสมสำหรับประเทศไทยเพื่อลดความขัดแย้งของคนในสังคมที่มีความเห็นที่แตกต่างกัน เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปตามลำดับขั้นตอนอย่างค่อยเป็นค่อยไป เพื่อพิจารณาถึงความสมบูรณ์ ความบกพร่องอันนำไปสู่การ

แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในอนาคตต่อไป รวมทั้งลดความขัดแย้งของคนในสังคมที่มีความคิดโต้แย้งแนวความคิดดังกล่าว อันเป็นไปตามหลักการรักษาความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของสังคม ทั้งยังเป็นการไม่กระทบกระเทือนต่อโครงสร้างของบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ว่าด้วยเรื่องครอบครัว ทั้ง 3 ลักษณะที่มีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกัน โดยให้กฎหมายที่รับรองสถานการณ์ใช้ชีวิตคู่ร่วมกันของบุคคลทางเลือก สามารถเทียบเคียงได้กับการสมรสตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของไทยและบุคคลที่จดทะเบียนย่อมมีสถานะเช่นเดียวกับคู่สมรสตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ โดยมีข้อเสนอแนะ คือ (1) การรับรองสถานะในการใช้ชีวิตคู่ร่วมกัน กล่าวคือ รัฐต้องรับรองสถานการณ์ใช้ชีวิตคู่ร่วมกันของบุคคลเพศทางเลือก โดยกำหนดให้มีการจดทะเบียนต่อหน่วยงานของรัฐ หรือเจ้าหน้าที่รัฐที่เกี่ยวข้อง โดยมีวัตถุประสงค์ในการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกัน และบุคคลที่จดทะเบียนย่อมมีนิติสัมพันธ์กับบุคคลที่ตนจดทะเบียนโดยได้รับการรับรองจากรัฐด้วย บุคคลใดก้าวล่วงหรือเมินเฉยต่อสถานะของบุคคลที่ได้รับจากการรับรองจากรัฐมิได้ โดยมีหน้าที่ที่พึงปฏิบัติต่อกันตามกฎหมายกำหนด เพื่อเป็นการรับรองสถานะการใช้ชีวิตคู่ร่วมกันของบุคคลเพศทางเลือก และ (2) บทบัญญัติแห่งกฎหมายที่เป็นการคุ้มครองศีลธรรมและจริยธรรมอันดีของคนในสังคม

สาวิตรี สุขศรี (2564) ได้ทำการศึกษา การบังคับใช้พระราชบัญญัติความเท่าเทียมระหว่างเพศ พ.ศ. 2558 เพื่อประเมินผลสัมฤทธิ์ของกฎหมาย ผลการวิจัยพบว่า พระราชบัญญัติความเท่าเทียมระหว่างเพศ พ.ศ. 2558 มีเป้าหมายในการให้ความคุ้มครองแก่เพศหญิง เพศชาย รวมทั้งบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ ให้สามารถดำรงสถานะของตนอยู่ในสังคมไทยได้อย่างเท่าเทียม อีกทั้งยังต้องการเปิดช่องทางที่สะดวกและรวดเร็วเพื่อร้องขอความเป็นธรรมให้กับผู้ตกเป็นเหยื่อของการเลือกปฏิบัติด้วยเหตุแห่งเพศ กฎหมายสร้างกลไกไว้ 3 ส่วน คือ (1) คณะกรรมการส่งเสริมความเสมอภาคระหว่างเพศ (สทพ.) ซึ่งเป็นคณะกรรมการระดับชาติมีอำนาจวางนโยบายและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในระดับโครงสร้าง (2) คณะกรรมการวินิจฉัยการเลือกปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรมระหว่างเพศ (วลพ.) มีอำนาจในการพิจารณาชี้ขาดคำร้องว่ามีการเลือกปฏิบัติเกิดขึ้นหรือไม่ และ (3) กองทุนส่งเสริมความเท่าเทียมระหว่างเพศซึ่งจ่ายค่าชดเชยความเสียหายให้กับผู้ถูกเลือกปฏิบัติแล้ว ยังใช้สนับสนุนกิจกรรมเพื่อการส่งเสริมความเท่าเทียมระหว่างเพศด้วย โดยมีกรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เป็นหน่วยงานผู้บังคับใช้และประสานงานระหว่าง 3 กลไก และหากนับจากวันที่ 9 กันยายน 2558 ซึ่งเป็นวันที่มีผลใช้บังคับตามกฎหมายฉบับนี้ มีอายุการบังคับใช้มานานกว่า 5 ปีแล้ว จึงควรมีการพิจารณาว่ากลไกต่าง ๆ ดังกล่าว ได้ช่วยลดการเลือกปฏิบัติและสร้างความเสมอภาคระหว่างเพศได้จริงหรือไม่ โดยจากการศึกษาข้อมูลสถานการณ์ สถิติต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ข้อคิดเห็นจากผู้บังคับใช้องค์กรภาคประชาสังคม ผู้เสียหายที่ยื่นคำร้องต่อคณะกรรมการวินิจฉัยการเลือกปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรมระหว่างเพศ (วลพ.) รวมทั้งนักวิชาการด้านกฎหมายและสิทธิมนุษยชน พบว่ากฎหมายฉบับนี้ยังไม่ได้สร้างความเปลี่ยนแปลงใด ๆ ในประเด็นความเสมอภาคในสังคมไทย การเลือกปฏิบัติด้วยเหตุแห่งเพศยังคงดำรงอยู่แต่ซับซ้อนมากขึ้น กฎ ระเบียบของภาครัฐยังเป็นตัวการสำคัญในการเลือกปฏิบัติ ในขณะที่ไม่มีคำสั่งหรือนโยบายที่ชัดเจน โดยคณะกรรมการระดับชาติต้องปรับปรุงแก้ไขการรับรู้ถึงกฎหมายการเข้าถึงสิทธิยังอยู่ในแวดวงจำกัด ซึ่งเน้นไปที่ภาครัฐด้วยกันหรือองค์กรเอกชนที่อยู่ในเครือข่ายมากกว่ากับประชาชน รวมทั้งการวินิจฉัยคำร้องยังล่าช้าและทำงานเชิงรับมากเกินไป อย่างไรก็ตาม ทุกฝ่ายต่างเห็นพ้องต้องกันว่ากฎหมายฉบับนี้ยังจำเป็น แม้จะไม่เพียงพอและมีหลายมาตรา ควรต้องถูกแก้ไขในประเด็นการเยียวยาความเสียหายให้กับเหยื่อผู้ถูกเลือกปฏิบัติ

โดยมีข้อเสนอแนะ คือ 1) ควรเลือกใช้ “ถ้อยคำ” อันเป็นหัวใจสำคัญ (Keyword) ของกฎหมายฉบับนี้ให้สอดคล้องกับหลักสากลไม่ขัดหรือแย้งกับข้อความคิด (concept) ว่าด้วยการเลือกปฏิบัติ และไม่สร้างความสับสนแก่ทั้งพนักงาน เจ้าหน้าที่และประชาชนทั่วไปว่าการเลือกปฏิบัติอาจทำได้ ไม่ต้องห้ามหรือไม่ผิดกฎหมายถ้าเป็น “การเลือกปฏิบัติที่เป็นธรรม” 2) ควรพิจารณาปรับเปลี่ยนข้อความในคำนิยามที่ว่า “มีการแสดงออกที่แตกต่างจากเพศโดยกำเนิด” เป็นข้อความอื่นใดที่หมายรวมถึงบุคคลที่แม้จะมีการแสดงออกไม่แตกต่างจากเพศกำเนิด แต่มีวิถีทางเพศหรืออัตลักษณ์ทางเพศแตกต่างจากเพศกำเนิดอย่างกลุ่มชายรักชาย หรือหญิงรักหญิงที่ยังคงแสดงออกเหมือนเพศกำเนิดด้วย ซึ่งทั้งวิถีทางเพศและอัตลักษณ์ทางเพศล้วนได้รับความคุ้มครอง และต้องไม่เป็นสาเหตุแห่งการถูกเลือกปฏิบัติตามหลักการยอร์กยาการ์ตา (The Yogyakarta Principle) 3) ควรพิจารณาแก้ไขหรือตัดบทยกเว้นตามมาตรา 17 วรรคสองออก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่ว่า “การปฏิบัติตามหลักการทางศาสนาหรือเพื่อความมั่นคงของประเทศ ย่อมไม่ถือเป็นการเลือกปฏิบัติ โดยไม่เป็นธรรมระหว่างเพศ” การมีอยู่ของข้อยกเว้นในประเด็นศาสนาและความมั่นคง เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้กฎหมายฉบับนี้ขัดแย้งกับสิ่งที่เกิดขึ้นในความเป็นจริง ทำให้กฎหมายไม่สามารถบรรลุตามเจตนารมณ์ในการสร้างความเสมอภาคและยุติการเลือกปฏิบัติได้ 5) ควรพิจารณาทบทวนและแก้ไข มาตรา 18 แห่งพระราชบัญญัติความเท่าเทียมระหว่างเพศ พ.ศ. 2558 รวมทั้งข้อ 5 และข้อ 18 แห่งระเบียบกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการในการยื่นคำร้องการพิจารณาและการวินิจฉัยการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมระหว่างเพศ พ.ศ. 2559 กล่าวคือ มาตรา 18 กำหนดว่า “บุคคลใดเห็นว่าตนได้รับหรือจะได้รับความเสียหายจากการกระทำในลักษณะเป็นการเลือกปฏิบัติ” ซึ่งสอดคล้องกับข้อ 5 และข้อ 18 (1) ระเบียบการยื่นคำร้องฯ ต่อคณะกรรมการวินิจฉัยการเลือกปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรมระหว่างเพศ (วลพ.) โดยถ้อยคำและเจตนารมณ์มุ่งหมายให้สิทธิในการร้องเรียนไว้เฉพาะกับ “ผู้ได้รับหรือ จะได้รับความเสียหาย” จากการถูกเลือกปฏิบัติโดยตรงเท่านั้น บุคคลอื่นใดหรือแม้แต่ภาคประชาสังคมที่พบเห็นการกระทำในลักษณะของการเลือกปฏิบัติไม่มีสิทธิยื่นคำร้องดังกล่าวได้ ตราบใดที่ไม่ได้รับมอบหมายจากผู้เสียหายโดยตรง ดังนั้น เพื่อลดปัญหาผู้ถูกเลือกปฏิบัติไม่มาร้องเรียนเพราะกลัวได้รับผลกระทบทางลบ หรือ หาผู้เสียหายโดยตรงมาร้องมิได้ จึงอาจพิจารณาบัญญัติกฎหมายเปิดช่องทางเพื่อให้บุคคลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถยื่นคำร้องมายังคณะกรรมการวินิจฉัยการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมระหว่างเพศ (วลพ.) ได้ รวมทั้งสามารถพิจารณาให้อำนาจหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องสามารถดำเนินการเพื่อระงับการกระทำดังกล่าวได้โดยไม่จำเป็นต้องรอให้มีใครมาร้องเรียนก่อน

2.9 กรอบแนวคิดการศึกษา

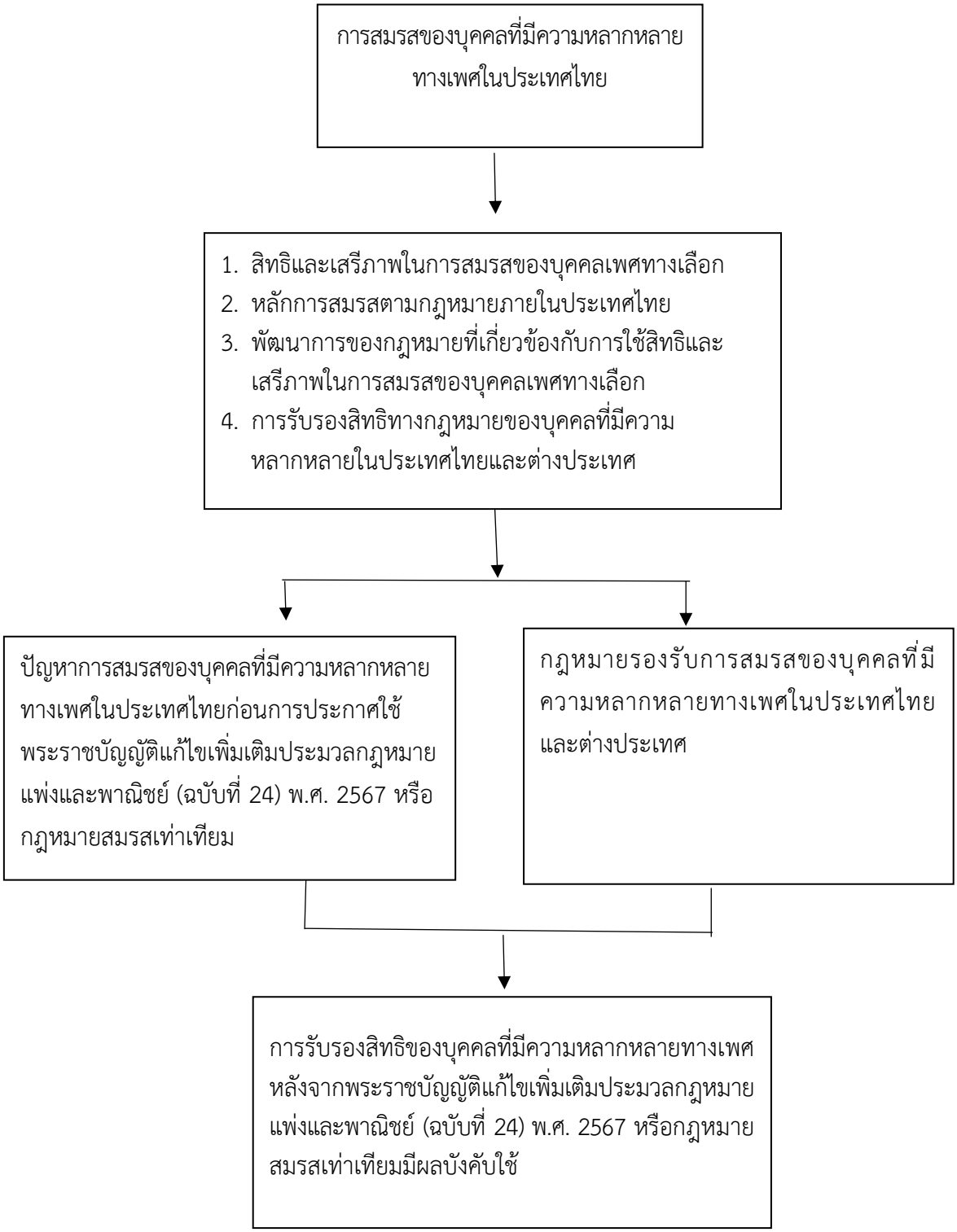

บทที่ 3
วิธีดำเนินการศึกษา

3.1 วิธีดำเนินการศึกษา

รายงานการศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาเอกสาร (Documentary Research) โดยศึกษาปัญหาที่เกิดขึ้นต่อบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ ก่อนมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 หรือกฎหมายสมรสเท่าเทียม รวมทั้งสิทธิและหน้าที่ของคู่สมรส ศึกษากฎหมายในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการสมรสของบุคคลที่มีความหลายหลายทางเพศในต่างประเทศและประเทศไทย โดยการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ รายงานวิจัย วิทยานิพนธ์ ดุษฎีนิพนธ์ สารนิพนธ์ ผลงานทางวิชาการ วารสาร หนังสือ ตำรา สิ่งตีพิมพ์ของสำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา สถาบันพระปกเกล้า เวทีสัมมนา หนังสือ คำพิพากษาของศาล บทความทางวิชาการ งานวิจัย รายงานและสิ่งพิมพ์อื่นที่เกี่ยวข้อง สื่ออิเล็กทรอนิกส์ต่าง ๆ รวมทั้ง รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย รายงานการประชุมของสำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร รายงานการประชุมของสำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา รายงาน/ข้อเสนอแนะของคณะกรรมาธิการ กรณีการแก้ไขประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (สมรสเท่าเทียม) เพื่อนำข้อมูลมาวิเคราะห์ให้ได้ข้อมูลที่ต้องการ และการสังเคราะห์ข้อมูลให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ และทำการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลที่ได้ โดยมีการดำเนินการ ดังนี้

การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร มีวิธีการ คือ 1) ตรวจสอบความสมบูรณ์ของข้อมูลที่ได้จากเอกสารตามความมุ่งหมายของการวิจัย 2) ใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า ได้แก่ การแสวงหาความเชื่อถือได้ของข้อมูลจากแหล่งที่แตกต่างกัน กล่าวคือ (1) ด้านข้อมูลจากเอกสารใช้การรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกันที่มาจากแหล่งต่างกัน (2) ด้านทฤษฎีโดยการนำทฤษฎีตามที่กำหนดไว้ในบทที่ 2 มาใช้เป็นเครื่องตรวจสอบ และ (3) ด้านผู้ศึกษาใช้ข้อมูลจากผู้ศึกษาหลายคนที่ทำการศึกษาหรือวิจัยเรื่องเดียวกันมาตรวจสอบว่าได้ข้อมูลผลการวิจัยตรงกันหรือไม่

3.2 การวิเคราะห์ข้อมูล

การจัดทำข้อมูลได้ดำเนินการนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสารโดยแยกตามความมุ่งหมายของการศึกษา ดังนี้

1) นำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้จากเอกสารต่าง ๆ มาศึกษาอย่างละเอียด พร้อมจัดระบบหมวดหมู่ตามความมุ่งหมายของการศึกษาที่กำหนดไว้

2) นำข้อมูลมาตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์ ดังนี้

(1) ใช้การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า คือ การพิสูจน์ว่าข้อมูลผู้วิจัยได้มานั้นถูกต้องหรือไม่

วิธีตรวจสอบ คือ การตรวจสอบแหล่งข้อมูล แหล่งที่มาที่จะพิจารณาในการตรวจสอบได้แก่ แหล่งเวลา หมายถึง ถ้าข้อมูลต่างเวลากันจะเหมือนกันหรือไม่ แหล่งสถานที่ หมายถึง ถ้าข้อมูลต่างสถานที่กันจะเหมือนกันหรือไม่

(2) การตรวจสอบสามเส้าด้านทฤษฎี คือ การตรวจสอบว่าถ้าผู้ศึกษาใช้แนวคิดทฤษฎีที่ต่างไปจากเดิม จะทำให้การตีความข้อมูลแตกต่างกันมากน้อยเพียงใด

3) การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้ศึกษานำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลตามความมุ่งหมายการศึกษาด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์ในประเด็นดังต่อไปนี้

(1) ปัญหาการสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทยก่อนการประกาศใช้พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 หรือกฎหมายสมรสเท่าเทียม

(2) การรับรองสิทธิทางกฎหมายของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทย

(3) การรับรองและคุ้มครองสิทธิการสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ ก่อนมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 หรือกฎหมายสมรสเท่าเทียม

(4) ข้อกฎหมายที่เกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่ของคู่สมรส

(5) กฎหมายรับรองการสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทยและต่างประเทศ

(6) การรับรองสิทธิของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศหลังจากพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 หรือกฎหมายสมรสเท่าเทียมมีผลบังคับใช้

บทที่ 4

ผลการศึกษา

การศึกษา เรื่อง การสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทย มีวัตถุประสงค์การศึกษา 3 ข้อ ประกอบด้วย 1) ศึกษาปัญหาการสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทยก่อนการประกาศใช้พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 หรือกฎหมายสมรสเท่าเทียม 2) ศึกษากฎหมายรับรองการสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทยและต่างประเทศ และ 3) ศึกษาการรับรองสิทธิของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศหลังจากพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 หรือกฎหมายสมรสเท่าเทียมมีผลบังคับใช้

โดยการนำเสนอผลการศึกษาจะนำเสนอตามวัตถุประสงค์การศึกษา ดังนี้

4.1 ปัญหาการสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทยก่อนการประกาศใช้พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 หรือกฎหมายสมรสเท่าเทียม

ก่อนมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 หรือกฎหมายสมรสเท่าเทียม ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของไทยมีเงื่อนไขอนุญาตให้เฉพาะชายและหญิงตามเพศกำเนิดที่สามารถจดทะเบียนสมรสเป็นคู่สมรสและเป็นสามีภริยาที่ชอบด้วยกฎหมายได้ เงื่อนไขดังกล่าวทำให้คู่รักที่มีความหลากหลายทางเพศประสบปัญหาอันเนื่องจากขาดความเสมอภาคในการสมรส ทำให้กลุ่มบุคคลดังกล่าวมิได้รับสิทธิและหน้าที่ตามประมวลกฎหมายแพ่งและตามกฎหมายอื่น ซึ่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ได้มีหลักการห้ามการเลือกปฏิบัติเพราะเหตุแห่งเพศไว้ด้วยเช่นเดียวกัน สอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับสิทธิและเสรีภาพในการสมรสของบุคคลเพศทางเลือก ที่ระบุถึง “การยอมรับความหลากหลายทางเพศของบุคคลเพศทางเลือก การสมรสที่สอดคล้องกับสังคมปัจจุบันที่บุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศสามารถสมรสกันได้และร่วมกันสร้างครอบครัวได้” นอกจากนี้ ที่ผ่านมาประเทศไทย ได้กำหนดแนวนโยบายในการคุ้มครองบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศไว้ในพระราชบัญญัติความเท่าเทียมระหว่างเพศ พ.ศ. 2558 บัญญัติห้ามการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมระหว่างเพศ ทั้งนี้ ปัญหาของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศก่อนการประกาศใช้กฎหมายสมรสเท่าเทียม มีดังนี้

4.1.1 ปัญหาการรับรองสิทธิในการสมรสระหว่างเพศเดียวกันในประเทศไทย

ก่อนมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 หรือกฎหมายสมรสเท่าเทียม บทบัญญัติในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ครอบครัว กำหนดเงื่อนไขในการสมรสจะใช้ถ้อยคำว่า “ชายหญิง” เท่านั้น เช่น มาตรา 1458 บัญญัติว่า “การสมรสจะทำได้ต่อเมื่อชายหญิงยินยอมเป็นสามีภริยากันและต้องแสดงการยินยอมนั้นให้ปรากฏโดยเปิดเผยต่อหน้านายทะเบียนและให้นายทะเบียนบันทึกความยินยอมไว้ด้วย” (พระราชบัญญัติให้ใช้บทบัญญัติบรรพ 5 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ที่ได้ตรวจชำระใหม่, 2519, น. 4) ซึ่งตีความได้ว่าชายและหญิงเท่านั้นที่จะทำการสมรสกันได้ ส่วนชายหรือหญิงด้วยกันจะทำการสมรสกันไม่ได้ หากจะมีการจดทะเบียนสมรสของบุคคลเพศเดียวกันก็ไม่ถือว่ามีการสมรส และเพศของบุคคลธรรมดานั้น กฎหมายรับรอง

และถือเอาเพศตามที่กำเนิดมาเท่านั้น ซึ่งจากข้อมูลคำพิพากษาฎีกาที่ 157/2524 วินิจฉัยว่า คำว่า “หญิง” ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน หมายความถึงคนที่คลอดลูกได้ แม้ชายได้รับการผ่าตัดเปลี่ยนแปลงอวัยวะเพศ แต่ก็ไม่สามารถมีลูกได้ โดยธรรมชาติและตามกฎหมายรับรองจึงยังคงเป็นเพศชายอยู่ ผู้ร้องไม่มีสิทธิร้องขอให้เปลี่ยนแปลงเพศ และคำนำหน้าชื่อ และจะทำการสมรสกับชายด้วยกันไม่ได้ ดังนั้น การสมรสระหว่างบุคคลเพศเดียวกันจึงไม่ได้รับการรับรองตามกฎหมายไทย ซึ่งคำพิพากษาดังกล่าวส่งผลให้สำนักงานทะเบียนกลาง กรมการปกครอง ออกหนังสือเวียนไม่ให้สำนักงานทะเบียนทั่วประเทศรับจดทะเบียนแก้ไขเอกสารต่าง ๆ ให้แก่ผู้ผ่าตัดแปลงเพศ เว้นแต่กรณีเกิดมามีสองเพศและแพทย์ผ่าตัดให้เหลือเพศเดียว สำนักงานทะเบียนจึงจะสามารถแก้ไขเพศให้ได้ (วีนัส สีสุข, 2546, น. 190)

จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้น ส่งผลให้คู่รักเพศเดียวกันจำนวนมากที่ใช้ชีวิตร่วมกันเป็นครอบครัว แต่สถานภาพของคู่รักดังกล่าวกลับไม่มีกฎหมายรับรองไว้ ทำให้บุคคลเหล่านี้ไม่ได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายทั้งในเรื่องสิทธิและหน้าที่ที่จะพึงมีพึงได้อย่างเช่นคู่สมรสระหว่างชายและหญิงทั่วไป ซึ่งถูกมองว่าขัดกับหลักการสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานอันเป็นหลักสากล โดยถือว่าเป็นการละเมิดสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐาน เป็นการเลือกปฏิบัติโดยเหตุผลเรื่องเพศทำให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันในสังคม อีกทั้งยังขัดกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 กล่าวคือ

“มาตรา 27 บุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมาย มีสิทธิและเสรีภาพและได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกัน ชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน การเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคล ไม่ว่าด้วยเหตุความแตกต่างในเรื่องถิ่นกำเนิด เชื้อชาติ ภาษา เพศ อายุ ความพิการ สภาพทางกายหรือสุขภาพ สถานะของบุคคล ฐานะทางเศรษฐกิจหรือสังคม ความเชื่อทางศาสนา การศึกษาอบรม หรือความคิดเห็นทางการเมือง อันไม่ขัดต่อบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญหรือเหตุอื่นใดจะกระทำมิได้...” จึงเริ่มมีการเรียกร้องให้ออกกฎหมายรับรองสถานะของคู่สมรสเพศเดียวกันในประเทศไทย ซึ่งกฎหมายที่รับรองสถานภาพและสิทธิการสมรสระหว่างบุคคลเพศเดียวกัน แบ่งเป็น 3 รูปแบบ คือ

1) กฎหมายที่ให้ความเสมอภาคในการสมรสเหมือนคู่สมรสต่างเพศ โดยรัฐยอมรับการจดทะเบียนสมรสระหว่างบุคคลเพศเดียวกันว่าเป็นคู่สมรสที่ถูกต้องตามกฎหมายและมีผลทางกฎหมายเช่นเดียวกับการจดทะเบียนสมรสระหว่างชายกับหญิง เรียกว่า Marriage Equality

2) กฎหมายจดทะเบียนคู่ชีวิต เรียกว่า Civil Partnership หรือ Civil Union ซึ่งคล้ายกับการสมรสระหว่างชายหญิง โดยรัฐให้การรับรองว่าทั้งคู่มีลักษณะเป็นหุ้นส่วนชีวิตที่จะได้รับสิทธิพิเศษต่าง ๆ จากรัฐและมีหน้าที่ต่าง ๆ ตามกฎหมาย แต่ไม่ถือว่าเป็นคู่สมรสตามกฎหมายเช่นเดียวกับการจดทะเบียนสมรสระหว่างชายกับหญิง

3) กฎหมายรับรองการใช้ชีวิตของคน 2 คน ซึ่งอาจไม่ได้มีความสัมพันธ์แบบโรแมนติกก็ได้ เช่น เป็นพี่น้องกันเรียกว่า Cohabitation

อย่างไรก็ตาม พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 ได้มีการแก้ไขความในมาตรา 1458 เป็นความว่า “ การสมรสจะกระทำได้ต่อเมื่อบุคคลทั้งสองคนยินยอมเป็นคู่สมรสและต้องแสดงการยินยอมนั้นให้ปรากฏโดยเปิดเผยต่อหน้านายทะเบียนและให้นายทะเบียนบันทึกความยินยอมนั้นไว้ด้วย” (พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24), 2567, น. 5)

4.1.2 ปัญหาการรับรองและคุ้มครองสิทธิการสมรสตามกฎหมายประเทศไทยก่อนมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติพแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 หรือ กฎหมายสมรสเท่าเทียม

เมื่อวิเคราะห์ปัญหาการรับรองและคุ้มครองสิทธิการสมรสตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ก่อนมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 และแนวทางการแก้ไขตามพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 พบว่า ก่อนมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 หรือกฎหมายสมรสเท่าเทียม เดิมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ได้บัญญัติกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการใช้ชีวิตร่วมกันของสามีภริยาเพื่อกำหนดสิทธิและหน้าที่ต่าง ๆ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการสนับสนุนและส่งเสริมในการใช้ชีวิตร่วมกันเป็นครอบครัวและคุ้มครองสถานะความสัมพันธ์ ดังนั้น เมื่อบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศไม่สามารถทำการสมรสกันได้ แม้ว่าจะอยู่กินด้วยกันฉันสามีภริยาแต่ก็ไม่อยู่ในฐานะสามีภริยาโดยชอบด้วยกฎหมายส่งผลให้ไม่ได้รับสิทธิและความคุ้มครองตามกฎหมาย ทั้งนี้ ประเด็นปัญหาในการรับรองสิทธิจึงเป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งสามารถอธิบายได้ดังนี้

1) ความสัมพันธ์ระหว่างสามีภริยา ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 1461 สามีภริยาต้องอยู่กินกันฉันสามีภริยาต้องช่วยเหลืออุปการะเลี้ยงดูกันตามความสามารถและฐานะของตน จึงอาจกล่าวได้ว่า ในขณะที่การอยู่ร่วมกันของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศเป็นไปด้วยความสมัครใจของบุคคลสองฝ่าย จึงไม่มีกฎหมายกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างกันไว้หรือกำหนดหน้าที่ว่าต้องประพฤติปฏิบัติต่อกันในเรื่องการอยู่กินกันฉันสามีภริยาเหมือนคู่สมรส หรือหากอยู่ร่วมกันแล้วก่อให้เกิดอันตรายจะดำเนินการอย่างไร ดังนั้น การจัดการในการใช้ชีวิตคู่ระหว่างกันคือการจัดการกันเอง ซึ่งบางครั้งอาจจะไม่มีความเหมาะสมและอาจแก้ไขปัญหาด้วยความรุนแรง นอกจากนั้นในการใช้ชีวิตคู่นั้น กฎหมายกำหนดว่าต่างฝ่ายต่างมีหน้าที่ต้องอุปการะเลี้ยงดูซึ่งกันและกัน แต่ในกรณีของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศกฎหมายไม่ได้ระบุถึงการใช้ชีวิตคู่ เช่น กรณีคู่ชีวิตฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งประสบอุบัติเหตุเป็นอัมพาตก็ไม่สามารถฟ้องค่าอุปการะเลี้ยงดูได้ เนื่องจากกฎหมายไม่ได้ระบุไว้ชัดเจนให้อีกฝ่ายต้องเลี้ยงดู

<u>แนวทางการแก้ไข</u> พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 หรือกฎหมายสมรสเท่าเทียม ได้มีการแก้ไขเป็น “คู่สมรสต้องอยู่กินด้วยกันฉันสามีภรรยาคู่สมรสต้องช่วยเหลืออุปการะเลี้ยงดูกันตามความสามารถและฐานะของตน”

2) การเป็นผู้อนุบาลหรือผู้พิทักษ์ ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 1463 และมาตรา 1464 ในกรณีที่ศาลสั่งให้สามีหรือภริยาเป็นคนไร้ความสามารถหรือเสมือนไร้ความสามารถ ภริยาหรือสามีย่อมเป็นผู้อนุบาลหรือผู้พิทักษ์ แต่หากผู้มีส่วนได้เสียหรืออัยการร้องขอและมีเหตุสำคัญ ศาลก็จะตั้งผู้อื่นก็ได้นั้นคือ โดยปกติเมื่อศาลมีคำสั่งให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นคนไร้ความสามารถหรือเสมือนไร้ความสามารถ บุคคลที่ศาลจะสั่งให้เป็นผู้อนุบาลหรือผู้พิทักษ์ได้แก่คู่สมรส แต่สำหรับบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศที่ใช้ชีวิตร่วมกันไม่มีสิทธิดังกล่าวแต่อย่างใด เนื่องจากไม่มีหน้าที่ต่อกันตามกฎหมาย

<u>แนวทางการแก้ไข</u> พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 ได้แก้ไขเป็น “ในกรณีที่ศาลสั่งให้คู่สมรสฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นคนไร้ความสามารถหรือเสมือนไร้ความสามารถ คู่สมรสอีกฝ่ายหนึ่งย่อมเป็นผู้อนุบาลหรือผู้พิทักษ์ แต่เมื่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหรืออัยการร้องขอ และถ้ามีเหตุสำคัญ ศาลจะตั้งผู้อื่นเป็นผู้อนุบาลหรือผู้พิทักษ์ก็ได้”

3) ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1452 กรณีการห้ามทำการสมรสซ้อน กำหนดว่า เมื่อเป็นสามีภริยากันตามกฎหมายแล้ว จะทำการสมรสในขณะที่ตนมีคู่สมรสอยู่ไม่ได้ หรือหากคู่สมรสอุปการะเลี้ยงดูหรือยกย่องผู้อื่นฉันภริยาหรือสามี มีชู้หรือร่วมประเวณีกับผู้อื่นเป็นอาจิณ อีกฝ่ายหนึ่งฟ้องหย่าได้ แต่สำหรับบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ ในกรณีฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ไม่มีกฎหมายบัญญัติห้ามหรือมีผลบังคับใด ๆ ตามกฎหมายและไม่ถือว่าความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นภายหลังเป็นการสมรสซ้อนเหตุนี้ บุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศบางคู่จึงมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นที่ไม่ใช่คู่ชีวิตของตน การที่กฎหมายไม่ให้ความคุ้มครองดังกล่าวอาจเกิดข้อเสียคือบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศที่อยู่ร่วมกันฉันสามีภริยา ไม่มีความมั่นคงในการอยู่ร่วมกันมีการเปลี่ยนคู่สัมพันธ์ได้โดยง่าย

<u>แนวทางการแก้ไข</u> พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 ได้แก้ไขเป็น “บุคคลจะทำการสมรสในขณะที่ตนมีคู่สมรสอยู่ไม่ได้”

4) สิทธิในการเรียกค่าเลี้ยงชีพ ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1526 ในกรณีหย่า ถ้าเหตุแห่งการหย่าเป็นความผิดของคู่สมรสฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งแต่ฝ่ายเดียวและทำให้อีกฝ่ายยากจนลง คู่สมรสอีกฝ่ายหนึ่งสามารถเรียกค่าเลี้ยงชีพจากฝ่ายที่ต้องรับผิดได้ ทั้งนี้ หลักเกณฑ์ในเรื่องการสิ้นสุดการสมรสก็ไม่สามารถนำมาใช้ได้ สำหรับบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ ดังนั้น เมื่อสิ้นสุดความสัมพันธ์ก็ไม่สามารถเรียกร้องค่าเลี้ยงชีพได้

<u>แนวทางการแก้ไข</u> พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 ได้แก้ไขเป็น “ในคดีหย่า ถ้าเหตุแห่งการหย่าเป็นความผิดของคู่สมรสฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งแต่ฝ่ายเดียวและการหย่านั้นจะทำให้อีกฝ่ายหนึ่งยากจนลง เพราะไม่มีรายได้พอจากทรัพย์สินหรือจากการงานตามที่เคยทำอยู่ระหว่างสมรส อีกฝ่ายหนึ่งนั้นจะขอให้ฝ่ายที่ต้องรับผิดจ่ายค่าเลี้ยงชีพให้ได้ค่าเลี้ยงชีพนี้ ศาลอาจให้เพียงใดหรือไม่ให้ก็ได้ โดยคำนึงถึงความสามารถของผู้ให้และฐานะของผู้รับและให้นำบทบัญญัติมาตรา 1598/39 กล่าวคือ เมื่อผู้มีส่วนได้เสียแสดงว่าพฤติการณ์ รายได้ หรือฐานะของคู่กรณีได้เปลี่ยนแปลงไป ศาลจะสั่งแก้ไขในเรื่องค่าอุปการะเลี้ยงดูโดยให้เพิกถอน ลด เพิ่ม หรือกลับให้ค่าอุปการะเลี้ยงดูอีกก็ได้ มาตรา 1598/40 ค่าอุปการะเลี้ยงดูนั้นให้ชำระเป็นเงินโดยวิธีชำระเป็นครั้งคราวตามกำหนด เว้นแต่คู่กรณีจะตกลงกันให้ชำระเป็นอย่างอื่นหรือโดยวิธีอื่น ถ้าไม่มีการตกลงกันและมีเหตุพิเศษ เมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งร้องขอและศาลเห็นสมควรจะกำหนดให้ค่าอุปการะเลี้ยงดูเป็นอย่างอื่นหรือโดยวิธีอื่น โดยจะให้ชำระเป็นเงินด้วยหรือไม่ก็ได้ ในกรณีขอค่าอุปการะเลี้ยงดูบุตร เมื่อมีเหตุพิเศษและศาลเห็นเป็นการสมควรเพื่อประโยชน์แก่บุตร จะกำหนดให้บุตรได้รับการอุปการะเลี้ยงดูโดยประการใด ๆ นอกจากที่คู่กรณีตกลงกัน หรือนอกจากที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งร้องขอก็ได้ เช่น ให้ไปอยู่ในสถานการศึกษาหรือวิชาชีพ โดยให้ผู้ที่มีหน้าที่ต้องชำระค่าอุปการะเลี้ยงดูออกค่าใช้จ่ายในการนี้ และมาตรา 1598/41 สิทธิที่จะได้ค่าอุปการะเลี้ยงดูนั้น จะสละหรือโอนมิได้และไม่อยู่ในข่ายแห่งการบังคับคดี มาใช้บังคับโดยอนุโลม

5) สิทธิในการรับบุตรบุญธรรม ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 1598/26 ผู้เยาว์ ที่เป็นบุตรบุญธรรมของบุคคลใดอยู่จะเป็นบุตรบุญธรรมของบุคคลอื่นในขณะเดียวกันไม่ได้ เว้นแต่เป็นบุตรบุญธรรมของคู่สมรสของผู้รับบุตรบุญธรรม

ถ้าคู่สมรสฝ่ายหนึ่งจะจดทะเบียนรับผู้เยาว์ซึ่งเป็นบุตรบุญธรรมของคู่สมรสอีกฝ่ายหนึ่งเป็นบุตรบุญธรรมของตนด้วยจะต้องได้รับความยินยอมของคู่สมรส ซึ่งเป็นผู้รับบุตรบุญธรรมอยู่แล้วและมิให้นำมาตรา 1598/21 มาใช้บังคับ กล่าวคือ การรับผู้เยาว์เป็นบุตรบุญธรรมจะกระทำได้ต่อเมื่อได้รับความยินยอม

ของบิดาและมารดาของผู้จะเป็นบุตรบุญธรรม ในกรณีที่บิดาหรือมารดาคนใดคนหนึ่งตายหรือถูกถอนอำนาจปกครองต้องได้รับความยินยอมของมารดาหรือบิดาซึ่งยังมีอำนาจปกครอง ถ้าไม่มีผู้มีอำนาจให้ความยินยอมดังกล่าวในวรรคหนึ่ง หรือมีแต่บิดาหรือมารดาคนใดคนหนึ่งหรือทั้งสองคนไม่สามารถแสดงเจตนาให้ความยินยอมได้ หรือไม่ให้ความยินยอมและการไม่ให้ความยินยอมนั้นปราศจากเหตุผลอันสมควรและเป็นปฏิปักษ์ต่อสุขภาพ ความเจริญหรือสวัสดิภาพของผู้เยาว์ มารดาหรือบิดาหรือผู้ประสงค์จะขอรับบุตรบุญธรรมหรืออัยการจะร้องขอต่อศาลให้มีคำสั่งอนุญาตแทนการให้ความยินยอมตามวรรคหนึ่งก็ได้ (พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 10) พ.ศ. 2533, น. 31)

ดังนั้น ในกรณีคู่สมรสฝ่ายหนึ่งจะจดทะเบียนรับผู้เยาว์ซึ่งเป็นบุตรบุญธรรมของคู่สมรสอีกฝ่ายหนึ่งเป็นบุตรบุญธรรมของตนด้วย จะต้องได้รับความยินยอมของคู่สมรสซึ่งเป็นผู้รับบุตรบุญธรรมอยู่แล้ว จะเห็นได้ว่าคู่สมรสสามารถรับบุตรบุญธรรมร่วมกับคู่สมรสอีกฝ่ายหนึ่งได้ ซึ่งในกรณีบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศแต่ละฝ่ายสามารถรับบุตรบุญธรรมได้ตามกฎหมาย แต่ในกรณีรับผู้เยาว์ซึ่งเป็นบุตรบุญธรรมของอีกฝ่ายหนึ่งเป็นบุตรบุญธรรมของตนเองหรือรับบุตรบุญธรรมร่วมกัน เมื่อกฎหมายไม่ถือว่าบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศที่ใช้ชีวิตคู่ร่วมกันเป็นคู่สมรสกันโดยชอบด้วยกฎหมาย จึงไม่สามารถรับบุตรบุญธรรมร่วมกันได้ เพราะกฎหมายให้สิทธิเฉพาะคู่สมรสตามกฎหมายเท่านั้น อีกทั้งตามความในพระราชบัญญัติการรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2522 มาตรา 21 เมื่อได้รับคำขอรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรมแล้ว ให้พนักงานเจ้าหน้าที่สอบคุณสมบัติและข้อเท็จจริงเกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่และความเหมาะสมของผู้ขอรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรม (พระราชบัญญัติการรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรม พ.ศ. 2522, 2522, น. 5)

ตามหลักเกณฑ์ของกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการซึ่งมีหน้าที่ในการจัดให้มีการดำเนินงานด้านการรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรม โดยการจัดหาครอบครัวทดแทนที่มีสถานะถาวรให้กับเด็กถูกทอดทิ้งที่อยู่ในความอุปการะของกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ เด็กที่มีบิดามารดาที่แท้จริงยินยอมยกให้ เนื่องจากไม่สามารถให้การอุปการะเลี้ยงดูได้และเด็กที่มีคำสั่งศาลแทนการให้ความยินยอมของบิดามารดาเด็กได้กำหนดคุณสมบัติของผู้จะขอรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรมไว้ ดังนี้

คุณสมบัติของผู้จดทะเบียนรับบุตรบุญธรรม มีดังต่อไปนี้

1) ผู้จะขอรับบุตรบุญธรรมต้องมีอายุไม่ต่ำกว่า 25 ปี และต้องมีอายุแก่กว่าบุตรบุญธรรมอย่างน้อย 15 ปี

2) ผู้จะเป็นบุตรบุญธรรมมีอายุไม่ต่ำกว่า 15 ปี ผู้นั้นต้องให้ความยินยอมด้วย

3) กรณีผู้จะเป็นบุตรบุญธรรมเป็นผู้เยาว์ จะต้องได้รับความยินยอมจาก

(1) บิดาและมารดา กรณีมีทั้งบิดาและมารดา

(2) บิดาหรือมารดา กรณีที่มารดาหรือบิดาตาย หรือถูกถอนอำนาจการปกครอง ต้องได้รับความยินยอมจากมารดาหรือบิดาซึ่งยังมีอำนาจการปกครอง

(3) กรณีไม่มีผู้มีอำนาจให้ความยินยอม ผู้ประสงค์จะขอรับบุตรบุญธรรมหรืออัยการจะร้องขอต่อศาลให้มีคำสั่งอนุญาตแทนการให้ความยินยอม

(4) กรณีผู้เยาว์ถูกทอดทิ้งและอยู่ในความดูแลของสถานสงเคราะห์เด็กฯ ให้สถานสงเคราะห์เด็กฯ เป็นผู้ให้ความยินยอมแทนบิดาและมารดา

4) ผู้จะขอรับบุตรบุญธรรมหรือผู้ที่จะเป็นบุตรบุญธรรม ถ้ามีคู่สมรสต้องได้รับความยินยอมจากคู่สมรสก่อน ในกรณีที่คู่สมรสไม่อาจให้ความยินยอมได้ หรือไปจากภูมิลำเนาหรือถิ่นที่อยู่และหาตัวไม่พบไม่น้อยกว่า 1 ปี ต้องร้องขอต่อศาลให้มีคำสั่งแทนการให้ความยินยอมของคู่สมรสนั้น

5) ผู้เยาว์ที่เป็นบุตรบุญธรรมของบุคคลใดอยู่ จะเป็นบุตรบุญธรรมของบุคคลอื่นอีกในขณะเดียวกันไม่ได้ เว้นแต่เป็นบุตรบุญธรรมของคู่สมรสของผู้รับบุตรบุญธรรมนั้น

6) สิทธิในการรับมรดก ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บัญญัติว่าเมื่อบุคคลใดตาย มรดกของบุคคลนั้นย่อมตกทอดแก่ทายาทโดยธรรมตามลำดับ และคู่สมรสที่ยังมีชีวิตอยู่ถือว่ามีฐานะเป็นทายาทโดยธรรมตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1629 มีสิทธิได้รับมรดกก่อนหลังดังต่อไปนี้

(1) ผู้สืบสันดาน

(2) บิดา มารดา

(3) พี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน

(4) พี่น้องร่วมบิดาหรือร่วมมารดาเดียวกัน

(5) ปู่ ย่า ตา ยาย

(6) ลุง ป้า น้า อา

และมาตรา 1635 ลำดับและส่วนแบ่งของคู่สมรสที่ยังมีชีวิตอยู่ในการรับมรดกของผู้ตายนั้น ให้เป็นไปดังต่อไปนี้

(1) ถ้ามีทายาทตามมาตรา 1629 (1) ซึ่งยังมีชีวิตอยู่หรือมีผู้รับมรดกแทนที่ แล้วแต่กรณี คู่สมรสที่ยังมีชีวิตอยู่นั้นมีสิทธิได้ส่วนแบ่งเสมือนหนึ่งว่าตนเป็นทายาทชั้นบุตร

(2) ถ้ามีทายาทตามมาตรา 1629 (3) และทายาทนั้นยังมีชีวิตอยู่หรือมีผู้รับมรดกแทนที่ หรือถ้าไม่มีทายาทตามมาตรา 1629 (1) แต่มีทายาทตามมาตรา 1629 (2) แล้วแต่กรณี คู่สมรสที่ยังมีชีวิตอยู่นั้นมีสิทธิได้รับมรดกกึ่งหนึ่ง

(3) ถ้ามีทายาทตามมาตรา 1629 (4) หรือ (6) และทายาทนั้นยังมีชีวิตอยู่หรือมีผู้รับมรดกแทนที่ หรือมีทายาทตามมาตรา 1629 (5) แล้วแต่กรณี คู่สมรสที่ยังมีชีวิตอยู่มีสิทธิได้มรดกสองส่วนในสาม

(4) ถ้าไม่มีทายาทดังที่ระบุไว้ในมาตรา 1629 คู่สมรสที่ยังมีชีวิตอยู่นั้นมีสิทธิได้รับมรดกทั้งหมด

โดยหลักเกณฑ์ในการแบ่งทรัพย์มรดก หากเป็นกรณีที่เจ้ามรดกมีคู่สมรส ในขั้นแรกต้องแยกทรัพย์สินออกเป็นสินสมรสและสินส่วนตัว และสำหรับสินสมรสต้องแบ่งให้คู่สมรสครึ่งหนึ่งก่อน จากนั้นจึงถือว่าสินสมรสอีกครึ่งหนึ่งรวมถึงสินส่วนตัวของเจ้ามรดกจึงจะแบ่งให้แก่ทายาท ซึ่งคู่สมรสจะได้รับมรดกในสัดส่วนมากน้อยเท่าใดนั้น ต้องพิจารณาว่าได้รับมรดกร่วมกับทายาทลำดับใด แต่อย่างไรก็ตามคู่สมรสที่มีสิทธิได้รับมรดกก็ต้องเป็นคู่สมรสที่จดทะเบียนโดยชอบด้วยกฎหมายด้วย แต่กรณีของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศที่ใช้ชีวิตคู่ร่วมกันไม่ถือว่ามีฐานะเป็นคู่สมรสจึงไม่ถือว่าเป็นทายาทโดยธรรม จึงไม่มีสิทธิรับมรดกของอีกฝ่ายหนึ่งได้หากมิได้ทำพินัยกรรมกำหนดให้เป็นผู้รับทรัพย์มรดก แต่หากพิจารณาตามความเป็นจริงแล้วบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศที่มีชีวิตอยู่ควรจะมีสิทธิในทรัพย์มรดกเช่นเดียวกับ

คู่สมรสต่างเพศ นอกจากนี้การมีฐานะเป็นทายาทโดยธรรมยังมีผลในการได้รับสิทธิต่าง ๆ ตามกฎหมายอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องด้วย (ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์, 2535, น. 289-290)

4.1.3 ปัญหาข้อกฎหมายที่เกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่ของคู่สมรส

นอกจากบทบัญญัติตามกฎหมายครอบครัวและมรดกที่กำหนดสิทธิและหน้าที่ระหว่างคู่สมรสไว้โดยตรงแล้ว กฎหมายไทยหลายฉบับได้กำหนดสิทธิและหน้าที่ไว้สำหรับคู่สมรส ซึ่งจะถือว่าเป็นผลกระทบต่อการใช้ชีวิตคู่ของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ ดังนี้

1) สิทธิตามกฎหมายลักษณะละเมิด

การละเมิด คือ การกระทำโดยจงใจหรือประมาทเลินเล่อต่อบุคคลภายนอกโดยผิดกฎหมายเป็นเหตุให้ผู้ถูกกระทำเสียหายแก่ชีวิต ร่างกาย อนามัย เสรีภาพ ทรัพย์สินหรือสิทธิอย่างหนึ่งอย่างใดก็ดี กฎหมายถือว่าผู้นั้นทำละเมิดจะต้องรับผิดชอบชดใช้ค่าสินไหมทดแทนเพื่อการละเมิดนั้น (ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์, 2567, น.75)

ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ลักษณะละเมิด กฎหมายได้บัญญัติคุ้มครองผู้เสียหายเพื่อเยียวยาความเสียหายที่เกิดขึ้นให้สามารถเรียกค่าสินไหมทดแทนได้ ได้แก่ การเรียกคืนทรัพย์สินจากผู้เสียหายต้องเสียไปเพราะละเมิดหรือใช้ราคาทรัพย์สินนั้น รวมทั้งค่าเสียหายอันจะพึงบังคับให้ใช้เพื่อความเสียหายอย่างใด ๆ อันได้ก่อขึ้นนั้นด้วย และในกรณีที่คู่สมรสถูกกระทำละเมิดสามารถเรียกค่าสินไหมทดแทนได้ใน 2 กรณี ดังนี้

(1) ค่าขาดไร้อุปการะ ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 443 วรรคสาม ในกรณีผู้ถูกทำละเมิดถึงตาย กฎหมายมุ่งคุ้มครองผู้อยู่ในอุปการะของผู้ตาย โดยถ้ามีเหตุที่ตายลง ทำให้บุคคลหนึ่งคนใดต้องขาดอุปการะตามกฎหมายไปด้วย บุคคลนั้นต้องได้รับค่าสินไหมทดแทน (ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2565, 2565, น. 169)

(2) ค่าขาดแรงงาน ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 445 ในกรณีมีการทำละเมิดให้เขาถึงตายหรือให้เสียหายแก่ร่างกายหรืออนามัย หรือเสียเสรีภาพก็ดี ถ้าผู้ต้องหาเสียหายมีความผูกพันตามกฎหมายจะต้องทำการงานให้เป็นคุณแก่บุคคลภายนอกในครัวเรือน หรืออุตสาหกรรมของบุคคลภายนอกนั้นไซร้ บุคคลต้องใช้ค่าสินไหมทดแทน จะต้องใช้ค่าสินไหมทดแทนให้แก่บุคคลภายนอกเพื่อที่เขาต้องขาดแรงงานอันนั้นไป (ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2565, 2565, น. 170) ซึ่งบุคคลภายนอกดังกล่าวรวมถึงคู่สมรส เนื่องจากมีหน้าที่ช่วยเหลืออุปการะซึ่งกันและกันตามกฎหมาย

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าเมื่อหญิงและชายได้จดทะเบียนสมรสถูกต้องตามกฎหมายย่อมมีสถานะเป็นสามีภริยา การที่บุคคลภายนอกมากระทำละเมิดต่อสามีหรือภริยา คู่สมรสอีกฝ่ายหนึ่งย่อมถูกกระทบกระเทือนสิทธิ จึงมีสิทธิได้รับค่าสินไหมทดแทนในกรณีละเมิด เนื่องจากขาดไร้อุปการะ และขาดแรงงาน แต่เมื่อพิจารณาถึงกรณีของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศที่ใช้ชีวิตคู่ร่วมกัน กฎหมายไม่ได้รับรองสิทธิดังกล่าว จึงไม่สามารถฟ้องเรียกค่าขาดไร้อุปการะหรือค่าขาดแรงงานได้ แม้ว่าจะมีสถานะความสัมพันธ์โดยอยู่กินกันฉันสามีภริยาเช่นเดียวกับคู่รักต่างเพศ และถูกกระทบสิทธิในฐานะผู้เสียหายและเกิดความเสียหายขึ้นจริงก็ตาม

2) สิทธิในการบริจาคร่างกายหรืออวัยวะ

ก่อนมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 การบริจาคอวัยวะเป็นไปตามข้อบังคับแพทยสภาว่าด้วยการรักษาจริยธรรมแห่งวิชาชีพเวชกรรม พ.ศ. 2549 ข้อ 52 ซึ่งวางหลักไว้ว่าการปลูกถ่ายอวัยวะที่ผู้บริจาคประสงค์จะบริจาคขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ ผู้บริจาคต้องเป็นญาติโดยสายเลือด หรือคู่สมรสที่จดทะเบียนสมรสกับผู้รับอวัยวะมาแล้วอย่างน้อย 3 ปีเท่านั้น ซึ่งเหตุผลที่กำหนดเกณฑ์ดังกล่าวเพื่อหลีกเลี่ยงการซื้อขายอวัยวะ เพราะการที่ผู้บริจาคและผู้รับบริจาคอวัยวะสามารถแสดงตนว่าเป็น “คู่สมรส” ถือเป็นเหตุผลรับรองในการรับอวัยวะได้ 2 ประการในเวลาเดียวกัน คือ การที่มีความสัมพันธ์ในทางครอบครัวและไม่มีการซื้อขายอวัยวะ แม้ว่าปัจจุบันได้มีการแก้ไขข้อบังคับดังกล่าว โดยมีการบัญญัติให้ใช้คำว่า “ผู้บริจาคต้องเป็นสามีภริยาโดยชอบด้วยกฎหมาย หรืออยู่กินกันฉันสามีภริยาโดยเปิดเผยกับผู้รับอวัยวะมาแล้วอย่างน้อย 3 ปี” แต่ในทางปฏิบัติการให้ความหมายของสามีภริยาที่อยู่กินกันฉันสามีภริยาโดยเปิดเผยนั้น ไม่ได้หมายความรวมถึงการใช้ชีวิตคู่ร่วมกันของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ ทั้งนี้ เนื่องจากการแก้ไขบทบัญญัติดังกล่าวเป็นไปเพื่อรองรับสภาพปัญหาของคู่รักต่างเพศที่ไม่ได้ทำการสมรสกัน ปัญหาที่เกิดขึ้นก็คือบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศที่ใช้ชีวิตร่วมกัน เมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งต้องเข้ารับการรักษาพยาบาลถึงขั้นต้องมีการปลูกถ่าย หรือเปลี่ยนอวัยวะคู่ชีวิตอีกฝ่ายหนึ่งของตนก็ไม่อาจเสียสละอวัยวะของตนให้แก่อีกฝ่ายได้ แม้อวัยวะจะเข้ากันได้ทางการแพทย์และสมัครใจก็ตาม เพราะบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศนั้น แม้จะอยู่แบบสามีภรรยาโดยเปิดเผยก็ไม่ถือว่าเป็นคู่สมรส ไม่เป็นสามีภริยาที่จะมีส่วนได้เสียกันในทางกฎหมาย (ข้อบังคับแพทยสภาว่าด้วยการรักษาจริยธรรมแห่งวิชาชีพเวชกรรม พ.ศ. 2549, น.7)

3) สิทธิในการประกันสังคม

ผู้รับประโยชน์ตามหลักประกันสังคมนั้น ผู้ประกันตนต้องระบุผู้รับสิทธิประโยชน์ไว้ หากไม่ได้ระบุไว้เงินดังกล่าวก็จะเฉลี่ยให้กับคู่สมรส บุตร และบิดามารดาเท่า ๆ กัน ซึ่งปัญหาดังกล่าวจะกระทบต่อบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศในกรณีที่ผู้ประกันตนไม่ได้ระบุให้คู่ชีวิตอีกฝ่ายเป็นผู้รับประโยชน์ เพราะแม้ว่าจะอยู่กินกันฉันสามีภริยาก็ไม่ได้มีการรับรองโดยกฎหมาย กล่าวคือ แม้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือทั้งสองฝ่ายได้เอาประกันตนไว้ และเป็นกรณีที่ถึงแก่ความตายที่เข้าลักษณะตามหลักเกณฑ์ที่กฎหมายกำหนด แต่คู่ชีวิตอีกฝ่ายก็ไม่อาจเรียกร้องผลประโยชน์ทดแทนกรณีผู้เอาประกันถึงแก่ความตายได้ ซึ่งแตกต่างกับคู่สมรสต่างเพศเพราะแม้ผู้ทำประกันตนจะไม่ได้ระบุให้เป็นผู้รับประโยชน์ทดแทน แต่คู่สมรสก็มีสิทธิรับในฐานะทายาทโดยธรรม และกฎหมายให้สิทธิดังกล่าวเฉพาะแก่คู่สมรสที่ชอบด้วยกฎหมายเท่านั้น

4) สิทธิในการลงนามยินยอมให้รักษาพยาบาลคู่ชีวิตที่มีความหลากหลายทางเพศ

ตามพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2550 และพระราชบัญญัติสุขภาพจิต พ.ศ. 2551 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2562 ได้กำหนดว่าญาติที่สามารถให้ความยินยอมแทน ได้แก่ บุคคลซึ่งเป็นทายาทโดยธรรมตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ อันหมายถึงคู่สมรส ผู้บุพการี ผู้สืบสันดาน และยังรวมถึงผู้ปกครองดูแล ผู้พิทักษ์ หรือผู้อนุบาล คู่สมรสจึงมีสิทธิที่จะให้ความยินยอมได้ตามพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2550 แต่คู่ชีวิตที่มีความหลากหลายทางเพศไม่มีสิทธิให้ความยินยอมในการรักษาพยาบาลคู่ชีวิต จะต้องเป็นญาติเท่านั้น โดยการประกอบวิชาชีพเวชกรรมแพทย์สามารถกระทำต่อร่างกายมนุษย์ได้ในกรณีใดบ้าง แต่ทั้งนี้ก่อนกระทำการดังกล่าว จะต้องปรึกษาหารือกับผู้ป่วยหรือญาติผู้ป่วย

ก่อนและเมื่อได้รับความยินยอมแล้วจึงจะได้ดำเนินการต่อไปได้ กรณีที่แพทย์สามารถทำการรักษาได้โดยไม่ต้องได้รับความยินยอม สามารถทำได้หากเป็นไปตามมาตรา 8 วรรค 3 ในกรณีต่อไปนี้

(1) ผู้รับบริการอยู่ในภาวะที่เสี่ยงอันตรายถึงชีวิตและมีความจำเป็นต้องให้ความช่วยเหลือเป็นการรีบด่วน กรณีเช่นนี้แพทย์จะต้องพิจารณาว่าอาการของผู้ป่วยเป็นอย่างไร หากอยู่ในขั้นอันตรายและจำเป็นต้องปฐมพยาบาลหรือการกระทำการใดเพื่อช่วยชีวิตแพทย์สามารถดำเนินการไปได้เลย

(2) ผู้รับบริการไม่อยู่ในฐานะที่จะรับทราบข้อมูลได้ และไม่อาจแจ้งให้บุคคลซึ่งเป็นทายาทโดยธรรมตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ผู้ปกครอง ผู้ปกครองดูแล ผู้พิทักษ์ หรือผู้อนุบาลของผู้รับบริการ แล้วแต่กรณี รับทราบข้อมูลแทนในขณะนั้นได้ หมายถึง กรณีผู้ป่วยอยู่ในภาวะที่ไม่อาจแสดงเจตนาได้ตามปกติ (พระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2550, 2550, น. 5)

นอกจากนี้ ในกรณีของผู้ป่วยทางสุขภาพจิตซึ่งไม่สามารถให้ความยินยอมโดยตัวเอง การรักษาพยาบาลต้องได้รับความยินยอมจากญาติ ตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 21 วรรค 3 แห่งพระราชบัญญัติสุขภาพจิต พ.ศ. 2551 ดังนี้ “ในกรณีที่ผู้ป่วยมีอายุไม่ถึงสิบแปดปีบริบูรณ์ หรือขาดความสามารถในการตัดสินใจให้ความยินยอมรับการบำบัดรักษาให้คู่สมรส ผู้บุพการี ผู้สืบสันดาน ผู้ปกครอง ผู้พิทักษ์ ผู้อนุบาล หรือผู้ซึ่งปกครองดูแลบุคคลนั้น แล้วแต่กรณี เป็นผู้ให้ความยินยอมตามวรรคสองแทน” (พระราชบัญญัติสุขภาพจิต พ.ศ. 2551, 2551, น. 20) เห็นได้ว่าตามหลักทางการแพทย์ในการรักษาพยาบาลผู้ป่วยในกรณีต่าง ๆ ตามปกติต้องได้รับความยินยอมจากตัวผู้ป่วย และในกรณีที่ผู้ป่วยไม่สามารถให้ความยินยอมได้ด้วยตัวเอง จำต้องขอความยินยอมจากญาติ ซึ่งตามพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2550 และพระราชบัญญัติสุขภาพจิต พ.ศ. 2551 ได้กำหนดว่าญาติที่สามารถให้ความยินยอมแทนได้แก่บุคคลซึ่งเป็นทายาทโดยธรรมตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ อันหมายถึงคู่สมรส ผู้บุพการี ผู้สืบสันดาน และยังรวมถึงผู้ปกครอง ผู้ปกครองดูแล ผู้พิทักษ์ หรือผู้อนุบาล และแม้กฎหมายจะกำหนดว่าหากมีความจำเป็นเร่งด่วนเพื่อความปลอดภัยแก่ชีวิตของผู้ป่วย แพทย์สามารถทำการรักษาได้โดยไม่ต้องขอความยินยอมจากผู้ป่วยหรือญาติก็ตาม แต่ในกรณีปกตินั้นตามหลักในการปฏิบัติแล้ว การรักษาต่าง ๆ ย่อมจำต้องได้รับความยินยอมจากผู้ป่วยหรือญาติ ซึ่งคู่สมรสตามกฎหมาย สามารถให้ความยินยอมแทนกันได้ แต่สำหรับบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศที่ได้ใช้ชีวิตคู่ร่วมกันหากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจำต้องได้รับการรักษาพยาบาลนั้น อีกฝ่ายก็ไม่สามารถให้ความยินยอมแทนได้เพราะไม่ได้มีสถานะเป็นคู่สมรสตามกฎหมาย ดังเช่นคู่สมรสชายหญิงซึ่งจดทะเบียนสมรสแล้วมีสิทธิ ดังต่อไปนี้

1) สิทธิได้รับการรับรองสถานภาพคู่สมรส ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1461 ได้บัญญัติถึงความสัมพันธ์ระหว่างสามีภริยาว่า “สามีภริยาต้องอยู่กินด้วยกันฉันสามีภริยา” ตามวัตถุประสงค์แห่งการสมรสก็เพื่อจะให้ชายหญิงได้อยู่กินด้วยกันฉันสามีภริยา ทำให้เป็นครอบครัวมีลูกมีหลานสืบตระกูลต่อไป การอยู่กินด้วยกันฉันสามีภริยาตามประเพณีย่อมเป็นที่รู้กันทั่วไปว่า หมายถึง การอยู่ร่วมบ้านเดียวกัน ร่วมชีวิตในการครองเรือน และทั้งร่วมประเวณีต่อกัน

2) สิทธิในการจัดการทรัพย์สิน ทรัพย์สินระหว่างคู่สมรสในเรื่องทรัพย์สินระหว่างสามีภริยา เมื่อชายหญิงสมรสโดยชอบด้วยกฎหมาย กฎหมายได้จัดระบบทรัพย์สินระหว่างสามีภริยาโดยกำหนดให้มีอยู่ 2 ประเภท คือ สินส่วนตัว (Separate Property) คือ ทรัพย์สินที่เป็นกรรมสิทธิ์ของคู่สมรสฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งโดยเฉพาะ ต่างมีกรรมสิทธิ์หรือสิทธิครอบครองที่จะจำหน่ายจ่ายโอนได้โดยลำพัง เนื่องจากกฎหมายให้อำนาจจัดการได้โดยลำพัง และสินสมรส คือ ทรัพย์สินที่เป็นกรรมสิทธิ์ร่วมกันของคู่สมรสสามี

ภริยาเป็นเจ้าของร่วมกันในเงินสินสมรสทั้งหมดและจะแบ่งแยกกันในระหว่างเป็นสามีภริยาไม่ได้ เว้นแต่มีเหตุตามที่กฎหมายกำหนดจึงจะแบ่งแยกสินสมรสได้

3) สิทธิในการรับมรดก มรดกตามกฎหมายไทยคู่สมรสมีสิทธิได้รับมรดกของอีกฝ่ายหนึ่งโดยถือว่าคู่สมรสที่ยังมีชีวิตอยู่นั้นเป็นทายาทโดยธรรม แต่ต้องพิจารณาหลักเกณฑ์ลำดับการรับมรดกของคู่สมรสตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1635 ประกอบด้วย และคู่สมรสที่มีสิทธิรับมรดกต้องเป็นคู่สมรสที่ชอบด้วยกฎหมาย

4) สิทธิในทางภาษีตามประมวลรัษฎากรตามบทบัญญัติแห่งประมวลรัษฎากร พ.ศ. 2481 มาตรา 47 กฎหมายอนุญาตให้ผู้มีเงินได้มีสิทธิหักค่าลดหย่อนภาษีของผู้มีเงินได้พึงประเมินตามมาตรา 40 เมื่อได้หักค่าใช้จ่ายตามมาตรา 42 ทวิ ถึงมาตรา 46 แล้ว เพื่อเป็นการบรรเทาภาระภาษี โดยให้หักลดหย่อนได้ในกรณีคู่สมรสของผู้มีเงินได้รวมถึงกรณีอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับผู้มีเงินได้และคู่สมรสของผู้มีเงินได้อีก (พระราชบัญญัติให้ใช้บทบัญญัติแห่งประมวลรัษฎากร พุทธศักราช 2481, น. 28)

5) หน้าที่อุปการะเลี้ยงดูซึ่งกันและกัน ตามมาตรา 1461 วรรคสอง ยังบัญญัติว่า “สามีภริยาต้องช่วยเหลืออุปการะเลี้ยงดูกันตามความสามารถและฐานะของตน” ดังนั้น ชายหญิงที่สมรสกันโดยชอบด้วยกฎหมาย จึงเกิดหน้าที่ต้องช่วยเหลืออุปการะเลี้ยงดูอีกฝ่ายหนึ่ง เพราะบุคคลที่เป็นสามีภริยาควรเป็นผู้ร่วมทุกข์ร่วมสุขด้วยกัน หากฝ่ายใดไม่ทำหน้าที่ดังกล่าวอีกฝ่ายหนึ่งสามารถฟ้องเรียกค่าอุปการะเลี้ยงดูได้ (พระราชบัญญัติให้ใช้บทบัญญัติบรรพ 1 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ที่ได้ตรวจชำระใหม่ พ.ศ. 2535, 2535, น. 278)

6) สิทธิการรับบุตรบุญธรรมร่วมกัน การรับบุตรบุญธรรมตามหลักกฎหมายไทยผู้ที่รับบุตรบุญธรรมได้ คือ บุคคลที่มีอายุไม่ต่ำกว่า 25 ปี แต่ผู้นั้นต้องมีอายุมากกว่าผู้ที่จะเป็นบุตรบุญธรรมอย่างน้อย 15 ปี ผู้เยาว์ที่เป็นบุตรบุญธรรมของบุคคลใดอยู่ จะเป็นบุตรบุญธรรมของบุคคลอื่นอีกในขณะเดียวกันมิได้ เว้นแต่เป็นบุตรบุญธรรมของคู่สมรสของผู้รับบุตรบุญธรรม โดยจะต้องได้รับความยินยอมจากคู่สมรสซึ่งเป็นผู้รับบุตรบุญธรรมอยู่แล้ว

7) หน้าที่ระหว่างบิดามารดาและบุตร ตามมาตรา 1564 บัญญัติว่า บิดามารดาจำต้องอุปการะเลี้ยงดูและให้การศึกษาตามสมควรแก่บุตรในระหว่างที่เป็นผู้เยาว์ ดังนั้น บิดา มารดาจะต้องอุปการะเลี้ยงดูบุตรซึ่งบรรลุนิติภาวะแล้วแต่ทุพพลภาพและหาเลี้ยงตนเองมิได้ (พระราชบัญญัติให้ใช้บทบัญญัติบรรพ 1 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ที่ได้ตรวจชำระใหม่ พ.ศ. 2535, 2535, น. 302)

4.2 ศึกษากฎหมายรับรองการสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทยและต่างประเทศ

4.2.1 การรับรองสิทธิทางกฎหมายของบุคคลที่มีความหลากหลายในประเทศไทย

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ได้มีการรับรองสิทธิทางกฎหมาย ความเสมอภาคและการป้องกันการเลือกปฏิบัติ ดังนี้

มาตรา 4 ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพและความเสมอภาคของบุคคลย่อมได้รับความคุ้มครอง ปวงชนชาวไทยย่อมได้รับความคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญเสมอกัน

มาตรา 25 สิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทย นอกจากที่บัญญัติคุ้มครองไว้เป็นการเฉพาะในรัฐธรรมนูญแล้ว การใดที่มิได้ห้ามหรือจำกัดไว้ในรัฐธรรมนูญหรือในกฎหมายอื่น บุคคลย่อมมีสิทธิและเสรีภาพที่ทำการนั้นได้และได้รับความคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญตราบเท่าที่การใช้สิทธิหรือเสรีภาพเช่นว่านั้น ไม่กระทบกระเทือนหรือเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของรัฐ ความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชนและไม่ละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลอื่น

สิทธิหรือเสรีภาพใดที่รัฐธรรมนูญให้เป็นไปตามที่กฎหมายบัญญัติ หรือให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ แม้ยังไม่มีการตรากฎหมายนั้นขึ้นใช้บังคับ บุคคลหรือชุมชนย่อมสามารถใช้สิทธิหรือเสรีภาพนั้นได้ตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ

บุคคลซึ่งถูกละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพที่ได้รับความคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญ สามารถยกบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญเพื่อใช้สิทธิทางศาลหรือยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้คดีในศาลได้

บุคคลซึ่งได้รับความเสียหายจากการถูกละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพหรือจากการกระทำความผิดอาญาของบุคคลอื่น ย่อมมีสิทธิที่จะได้รับการเยียวยาหรือช่วยเหลือจากรัฐตามที่กฎหมายบัญญัติ

มาตรา 27 บุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมาย มีสิทธิและเสรีภาพและได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกัน

ชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน

การเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคลไม่ว่าด้วยเหตุความแตกต่างในเรื่องถิ่นกำเนิด เชื้อชาติ ภาษา เพศ อายุ ความพิการ สภาพทางกายหรือสุขภาพ สถานะของบุคคล ฐานะทางเศรษฐกิจหรือสังคม ความเชื่อทางศาสนา การศึกษาอบรมหรือความคิดเห็นทางการเมืองอันไม่ขัดต่อบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญหรือเหตุอื่นใด จะกระทำมิได้

มาตรการที่รัฐกำหนดขึ้นเพื่อขจัดอุปสรรคหรือส่งเสริมให้บุคคลสามารถใช้สิทธิหรือเสรีภาพได้เช่นเดียวกับบุคคลอื่น หรือเพื่อคุ้มครองหรืออำนวยความสะดวกให้แก่เด็ก สตรี ผู้สูงอายุ คนพิการหรือผู้ด้อยโอกาส ย่อมไม่ถือว่าเป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมตามวรรคสาม

บุคคลผู้เป็นทหาร ตำรวจ ข้าราชการ เจ้าหน้าที่อื่นของรัฐ และพนักงานหรือลูกจ้างขององค์กรของรัฐย่อมมีสิทธิและเสรีภาพเช่นเดียวกับบุคคลทั่วไป เว้นแต่ที่จำกัดไว้ในกฎหมายเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับการเมือง สมรรถภาพ วินัย หรือจริยธรรม (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560, 2560, น. 8)

นอกจากนั้น ในการบังคับใช้กฎหมายสมรสเท่าเทียมส่งผลให้บุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศสามารถจดทะเบียนสมรสกันได้ และย่อมทำให้บุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศได้รับความคุ้มครองตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ซึ่งกำหนดไว้สำหรับคู่สมรสต่างเพศ ดังนี้

1) สิทธิและหน้าที่ตามกฎหมายครอบครัวและมรดก

ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1461 ได้บัญญัติถึงความสัมพันธ์ระหว่างสามีภริยาว่า “สามีภริยาต้องอยู่กินด้วยกันฉันสามีภริยา” ตามวัตถุประสงค์แห่งการสมรสก็เพื่อจะให้ชายหญิงได้อยู่กินด้วยกันฉันสามีภริยา ทำให้เป็นครอบครัวมีลูกมีหลานสืบตระกูลต่อไป การอยู่กินด้วยกันฉันสามีภริยาตามประเพณีย่อมเป็นที่รู้กันทั่วไปว่า หมายถึง การอยู่ร่วมบ้านเดียวกัน ร่วมชีวิตในการครองเรือน

2) การอุปการะเลี้ยงดูซึ่งกันและกัน

มาตรา 1461 ของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ กำหนดสิทธิหน้าที่ของสามีภริยาว่าต้องอยู่กินด้วยกันฉันสามีภริยาตามมาตรา 1461 วรรคสอง โดยบัญญัติว่า “สามีภริยาต้องช่วยเหลืออุปการะเลี้ยงดูกันตามความสามารถและฐานะของตน” และเมื่อชายหญิงที่สมรสกันโดยชอบด้วยกฎหมายจึงเกิดหน้าที่ต้องช่วยเหลืออุปการะเลี้ยงดูอีกฝ่ายหนึ่ง เพราะบุคคลที่เป็นสามีภริยาควรเป็นผู้ร่วมทุกข์ร่วมสุขด้วยกัน หากฝ่ายใดไม่ทำหน้าที่ดังกล่าวอีกฝ่ายหนึ่งสามารถฟ้องเรียกค่าอุปการะเลี้ยงดูได้ (ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์, 2565, น. 460)

การอุปการะเลี้ยงดูจึงเป็นการให้ความช่วยเหลือในสิ่งที่จำเป็นแก่การครองชีพไม่ว่าจะเป็นการให้เงินทอง เครื่องอุปโภค บริโภค หรือทรัพย์สินอื่นใดเพื่อเป็นปัจจัยในการดำรงชีพ การช่วยเหลือกันในกิจกรรมที่เกี่ยวกับครอบครัว งานในบ้าน การดูแลรักษาบ้าน การประกอบกิจการต่าง ๆ เช่น ธุรกิจค้าขายหรือให้บริการต่าง ๆ ตั้งแต่ขนาดเล็กไปถึงขนาดใหญ่ การพิจารณาถึงการอุปการะเลี้ยงดูต้องพิจารณาถึงอายุ สุขภาพ รายได้ ทรัพย์สิน ฐานะทางสังคมของคู่สมรส หากสามีหรือภริยาไม่ช่วยเหลืออุปการะกันตามสมควรอีกฝ่ายหนึ่งฟ้องเรียกค่าอุปการะเลี้ยงดูได้ตามความในมาตรา 1598/38 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ค่าอุปการะเลี้ยงดูระหว่างสามีภริยาหรือระหว่างบิดามารดากับบุตรนั้นย่อมเรียกจากกันได้ในเมื่อฝ่ายที่ควรได้รับอุปการะเลี้ยงดูไม่ได้รับการอุปการะเลี้ยงดูหรือได้รับการอุปการะเลี้ยงดูไม่เพียงพอแก่อัตภาพ ค่าอุปการะเลี้ยงดูนี้ศาลอาจให้เพียงใดหรือไม่ให้ก็ได้ โดยคำนึงถึงความสามารถของผู้มีหน้าที่ต้องให้ฐานะของผู้รับและพฤติการณ์แห่งกรณี (ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2565, 2565, น. 527) โดยในระหว่างสมรสหากคู่สมรสฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นคนวิกลจริต ไม่ว่าศาลจะได้สั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถหรือไม่ อีกฝ่ายหนึ่งยังคงต้องอุปการะเลี้ยงดูฝ่ายที่วิกลจริต ถ้าคู่สมรสอีกฝ่ายหนึ่งไม่อุปการะเลี้ยงดูฝ่ายที่วิกลจริตผู้บุพการี ผู้สืบสันดาน ผู้ปกครองหรือผู้พิทักษ์ ผู้ซึ่งปกครองบุคคลนั้นอยู่หรือผู้อนุบาลอาจฟ้องคู่สมรสอีกฝ่ายหนึ่งเรียกว่าค่าอุปการะเลี้ยงดูให้แก่ฝ่ายที่วิกลจริตได้

3) การเป็นผู้อนุบาลหรือผู้พิทักษ์

ในกรณีที่ศาลสั่งให้คู่สมรสฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นคนไร้ความสามารถหรือเสมือนไร้ความสามารถ คู่สมรสอีกฝ่ายย่อมเป็นผู้อนุบาลหรือผู้พิทักษ์ เว้นแต่ในกรณีที่ศาลจะได้สั่งเป็นอย่างอื่น ซึ่งคู่สมรสอีกฝ่ายหนึ่งมีหน้าที่ต้องช่วยเหลืออุปการะเลี้ยงดูกัน เมื่อจะตั้งผู้อนุบาลหรือผู้พิทักษ์กำหนดให้ต้องตั้งคู่สมรสอีกฝ่ายหนึ่งทำหน้าที่นี้

4) ห้ามทำการสมรสซ้อน

มาตรา 1452 บัญญัติว่า “บุคคลจะทำการสมรสในขณะที่ตนมีคู่สมรสอยู่ไม่ได้” ดังนั้น การที่บุคคลใดได้ทำการสมรสถูกต้องตามกฎหมายย่อมได้รับความคุ้มครอง ว่าคู่สมรสของตนจะไม่สามารถทำการสมรสกับบุคคลอื่นได้ และหากมีการจดทะเบียนสมรสครั้งที่สองในขณะที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งยังไม่หย่าขาดตามกฎหมายนั้น การสมรสครั้งที่สองย่อมไม่มีผลทางกฎหมาย ถือว่าการสมรสซ้อนเป็นโมฆะ (พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567, 2567, น. 4)

เมื่อเป็นสามีภริยากันตามกฎหมายแล้ว สามีภริยาจะอุปการะเลี้ยงดูหรือยกย่องผู้อื่นฉันภริยาและสามี มีชู้หรือร่วมประเวณีกับผู้อื่นเป็นอาจิณไม่ได้ หากกระทำการดังกล่าวอีกฝ่ายหนึ่งฟ้องหย่าได้

จากสาเหตุในการฟ้องหย่าดังกล่าว คู่สมรสอีกฝ่ายมีสิทธิในการเรียกร้องค่าทดแทน ซึ่งถือว่ากฎหมายให้การคุ้มครองสถานะในการเป็นคู่สมรสที่จะไม่ให้ใครมาล่วงละเมิด แม้ว่าผลแห่งการละเมิดดังกล่าวจะไม่ได้เกิดขึ้นต่อเนื้อตัวร่างกายของฝ่ายนั้นโดยตรงก็ตาม โดยสิทธิดังกล่าวแยกเป็น 2 กรณี คือ กรณีแรก เหตุในการฟ้องหย่าดังกล่าวเกิดจากความผิดของคู่สมรส เมื่อได้ฟ้องหย่าแล้วคู่สมรสอีกฝ่ายสามารถเรียกค่าทดแทนได้จากบุคคลทั้ง 2 ฝ่าย ไม่ว่าจากคู่สมรสของตนและจากบุคคลภายนอกที่เป็นต้นเหตุแห่งการหย่า และกรณีที่สอง เป็นการที่ภริยาถูกล่วงเกินในทำนองชู้สาวหรือมีผู้อื่นมาแสดงว่าคนมีความสัมพันธ์กับสามีในทางชู้สาวอย่างเปิดเผย คู่สมรสมีสิทธิฟ้องเรียกค่าทดแทนจากบุคคลอื่นนั้นได้โดยไม่จำต้องฟ้องหย่าก่อน

5) ทรัพย์สินระหว่างคู่สมรส

กฎหมายได้จัดระบบทรัพย์สินระหว่างสามีภริยาโดยกำหนดให้มีอยู่ 2 ประเภท คือ

(1) สินส่วนตัว คือ ทรัพย์สินที่เป็นกรรมสิทธิ์ของคู่สมรสฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งโดยเฉพาะ ได้แก่ ทรัพย์สินที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีอยู่ก่อนสมรส ทรัพย์สินที่เป็นเครื่องใช้ส่วนตัว เครื่องแต่งกาย หรือเครื่องประดับกายตามควรแก่ฐานะ หรือเครื่องมือเครื่องใช้จำเป็นในการประกอบอาชีพหรือวิชาชีพของคู่สมรสฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ทรัพย์สินที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้มาระหว่างการสมรสโดยการได้รับมรดก หรือการให้โดยเสน่หาและทรัพย์สินที่เป็นของหมั้น กรณีเหล่านี้เป็นสินส่วนตัวของแต่ละฝ่าย ต่างมีกรรมสิทธิ์หรือสิทธิครอบครองที่จะจำหน่ายจ่ายตอนได้โดยลำพัง เนื่องจากกฎหมายให้อำนาจจัดการโดยลำพัง

(2) สินสมรส คือ ทรัพย์สินที่เป็นกรรมสิทธิ์ร่วมกันของคู่สมรส ได้แก่ ทรัพย์สินที่คู่สมรสได้มาระหว่างสมรส ทรัพย์สินที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้มาระหว่างสมรส โดยพินัยกรรมหรือการให้เป็นหนังสือ เมื่อพินัยกรรมหรือหนังสือยกให้ระบุว่าเป็นสินสมรส และทรัพย์สินที่เป็นดอกผลของสินส่วนตัว ทรัพย์สินที่ได้มาในระหว่างสมรสนี้ไม่คำนึงถึงว่าสามีหรือภริยาฝ่ายใดเป็นฝ่ายหาฝ่ายเดียว หรือหามาได้ทั้งสองฝ่ายมากน้อยแตกต่างกันอย่างไร หรือมีรายได้หรือเงินเดือนมากน้อยแตกต่างกันอย่างไร สามีภริยาเป็นเจ้าของร่วมกันในเงินสินสมรสทั้งหมดและจะแบ่งแยกกันในระหว่างเป็นสามีภริยาไม่ได้ เว้นแต่มีเหตุตามที่กฎหมายกำหนดจึงจะแบ่งแยกสินสมรสได้

สำหรับการฟ้องคดีหรือต่อสู้คดีเกี่ยวกับสินสมรส คู่สมรสสามารถฟ้องได้โดยลำพังไม่ต้องขอความยินยอมจากอีกฝ่าย ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 1477 กล่าวคือ คู่สมรสฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีสิทธิฟ้อง ต่อสู้ หรือดำเนินคดีเกี่ยวกับการสงวนบำรุงรักษาสินสมรสหรือเพื่อประโยชน์แก่สินสมรส หนี้อันเกิดแต่การฟ้อง ต่อสู้ หรือดำเนินคดีดังกล่าวให้ถือว่าเป็นหนี้ที่คู่สมรสเป็นลูกหนี้ร่วมกัน นอกจากนี้ ตามมาตรา 1481 คู่สมรสไม่มีอำนาจทำพินัยกรรมยกสินสมรสที่เกินกว่าส่วนของตนให้แก่บุคคลอื่นได้ (พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567, น. 8) หมายความว่าเมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะทำพินัยกรรมเกี่ยวกับทรัพย์สินของตนว่าเมื่อตายลงจะให้ตกเป็นของบุคคลใดตามประสงค์ จะทำพินัยกรรมยกสินสมรสส่วนของอีกฝ่ายให้แก่บุคคลอื่นไม่ได้ แม้ทำไปก็ไม่มีผล คือบังคับไม่ได้

หนี้สินระหว่างคู่สมรส เมื่อเป็นสามีภริยากันและก่อหนี้ขึ้นมาต้องร่วมรับผิดชอบต่อบุคคลภายนอก อย่างไรก็ดี กฎหมายได้ตีกรอบหรือวางขอบเขตไว้เช่นเดียวกัน เพื่อคุ้มครองสามีภริยามิให้ต้องรับผิดชอบ ในหนี้สินที่มีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งก่อขึ้นโดยพลการเป็นส่วนตัวไม่เกี่ยวกับครอบครัว อีกฝ่ายก็ไม่ต้องรับผิดชอบ เว้นแต่เข้าข้อยกเว้นที่กฎหมายกำหนดไว้

ส่วนหนี้ที่คู่สมรสเป็นลูกหนี้ร่วมกันนั้นให้รวมถึงหนี้ที่คู่สมรสฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งก่อให้เกิดขึ้นในระหว่างสมรสตามมาตรา 1490 ได้แก่

(1) หนี้เกี่ยวแก่การจัดการบ้านเรือนและจัดหาสิ่งจำเป็นสำหรับครอบครัว การอุปการะเลี้ยงดู ตลอดถึงการรักษาพยาบาลบุคคลในครอบครัวและการศึกษาของบุตรตามควรแก่อัตภาพ

(2) หนี้ที่เกี่ยวข้องกับสินสมรส เช่น ค่าต่อเติมบ้าน ค่าซ่อมรถยนต์ การกู้ยืมเงินไปไถ่ถอนจำนองบ้านและที่ดินสินสมรส

(3) หนี้ที่เกิดขึ้นเนื่องจากการงานซึ่งสามีภริยาทำด้วยกัน เช่น หนี้ที่เกี่ยวกับการที่สามีภริยาประกอบกิจการการร้านค้า

(4) หนี้ที่สามีหรือภริยาก่อขึ้นเพื่อประโยชน์ตนฝ่ายเดียว แต่อีกฝ่ายหนึ่งได้ให้สัตยาบันแล้ว (พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567, น. 10)

6) สิทธิในการเรียกค่าเลี้ยงชีพ

ตามกฎหมายไทยชายหญิงที่ทำการสมรสกันโดยชอบด้วยกฎหมาย การสมรสจะสิ้นสุดลงด้วยเหตุ 3 ประการ คือ ความตาย การหย่า หรือศาลพิพากษาให้เพิกถอน

กรณีการหย่า อาจเป็นการหย่าโดยความยินยอมหรือหย่าโดยคำพิพากษาของศาล ในกรณีที่สามีหรือภริยาฟ้องหย่าโดยต้องมีเหตุฟ้องหย่าตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1516 ถ้าเหตุหย่าเป็นความผิดของคู่สมรสฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งอุปการะเลี้ยงดูหรือยกย่องผู้อื่นฉันคู่สมรส เป็นชู้หรือมีชู้ร่วมประเวณีกับผู้อื่นเป็นอาจิณ อีกฝ่ายฟ้องหย่าได้ หรือคู่สมรสฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งประพฤติชั่ว ไม่ว่าความประพฤติชั่วนั้นจะเป็นความผิดอาญาหรือไม่ ถ้าเป็นเหตุให้อีกฝ่ายหนึ่งได้รับความอับอายขายหน้าอย่างร้ายแรง ได้รับความถูกเกลียดชังเพราะเหตุที่คงเป็นคู่สมรสของฝ่ายที่ประพฤติไม่ดีอยู่ต่อไปหรือได้รับความเสียหายหรือเดือดร้อนเกินควร อีกฝ่ายหนึ่งฟ้องหย่าได้ นอกจากนั้น คู่สมรสฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งทำร้ายหรือทรมานร่างกายหรือจิตใจ หรือหมิ่นประมาทหรือเหยียดหยามคู่สมรสฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งแต่ฝ่ายเดียวและการหย่านั้นทำให้ยากจนลง เพราะไม่มีรายได้พอจากทรัพย์สิน หรือจากการงานตามที่เคยทำอยู่ในระหว่างสมรส อีกฝ่ายหนึ่งจะขอให้ฝ่ายที่ต้องรับผิดจ่ายค่าเลี้ยงชีพ ค่าเลี้ยงชีพ หมายถึง เงินหรือทรัพย์สินที่สามีภริยาคู่หย่าชำระให้แก่กันหลังจากหย่าเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในด้านที่พักอาศัย ค่าอาหาร ค่าเครื่องนุ่งห่ม และค่ารักษาพยาบาลจนกว่าจะสมรสใหม่ (ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2565, 2566, น. 480)

7) การรับบุตรบุญธรรม

ตามหลักกฎหมายผู้ที่รับบุตรบุญธรรมได้ คือ บุคคลที่มีอายุไม่ต่ำกว่า 25 ปี แต่ผู้นั้นต้องมีอายุมากกว่าผู้ที่จะเป็นบุตรบุญธรรมอย่างน้อย 15 ปี ผู้เยาว์ที่เป็นบุตรบุญธรรมของบุคคลใดอยู่จะเป็นบุตรบุญธรรมของบุคคลอื่นอีกในขณะเดียวกันมิได้ เว้นแต่เป็นบุตรบุญธรรมของคู่สมรสของผู้รับบุตรบุญธรรมโดยจะต้องได้รับความยินยอมจากคู่สมรสซึ่งเป็นผู้รับบุตรบุญธรรมอยู่แล้ว

8) มรดก

ตามกฎหมายคู่สมรสมีสิทธิได้รับมรดกของอีกฝ่ายหนึ่ง โดยถือว่าคู่สมรสที่ยังมีชีวิตอยู่นั้นเป็นทายาทโดยธรรม แต่ต้องพิจารณาหลักเกณฑ์ลำดับการรับมรดกของคู่สมรสตามประมวลกฎมายแพ่ง

และพาณิชย์ มาตรา 1635 ประกอบด้วยและคู่สมรสที่มีสิทธิในการรับมรดกต้องเป็นคู่สมรมที่ชอบด้วยกฎหมาย

ทายาทโดยธรรมตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 1629 ซึ่งจะมีสิทธิได้รับมรดกก่อนหลัง ดังต่อไปนี้ คือ

(1) ผู้สืบสันดาน

(2) บิดามารดา

(3) พี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน

(4) พี่น้องร่วมบิดาหรือร่วมมารดาเดียวกัน

(5) ปู่ ย่า ตา ยาย

(6) ลุง ป้า น้า อา

คู่สมรสที่ยังมีชีวิตอยู่นั้นเป็นทายาทโดยธรรม ภายใต้การบังคับของบทบัญญัติพิเศษแห่งมาตรา 1635

มาตรา 1635 ลำดับและส่วนแบ่งของคู่สมรสที่ยังมีชีวิตอยู่ในการรับมรดกของผู้ตายนั้นให้เป็นไปดังต่อไปนี้

(1) ถ้ามีทายาทตามมาตรา 1629 (1) ซึ่งยังมีชีวิตอยู่หรือมีผู้รับมรดกแทนที่ แล้วแต่กรณี คู่สมรสที่ยังมีชีวิตอยู่นั้น มีสิทธิได้ส่วนแบ่งเสมือนหนึ่งว่าตนเป็นทายาทชั้นบุตร

(2) ถ้ามีทายาทตามมาตรา 1629 (3) และทายาทนั้นยังมีชีวิตอยู่หรือมีผู้รับมรดกแทนที่หรือถ้าไม่มีทายาทตามมาตรา 1629 (1) แต่มีทายาทตามมาตรา 1629 (2) แล้วแต่กรณี คู่กรณีที่ยังมีชีวิตอยู่นั้นมีสิทธิได้รับมรดกกึ่งหนึ่ง

(3) ถ้ามีทายาทตามมาตรา 1629 (4) หรือ (6) และทายาทนั้นยังมีชีวิตอยู่หรือมีผู้รับมรดกแทนที่หรือมีทายาทตามมาตรา 1629 (5) แล้วแต่กรณี คู่สมรสที่ยังมีชีวิตอยู่มีสิทธิได้มรดกสองส่วนในสาม

(4) ถ้าไม่มีทายาทดั่งที่ระบุไว้ในมาตรา 1629 คู่สมรสที่ยังมีชีวิตอยู่นั้นมีสิทธิได้รับมรดกทั้งหมด

9) สิทธิตามกฎหมายอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

นอกจากสิทธิและหน้าที่ตามกฎหมายครอบครัวและมรดกแล้ว คู่สามีภริยายังมีสิทธิตามกฎหมายอื่น ๆ ด้วย ซึ่งสามารถแยกพิจารณาได้ดังนี้

(1) สิทธิตามกฎหมายลักษณะละเมิด

มาตรา 443 ในกรณีทำให้เขาถึงตายนั้น ค่าสินไหมทดแทนได้แก่ค่าปลงศพรวมทั้งค่าใช้จ่ายอันจำเป็นอย่างอื่นด้วย

ถ้ามิได้ตายในทันที ค่าสินไหมทดแทน ได้แก่ ค่ารักษาพยาบาล รวมทั้งค่าเสียหายที่ต้องขาดประโยชน์ทำมาหาได้เพราะไม่สามารถประกอบการงานนั้นด้วย

ถ้าว่าเหตุที่ตายลงนั้นทำให้บุคคลคนหนึ่งคนใดต้องขาดไร้อุปการะตามกฎหมายไปด้วยไซร้ ท่านว่าบุคคลนั้นชอบที่จะได้รับค่าสินไหมทดแทนเพื่อการนั้น (ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2565, 2566, น. 169)

บทบัญญัตินี้เป็นประโยชน์ทางกฎหมายในการคุ้มครองผู้อยู่ในอุปการะของผู้ตายด้วย ซึ่งการขาดไร้อุปการะในที่นี้ต้องเป็นการขาดไร้อุปการะตามกฎหมาย ดังนั้น แม้ในความเป็นจริงผู้ตายจะได้อุปการะผู้หนึ่งผู้ใดอยู่ ถ้าผู้ตายไม่ได้มีหน้าที่ตามกฎหมายที่จะต้องอุปการะเลี้ยงดูบุคคลนั้นแล้ว บุคคลนั้นไม่อาจเรียกค่าขาดไร้อุปการะได้ ซึ่งกฎหมายได้กำหนดสิทธิในการได้รับการอุปการะไว้คือบิดา มารดา บุตร ผู้เยาว์ บุตรผู้บรรลุนิติภาวะแล้วแต่เป็นคนทุพพลภาพหาเลี้ยงตนเองมิได้ และสามีภริยา เนื่องจากมีหน้าที่ต้องอุปการะเลี้ยงดูซึ่งกันและกัน โดยจากกรณีดังกล่าวศาลฎีกาได้เคยมีแนววินิจฉัยว่าค่าอุปการะเลี้ยงดูดังกล่าวต้องเป็นสิทธิตามกฎหมายเท่านั้น

มาตรา 445 บัญญัติว่า ในกรณีทำให้เขาถึงตายหรือให้เสียหายแก่ร่างกายหรืออนามัยก็ดี ในกรณีทำให้เขาเสียเสรีภาพ ถ้าผู้ต้องเสียหายมีความผูกพันตามกฎหมายจะต้องทำการงานให้เป็นคุณแก่บุคคลภายนอกในครัวเรือนหรืออุตสาหกรรมของบุคคลภายนอกนั้นไซร้ ท่านว่าบุคคลผู้จำต้องใช้ค่าสินไหมทดแทนนั้น จะใช้ค่าสินไหมทดแทนให้แก่บุคคลภายนอกเพื่อที่เขาต้องขาดแรงงานอันนั้นไปด้วย โดยเป็นกรณีละเมิดต่อชีวิตร่างกาย เสรีภาพ หรืออนามัยแล้วปรากฏว่าผู้เสียหายมีความผูกพันตามกฎหมายที่จะต้องทำการงานให้เป็นคุณแก่บุคคลภายนอก ดังนั้น เมื่อมีการทำละเมิดต่อชีวิตก็ดี ต่อร่างกายก็ดี ย่อมทำให้ไม่สามารถทำการงานได้ ผู้ที่ได้รับประโยชน์จากการทำงานนั้นต้องเสียหายไปด้วย กฎหมายจึงได้บัญญัติรับรองสิทธิของบุคคลผู้ได้รับประโยชน์จากแรงงานผู้ถูกทำละเมิดไว้ ปัจจุบันแนววินิจฉัยของศาลฎีกาถือตามความเห็นว่าต้องเป็นความผูกพันตามกฎหมายที่บุคคลผู้ถูกทำละเมิดมีต่อบุคคลอื่นในอันที่จะต้องทำงานให้ ทั้งนี้ ในกรณีที่กฎหมายบัญญัติเป็นหน้าที่ เช่น หน้าที่ของภริยาต่อสามี หรือความผูกพันตามสัญญาซึ่งกฎหมายยอมรับบังคับให้ เช่น สัญญาจ้างแรงงาน ฯลฯ (สุษม ศุภนิตย์, 2553 , น. 262-263)

(2) สิทธิหักค่าลดหย่อนภาษีตามประมวลรัษฎากร

ตามบทบัญญัติแห่งประมวลรัษฎากร พ.ศ. 2481 มาตรา 47 กฎหมายอนุญาตให้ผู้มีเงินได้มีสิทธิหักค่าลดหย่อนภาษีของผู้มีเงินได้พึงประเมินตามมาตรา 40 เมื่อได้หักค่าใช้จ่ายตามมาตรา 42 ทวิ ถึงมาตรา 46 แล้ว เพื่อเป็นการบรรเทาภาระภาษี โดยให้หักลดหย่อนได้ในกรณีคู่สมรสของผู้มีเงินได้ รวมถึงกรณีอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับผู้มีเงินได้ และคู่สมรสของผู้มีเงินได้อีก

2.1 สามีหรือภริยาของผู้มีเงินได้ 30,000 บาท

2.1.1 สามีหรือภริยาของผู้มีเงินได้ที่มีสิทธิหักค่าลดหย่อน จะต้องเป็นสามีหรือภริยาชอบด้วยกฎหมาย แม้การสมรสไม่ครบปีภาษีก็มีสิทธิหักลดหย่อนได้

2.2.2 สามีหรือภริยาของผู้มีเงินได้ที่จะนำมาหักลดหย่อนจะต้องไม่มีเงินได้พึงประเมิน

2.2 เบี้ยประกันภัย

ผู้มีเงินได้สามารถนำเบี้ยประกันภัยสำหรับการประกันชีวิตที่จ่ายในปีภาษีมาหักลดหย่อนได้ตามจำนวนที่จ่ายจริงแต่ไม่เกิน 10,000 บาท และเนื่องจากมีการยกเว้นเงินได้สำหรับเงินที่จ่าย

เป็นเบี้ยประกันตามจำนวนที่จ่ายจริงในส่วนที่เกิน 10,000 บาท สามารถนำมาหักได้ไม่เกินเงินได้หลังจากหักค่าใช้จ่ายแต่ไม่เกิน 90,000 บาท ดังนั้น จึงมีผลเสมือนกับให้หักค่าลดหย่อนได้ไม่เกิน 100,000 บาท

ทั้งนี้ เฉพาะในกรณีที่กรมธรรม์ประกันชีวิตมีกำหนดเวลาตั้งแต่สิบปีขึ้นไป และการประกันชีวิตนั้น ได้เอาประกันไว้กับผู้รับประกันภัยที่ประกอบกิจการประกันชีวิตในราชอาณาจักร

ในกรณีสามีหรือภริยาของผู้มีเงินได้มีการประกันชีวิต และความเป็นสามีภริยาได้มีอยู่ตลอดปีภาษีให้หักลดหย่อนได้ด้วยสำหรับเบี้ยประกันที่จ่ายสำหรับการประกันชีวิตของสามีหรือภริยานั้นตามเกณฑ์ข้างต้น

2.3 เงินสะสม

เงินสะสมที่จ่ายเข้ากองทุนสำรองเลี้ยงชีพ ซึ่งเป็นไปตามหลักเกณฑ์วิธีการและเงื่อนไขที่กำหนดโดยกฎกระทรวงตามจำนวนที่จ่ายจริง แต่ไม่เกิน 10,000 บาท

ในกรณีสามีหรือภริยาของผู้มีเงินได้จ่ายเงินสะสม เข้ากองทุนสำรองเลี้ยงชีพตามวรรคหนึ่งและความเป็นสามีภริยาได้มีอยู่ตลอดปีภาษี ให้หักลดหย่อนได้ด้วยสำหรับเงินสะสมของสามีหรือภริยาที่จ่ายเข้ากองทุนสำรองเลี้ยงชีพนั้นตามเกณฑ์ข้างต้น (เงินสะสมที่จ่ายเข้ากองทุนสำรองเลี้ยงชีพ ในอัตราไม่เกินร้อยละ 15 ของค่าจ้าง เฉพาะส่วนที่เกิน 10,000 บาท แต่ไม่เกิน 490,000 บาท เป็นเงินที่ได้รับการยกเว้นภาษีสามารถหักออกจากเงินได้ก่อนคำนวณหักค่าใช้จ่ายและหักลดหย่อน)

2.4 เงินสมทบ

เงินสมทบที่ผู้ประกันตนจ่ายเข้ากองทุนประกันสังคม ตามกฎหมายว่าด้วยการประกันสังคมตามจำนวนที่จ่ายจริง

ในกรณีสามีหรือภริยาของผู้มีเงินได้ ซึ่งเป็นผู้ประกันตนจ่ายเงินสมทบเข้ากองทุนประกันสังคมตามวรรคหนึ่ง และความเป็นสามีภริยาได้มีอยู่ตลอดปีภาษี ให้หักลดหย่อนได้ด้วยสำหรับเงินสมทบของสามีหรือภริยาที่จ่ายเข้ากองทุนประกันสังคมดังกล่าวตามหลักเกณฑ์ข้างต้น

2.5 ค่าอุปการะเลี้ยงดูบิดามารดาของผู้มีเงินได้ รวมทั้งบิดามารดาของสามีหรือภริยาของผู้มีเงินได้คนละ 30,000 บาท

ตามบทบัญญัติแห่งประมวลรัษฎากรซึ่งมีผลใช้บังคับสำหรับคนไทยทุกคนที่มีรายได้ถึงเกณฑ์ต้องมีหน้าที่ในการเสียภาษีให้แก่รัฐ แต่จากบทบัญญัติในส่วนของการหักค่าลดหย่อนดังกล่าวหมายความว่า ผู้ที่ตกอยู่ในฐานภาษีซึ่งเป็นผู้มีเงินได้ตามกฎหมายมีหน้าที่จ่ายภาษีอัตราก้าวหน้าให้แก่รัฐ กฎหมายให้สิทธิหักค่าลดหย่อนในกรณีต่าง ๆ ของผู้มีเงินได้และสามีหรือภริยาของตนเองได้ในกรณีคู่สมรสไม่มีเงินได้ แต่การเป็นสามีภริยานั้นต้องเป็นสามีภริยากันโดยชอบด้วยกฎหมาย

10) สิทธิในการบริจาคร่างกายหรืออวัยวะ

การบริจาคอวัยวะเป็นไปตามข้อบังคับแพทยสภาว่าด้วยการรักษาจริยธรรมแห่งวิชาชีพเวชกรรม พ.ศ. 2549 ข้อ 52 วางหลักไว้ว่า การปลูกถ่ายอวัยวะที่ผู้บริจาคประสงค์จะบริจาคขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ผู้บริจาคต้องเป็นญาติโดยสายเลือดหรือคู่สมรสที่จดทะเบียนสมรสกับผู้รับอวัยวะมาแล้วอย่างน้อยสามปีเท่านั้น ยกเว้นกรณีเป็นการปลูกถ่ายอวัยวะจากผู้บริจาคที่เป็นผู้ได้รับการวินิจฉัยว่าอยู่ในเกณฑ์สมองตายตามประกาศของแพทยสภา

ต่อมาได้มีการแก้ไขข้อบังคับแพทยสภาว่าด้วยการรักษาจริยธรรมแห่งวิชาชีพเวชกรรม พ.ศ. 2549 ในข้อ 52 (1) ใหม่ และใช้แนวทางดังนี้แทน

ข้อ 52 การปลูกถ่ายอวัยวะที่ผู้บริจาคประสงค์จะบริจาคอวัยวะขณะที่ยังมีชีวิต ผู้ประกอบวิชาชีพเวชกรรม ผู้ทำการปลูกถ่ายอวัยวะต้องดำเนินการตามเกณฑ์ต่อไปนี้

(1) ผู้บริจาคต้องเป็นเครือญาติที่มีความสัมพันธ์ทางพันธุกรรม หรือ

(2) ผู้บริจาคต้องเป็นสามีภริยาโดยชอบด้วยกฎหมาย หรืออยู่กินฉันสามีภริยาโดยเปิดเผยกับผู้รับอวัยวะมาแล้วอย่างน้อยสามปี กรณีที่มีบุตรร่วมกันโดยสายโลหิตไม่ต้องใช้ระยะเวลาสามปี หากมีปัญหาในการพิสูจน์บุตรร่วมกันให้ใช้ DNA เป็นเครื่องพิสูจน์ หรือ

(3) ผู้บริจาคต้องเป็นผู้ที่ได้รับการปลูกถ่ายอวัยวะทดแทนแล้ว และประสงค์จะบริจาคอวัยวะของตนที่ตัดออกนั้นให้แก่ผู้อื่น

(4) กรณีที่มีปัญหาในการพิสูจน์ข้อ 52 (1) (2) และ (3) ให้ศูนย์รับบริจาคอวัยวะสภากาชาดไทยเป็นผู้พิจารณา

(5) ผู้ประกอบวิชาชีพเวชกรรม ผู้ทำการปลูกถ่ายอวัยวะต้องทำการตรวจสอบ และรวบรวมหลักฐานที่แสดงว่าผู้บริจาคเป็นญาติโดยสายเลือด สามีหรือภริยากับผู้รับอวัยวะ โดยต้องเก็บหลักฐานดังกล่าวไว้ในรายงานผู้ป่วยของผู้รับอวัยวะ

(6) ผู้ประกอบวิชาชีพเวชกรรม ผู้ทำการปลูกถ่ายอวัยวะ ต้องอธิบายให้ผู้บริจาคเข้าใจถึงความเสี่ยงที่จะเกิดอันตรายต่าง ๆ แก่ผู้บริจาคทั้งจากการผ่าตัด หรือหลังการผ่าตัดอวัยวะที่บริจาคออกแล้ว เมื่อผู้บริจาคเข้าใจและเต็มใจที่จะบริจาค จึงลงนามแสดงความยินยอมบริจาคไว้เป็นลายลักษณ์อักษร (Informed Consent Form)

(7) ผู้ประกอบวิชาชีพเวชกรรม ผู้ทำการปลูกถ่ายอวัยวะ ต้องทำหลักฐานเป็นหนังสือเพื่อแสดงว่าไม่มีการจ่ายค่าตอบแทนแก่ผู้บริจาคอวัยวะ

(8) ผู้บริจาคต้องมีสุขภาพสมบูรณ์ เหมาะสมที่จะบริจาคอวัยวะได้

ทั้งนี้ การแก้ไขดังกล่าวเกิดขึ้นเพื่อรับรองการใช้ชีวิตคู่ร่วมกันของชายและหญิงที่ไม่ได้ทำการสมรสกันตามกฎหมาย การที่แพทยสภาได้มีการแก้ไขเกณฑ์แห่งการบริจาคอวัยวะสำหรับคู่สมรสที่ยังมีชีวิตอยู่ เป็นการผ่อนคลายเกณฑ์เดิมโดยอาศัยหลักการอยู่ร่วมกันฉันสามีภริยา และใช้การพิสูจน์การอยู่ร่วมกันฉันสามีภริยาได้

11) สิทธิในการประกันสังคม

กฎหมายไทยได้รับรองสิทธิให้ผู้ประกันตนในระบบประกันสังคมได้ประโยชน์ทดแทนดังต่อไปนี้

กรณีที่ 1 ในกรณีที่ผู้ประกันตนถึงแก่ความตายโดยมิใช่ประสบอันตรายหรือเจ็บป่วยเนื่องจากการทำงาน ถ้าภายในระยะเวลาหกเดือนก่อนถึงแก่ความตายผู้ประกันตนได้จ่ายเงินสมทบมาแล้วไม่น้อยกว่าหนึ่งเดือนให้จ่ายประโยชน์ทดแทนในกรณีตาย ดังนี้

(1) เงินค่าทำศพตามอัตราที่กำหนดในกฎกระทรวง ซึ่งกำหนดให้จ่ายให้แก่บุคคลตามลำดับ ดังนี้

1.1 บุคคลซึ่งผู้ประกันตนทำหนังสือระบุให้เป็นผู้จัดการศพและได้เป็นผู้จัดการศพผู้ประกันตน

1.2 สามีภริยา บิดามารดา หรือบุตรของผู้ประกันตนซึ่งมีหลักฐานแสดงว่าเป็นผู้จัดการศพผู้ประกันตน

1.3 บุคคลอื่นซึ่งมีหลักฐานแสดงว่าเป็นผู้จัดการศพผู้ประกันตน

(2) เงินสงเคราะห์กรณีที่ผู้ประกันตนถึงแก่ความตาย ให้จ่ายแก่บุคคลซึ่งผู้ประกันตนทำหนังสือระบุให้เป็นผู้มีสิทธิได้รับเงินสงเคราะห์นั้น แต่ถ้าผู้ประกันตนมิได้มีหนังสือระบุไว้ก็ให้นำมาเฉลี่ยจ่ายให้แก่สามีภริยา บิดามารดาหรือบุตรของผู้ประกันตนในจำนวนที่เท่ากัน

ในกรณีดังกล่าวคู่สมรสจะได้ประโยชน์ทดแทนเป็นเงินค่าทำศพและเงินสงเคราะห์ซึ่งกฎหมายได้รับรองสิทธิให้คู่สมรสโดยชอบด้วยกฎหมายไม่ว่าจะเป็นสามีหรือภริยา ได้รับประโยชน์ทดแทนนั้น

กรณีที่ 2 กำหนดไว้ในมาตรา 75 จัตวา ในกรณีที่ผู้ประกันตนถึงแก่ความตาย ให้จ่ายประโยชน์ทดแทนในกรณีสงเคราะห์บุตรแก่บุคคลตามลำดับ ดังนี้

2.1 สามีหรือภริยาของผู้ประกันตน หรือบุคคลซึ่งอยู่ร่วมกันฉันสามีภริยากับผู้ประกันตนโดยเปิดเผยตามระเบียบที่เลขาธิการกำหนดและเป็นผู้ใช้อำนาจปกครองบุตร

2.2 ผู้อุปการะบุตรของผู้ประกันตน ในกรณีบุคคลตาม (1) มิได้เป็นผู้อุปการะบุตรหรือถูกถอนอำนาจปกครองหรือถึงแก่ความตาย

ในกรณีที่ผู้ประกันตนถึงแก่ความตาย กฎหมายได้กำหนดให้สามีหรือภริยาของผู้ประกันตนเป็นบุคคลผู้ได้รับประโยชน์ในกรณีผู้ประกันตนถึงแก่ความตาย แต่เมื่อไม่มีกฎหมายรับรองให้บุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศที่อยู่กินกันฉันสามีภริยาเป็นคู่สมรสได้ตามกฎหมาย เมื่อมีเหตุทำให้ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดที่เอาประกันสังคมไว้ตายคู่รักอีกฝ่ายหนึ่งก็ไม่เป็นบุคคลในกำหนดเป็นผู้รับประโยชน์ทดแทนได้ (พระราชบัญญัติประกันสังคม, 2533, น. 25)

กรณีที่ 3 ในกรณีผู้ประกันตนซึ่งมีสิทธิได้รับประโยชน์ทดแทนในกรณีชราภาพตามมาตรา 77 ทวิ ถึงแก่ความตายก่อนที่จะได้รับประโยชน์ทดแทน หรือผู้รับเงินบำนาญชราภาพถึงแก่ความตายภายในหกสิบเดือนนับแต่เดือนที่มีสิทธิได้รับเงินบำนาญชราภาพ ให้ทายาทของผู้นั้นมีสิทธิได้รับเงินบำเหน็จชราภาพ ทายาทผู้มีสิทธิตามวรรคหนึ่ง ได้แก่

3.1 บุตรชอบด้วยกฎหมาย ยกเว้นบุตรบุญธรรมหรือบุตรซึ่งได้ยกให้เป็นบุตรบุญธรรมของบุคคลอื่นให้ได้รับสองส่วน ถ้าผู้ประกันตนที่ตายมีบุตรตั้งแต่สามคนขึ้นไปให้ได้รับสามส่วน

3.2 สามีหรือภริยาให้ได้รับหนึ่งส่วน

3.3 บิดามารดา หรือบิดาหรือมารดาที่มีชีวิตอยู่ให้ได้รับหนึ่งส่วน

ในกรณีที่ไม่มีทายาทในอนุมาตราใด หรือทายาทนั้นได้ตายไปเสียก่อน ให้แบ่งเงินตามมาตรา 77 (2) ในระหว่างทายาทผู้มีสิทธิในอนุมาตราที่มีทายาทผู้มีสิทธิได้รับ

กฎหมายได้วางหลักให้ทายาทของผู้ประกันตนได้รับเงินบำเหน็จชราภาพ ในกรณีผู้ประกันตนซึ่งมีสิทธิได้รับประโยชน์ทดแทน ในกรณีชราภาพตามมาตรา 77 ทวิถึงแก่ความตาย โดยบุคคลลำดับแรกคือบุตรที่ชอบด้วยกฎหมาย ลำดับที่สอง คือ คู่สมรสอันเป็นสามีภริยากันโดยชอบด้วยกฎหมายและบิดามารดาตามลำดับ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศที่ใช้ชีวิตคู่ร่วมกันฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่อาจได้รับเงินบำเหน็จดังกล่าว แม้จะเข้าเงื่อนไขเพราะไม่ได้ถูกรับรองโดยกฎหมายว่ามีสถานะเป็นคู่สมรสและเป็นสามีภริยากันโดยชอบด้วยกฎหมาย

เมื่อพิจารณาจากบทบัญญัติของกฎหมายที่กำหนดสิทธิและหน้าที่ของคู่สมรสในประเทศไทยตามที่กล่าวมา พบว่า กฎหมายมุ่งเน้นให้ความคุ้มครองแก่คู่สมรส โดยกำหนดให้คู่สมรสมีสิทธิและหน้าที่สามารถเรียกร้องต่อกันและเรียกร้องต่อบุคคลภายนอกได้ โดยกำหนดว่าบุคคลที่จะได้รับความคุ้มครองดังกล่าว ต้องเป็นคู่สมรสที่ได้ทำการจดทะเบียนสมรสถูกต้องตามกฎหมายเท่านั้น ทั้งนี้ เนื่องจากสถาบันครอบครัวอันเป็นสถาบันพื้นฐานของสังคมที่สำคัญ มีจุดกำเนิดจากการสมรสและถือเป็นหลักสำคัญในการสร้างสถาบันครอบครัว นอกจากการมีสถานการณ์เป็นคู่สมรสจะทำให้มีสถานะในทางกฎหมายแล้วยังเป็นเรื่องที่เกี่ยวโยงกับวัฒนธรรมและสังคมอีกด้วย ดังนั้น เมื่อบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศไม่สามารถทำการสมรสได้โดยชอบด้วยกฎหมายย่อมไม่ได้รับสิทธิและความคุ้มครองใดๆ (พระราชบัญญัติประกันสังคม 2533, 2533, น. 25)

12) สิทธิในการลงนามยินยอมรักษาพยาบาล

ตามพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2550 มาตรา 8 วรรค 1 ซึ่งบัญญัติว่า “ในการบริการสาธารณสุข บุคลากรด้านสาธารณสุขต้องแจ้งข้อมูลด้านสุขภาพที่เกี่ยวข้องกับการให้บริการให้ผู้รับบริการทราบอย่างเพียงพอที่ผู้รับบริการจะใช้ประกอบการตัดสินใจในการรับบริการหรือไม่รับบริการใด และกรณีที่ผู้รับปฏิเสธไม่รับการบริการใด จะให้บริการนั้นไม่ได้” ซึ่งถ้าเป็นกรณีปกติหากจะต้องทำการรักษาด้วยวิธีการผ่าตัดหรือการใช้เครื่องมือใด ๆ เป็นกรณีพิเศษ แพทย์หรือพยาบาลที่เป็นผู้ช่วยต้องขอความยินยอมจากผู้ป่วยหรือญาติที่มีอำนาจตัดสินใจแทนทุกครั้ง โดยกรณีที่ผู้ป่วยไม่สามารถให้ความยินยอมได้ บุคคลที่สามารถให้ความยินยอมและถือว่าเป็นญาติตามพระราชบัญญัติดังกล่าว ได้แก่ ทายาทโดยธรรมตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ผู้ปกครอง ผู้ปกครองดูแล ผู้พิทักษ์ หรือผู้อนุบาล

นอกจากนี้ ในกรณีของผู้ป่วยทางสุขภาพจิตซึ่งไม่สามารถให้ความยินยอมโดยตัวเอง การรักษาพยาบาลก็จำต้องได้รับความยินยอมจากญาติตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 21 วรรค 3 แห่งพระราชบัญญัติสุขภาพจิต พ.ศ. 2551 ดังนี้ ในกรณีที่ผู้ป่วยมีอายุไม่ถึงสิบแปดปีบริบูรณ์หรือขาดความสามารถในการตัดสินใจให้ความยินยอมรับการบำบัดรักษาให้คู่สมรส ผู้บุพการี ผู้สืบสันดาน ผู้ปกครอง ผู้พิทักษ์ ผู้อนุบาล หรือผู้ซึ่งปกครองดูแลบุคคลนั้นแล้วแต่กรณีเป็นผู้ให้ความยินยอมตามวรรคสองแทน

4.2.2 สิทธิที่จะได้รับการรับรองและคุ้มครองของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศของไทย

เมื่อสถาบันครอบครัวเป็นสถาบันพื้นฐานของสังคมที่สำคัญ ดังนั้น ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์จึงได้มีการแก้ไขบทบัญญัติของกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการใช้ชีวิตร่วมกันระหว่างสามีภริยาเพื่อกำหนดสิทธิและหน้าที่ต่าง ๆ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการสนับสนุนและส่งเสริมในการใช้ชีวิตร่วมกันเป็นครอบครัวและคุ้มครองสถานะความสัมพันธ์ดังกล่าว ดังนี้

1) ความสัมพันธ์ระหว่างสามีภริยา แต่เดิมมีการกำหนดไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1461 ความว่า สามีภริยาต้องอยู่กินกันฉันสามีภริยา สามีภริยาต้องช่วยเหลืออุปการะเลี้ยงดูกัน

ตามความสามารถและฐานะของตน และยังกำหนดว่าหากการอยู่ร่วมกันดังกล่าวนั้นจะส่งผลเกิดอันตรายก็สามารถขอแยกกันอยู่ได้ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1461 ในขณะที่การอยู่ร่วมกันของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศเป็นไปด้วยความสมัครใจของบุคคลสองฝ่ายจึงไม่มีกฎหมายกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างกันไว้หรือกำหนดหน้าที่ว่าต้องประพฤติปฏิบัติต่อกันในเรื่องการอยู่กินกันฉันสามีภริยาเหมือนคู่สมรส หรือหากอยู่ร่วมกันแล้วก่อให้เกิดอันตรายจะดำเนินการอย่างไร ดังนั้น การจัดการในการใช้ชีวิตคู่ระหว่างกันคือการจัดการกันเอง ซึ่งบางครั้งอาจจะไม่มีความเหมาะสมและอาจแก้ไขปัญหาด้วยความรุนแรง (พระราชบัญญัติให้ใช้บทบัญญัติบรรพ 5 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ที่ได้ตรวจชำระใหม่ พ.ศ. 2519, น.18)

พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 มาตรา 1461 ได้มีการแก้ไขข้อความเพื่อให้มีความครอบคลุมถึงกลุ่มคนที่มีความหลากหลายทางเพศ โดยแก้ไขคำว่า “สามี ภรรยา” เป็นคำว่า “คู่สมรส” กล่าวคือ คู่สมรสต้องอยู่กินด้วยกันฉันคู่สมรส คู่สมรสต้องช่วยเหลืออุปการะเลี้ยงดูกันตามความสามารถและฐานะของตน

2) การเป็นผู้อนุบาลหรือผู้พิทักษ์ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1463 ในกรณีที่ศาลสั่งให้สามีหรือภริยาเป็นคนไร้ความสามารถหรือเสมือนไร้ความสามารถ ภริยาหรือสามีย่อมเป็นผู้อนุบาลหรือผู้พิทักษ์ แต่เมื่อผู้มีส่วนได้เสียหรืออัยการร้องขอ และถ้ามีเหตุสำคัญ ศาลจะตั้งผู้อื่นเป็นผู้อนุบาลหรือผู้พิทักษ์ก็ได้ (พระราชบัญญัติให้ใช้บทบัญญัติบรรพ 5 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ที่ได้ตรวจชำระใหม่ พ.ศ. 2519, น.18) คือ โดยปกติเมื่อศาลมีคำสั่งให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นคนไร้ความสามารถหรือเสมือนไร้ความสามารถ บุคคลที่ศาลจะสั่งให้เป็นผู้อนุบาลหรือผู้พิทักษ์ ได้แก่ คู่สมรส แต่สำหรับบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศที่ใช้ชีวิตร่วมกันไม่มีสิทธิดังกล่าวแต่อย่างใด เนื่องจากไม่มีหน้าที่ต่อกันตามกฎหมาย

พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 ได้มีการแก้ไขข้อความเป็น “ในกรณีที่ศาลสั่งให้คู่สมรสฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นคนไร้ความสามารถหรือเสมือนไร้ความสามารถ คู่สมรสอีกฝ่ายหนึ่งย่อมเป็นผู้อนุบาลหรือผู้พิทักษ์ แต่เมื่อผู้มีส่วนได้เสียหรืออัยการร้องขอ และถ้ามีเหตุสำคัญ ศาลจะตั้งผู้อื่นเป็นผู้อนุบาลหรือผู้พิทักษ์ก็ได้”

3) การห้ามทำการสมรสซ้อน ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1452 กำหนดว่าชายหรือหญิงจะทำการสมรสในขณะที่ตนมีคู่สมรสอยู่ไม่ได้ (พระราชบัญญัติให้ใช้บทบัญญัติบรรพ 5 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ที่ได้ตรวจชำระใหม่ พ.ศ. 2519, 2519, น. 15) ดังนั้น เมื่อเป็นสามีภริยากันตามกฎหมายแล้วจะทำการสมรสในขณะที่ตนมีคู่สมรสอยู่ไม่ได้ หรือหากคู่สมรสอุปการะเลี้ยงดูหรือยกย่องผู้อื่นฉันภริยาหรือสามี มีชู้หรือร่วมประเวณีกับผู้อื่นเป็นอาจิณ อีกฝ่ายหนึ่งฟ้องหย่าได้ แต่สำหรับบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ ในกรณีฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ก็ไม่มีกฎหมายบัญญัติห้ามหรือมีผลบังคับใด ๆ ตามกฎหมาย และไม่ถือว่าความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นภายหลังเป็นการสมรสซ้อน เหตุนี้บุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศบางคู่จึงมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นที่ไม่ใช่คู่ชีวิตของตน ด้านหนึ่งอาจเป็นข้อดีที่ทำให้บุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศเป็นอิสระในการอยู่ร่วมกัน โดยขึ้นอยู่กับความสมัครใจที่จะอยู่ด้วยกัน หรือมีความสัมพันธ์กับคนอื่นในขณะเดียวกันก็ได้ แต่การที่กฎหมายไม่ให้ความคุ้มครองดังกล่าวอาจเกิดข้อเสีย คือ บุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศที่อยู่ร่วมกันฉันสามีภริยา ไม่มีความมั่นคงในการอยู่ร่วมกันมีการเปลี่ยนคู่สัมพันธ์ได้โดยง่าย

พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 ได้แก้ไขข้อความว่า “บุคคลจะทำการสมรสในขณะที่ตนมีคู่สมรสอยู่ไม่ได้”

4) สิทธิในการเรียกค่าเลี้ยงชีพ ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1526 ในกรณีหย่า ถ้าเหตุแห่งการหย่าเป็นความผิดของคู่สมรสฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งแต่ฝ่ายเดียวและการหย่านั้นจะทำให้อีกฝ่ายยากจนลง เพราะไม่มีรายได้พอจากทรัพย์สินหรือจากการงานตามที่เคยทำอยู่ระหว่างสมรส อีกฝ่ายหนึ่งนั้นจะขอให้ฝ่ายที่ต้องรับผิดจ่ายค่าเลี้ยงชีพให้ได้ ค่าเลี้ยงชีพนี้ศาลอาจให้หรือไม่ให้ก็ได้ โดยคำนึงถึงความสามารถของผู้ให้และฐานะของผู้รับ แต่สำหรับบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศไม่สามารถนำหลักเกณฑ์ในเรื่องการสิ้นสุดการสมรสมาใช้ได้ ดังนั้น เมื่อสิ้นสุดความสัมพันธ์ก็ไม่สามารถเรียกร้องค่าเลี้ยงชีพได้

พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 ได้แก้ไขข้อความว่า “ในคดีหย่า ถ้าเหตุแห่งการหย่าเป็นความผิดของคู่สมรสฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งแต่ฝ่ายเดียว และการหย่านั้นจะทำให้อีกฝ่ายหนึ่งยากจนลง เพราะไม่มีรายได้พอจากทรัพย์สินหรือจากการงานตามที่เคยทำอยู่ระหว่างสมรส อีกฝ่ายหนึ่งนั้นจะขอให้ฝ่ายที่ต้องรับผิดจ่ายค่าเลี้ยงชีพให้ได้ ค่าเลี้ยงชีพนี้ศาลอาจให้เพียงใดหรือไม่ให้ก็ได้ โดยคำนึงถึงความสามารถของผู้ให้และฐานะของผู้รับ

5) สิทธิในการรับบุตรบุญธรรม ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1598/26 ผู้เยาว์ที่เป็นบุตรบุญธรรมของบุคคลใดอยู่จะเป็นบุตรบุญธรรมของบุคคลอื่นอีกในขณะเดียวกันไม่ได้ เว้นแต่เป็นบุตรบุญธรรมของคู่สมรสของผู้รับบุตรบุญธรรม

4.2.3 การรับรองและคุ้มครองสิทธิการสมรสตามกฎหมายต่างประเทศ

ภาคีสหประชาชาติถือว่ามนุษย์ทุกคนไม่ว่าจะเป็นคนเชื้อชาติใด มีเพศ ผิวพันธุ์ใด ย่อมมีความเสมอภาคที่จะได้รับการคุ้มครองที่เรียกว่าสิทธิเหมือนกัน จึงนำมาเขียนเป็นหลักเรียกว่า “สิทธิมนุษยชน” และเป็นกฎหมายระหว่างประเทศที่มีผลอย่างมากต่อการนำไปใช้อ้างอิง เพื่อเรียกร้องให้เกิดการรับรองและคุ้มครองสิทธิซึ่งกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศได้ใช้กฎหมายนี้เรียกร้องสิทธิของพวกเขาในหลายประเทศและได้รับการตอบสนองในหลายประเทศด้วยการมีกฎหมายรับรองสิทธิการสมรส ดังนี้

1) การรับรองและคุ้มครองสิทธิการสมรสตามกฎหมายระหว่างประเทศ

กฎหมายระหว่างประเทศเกิดจากแนวคิดที่ว่ามนุษย์ทุกคนมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และมีความเท่าเทียมกัน มีสิทธิเสรีภาพในการที่จะกำหนดวิถีชีวิตของคนในการดำรงชีวิตของตนอย่างมีเสรี จึงมีการให้ความสำคัญต่อการคุ้มครองสิทธิของบุคคลด้วยการจัดประชุมระหว่างประเทศขึ้นมา ซึ่งการยอมรับในสิทธิของมนุษย์ปรากฏเป็นกฎหมายระหว่างประเทศ คือ ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน เกิดขึ้นจากการจัดประชุมในปี ค.ศ. 1948 สถานะของปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนนั้นไม่ได้มีสภาพบังคับแต่เป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่ประเทศที่เป็นภาคีสมาชิกสหประชาชาติจะต้องรับไปดำเนินการ เนื่องจากสิทธิมนุษยชนเป็นของมนุษย์ทุกคนไม่ว่าจะเป็นคนในสังกัดประเทศใดก็ตามก็ย่อมที่จะได้รับการคุ้มครองเสมอภาคกัน กฎหมายระหว่างประเทศที่คุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพและความเสมอภาคของมนุษย์ที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย

(1) ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Universal Declaration of Human Rights: UDHR) (กระทรวงการต่างประเทศ, 2551, น. 20-21)

ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนเป็นข้อตกลงที่สหประชาชาติได้กำหนดขึ้น เพื่อให้ประเทศสมาชิกใช้เป็นแนวทางในการคุ้มครองและดูแลรักษาสิทธิและเสรีภาพของพลเมืองในประเทศของตนโดยสมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติได้มีมติรับรอง เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2491 ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนเป็นเอกสารที่ช่วยในการวางรากฐานด้านสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศเป็นฉบับแรกของโลก และเป็นกฎหมายแม่บทพื้นฐานของกฎหมายสิทธิมนุษยชน ซึ่งกฎหมายระหว่างประเทศด้านสิทธิมนุษยชน ในปัจจุบันล้วนมีพื้นฐานและถูกพัฒนามาจากปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนฉบับนี้ทั้งสิ้น โดยสามารถสรุปใจความสำคัญในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนได้ว่า “ด้วยเหตุที่การยอมรับศักดิ์ศรีประจำตัวและสิทธิซึ่งเสมอกันและไม่อาจโอนแก่กันได้ของสมาชิกทั้งปวงแห่งครอบครัวมนุษย์ อันเป็นรากฐานของเสรีภาพ ความยุติธรรมและสันติภาพในพิภพล้วนเป็นสิ่งจำเป็นที่ควรได้รับความคุ้มครองโดยหลักนิติธรรม ด้วยเหตุที่ประชาชนแห่งสหประชาชาติได้ยืนยันไว้ในกฎบัตรถึงความเชื่อมั่นในสิทธิมนุษย์ชนขั้นพื้นฐาน ในศักดิ์ศรี คุณค่าของตัวบุคคล และในความเสมอกันแห่งสิทธิของทั้งชายและหญิง ตลอดจนได้ตัดสินใจที่จะส่งเสริมความก้าวหน้าทางสังคมและมาตรฐานแห่งชาติให้ดีขึ้นและมีเสรีภาพมากขึ้น เพื่อให้ปฏิญาณนี้เกิดสัมฤทธิ์ผลอย่างเต็มเปี่ยม สมัชชาจึงประกาศให้ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนนี้เป็นมาตรฐานร่วมกันแห่งความสำเร็จ สำหรับประชาชนทั้งหลายและประชาชาติทั้งปวง”

ในคำปรารภแสดงถึงการรับรองสิทธิที่มีมาโดยกำเนิดของมนุษย์ว่า ทุกคนมีความเสมอภาคกัน และถึงแม้ว่าสิทธิความเสมอภาคทางเพศจะได้มีการรับรองความเสมอภาคแห่งสิทธิของเพศชายและเพศหญิง แต่ไม่ได้มีการกล่าวถึงความหลากหลายทางเพศของมนุษย์ ทั้งนี้ เป็นเพราะประเด็นเรื่องความหลากหลายทางเพศของบุคคลนั้นเป็นเรื่องของความหลากหลายของรสนิยมและความพึงพอใจทางเพศของบุคคล โดยปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนที่เกี่ยวข้องกับสิทธิมนุษยชนหรือศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ได้กล่าวถึงไว้ ดังนี้

ข้อ 1 มนุษย์ทั้งปวงเกิดมามีอิสระและเสมอภาคกันในศักดิ์ศรีและสิทธิ ต่างในตนมีเหตุผลและมโนธรรม และควรปฏิบัติต่อกันด้วยจิตวิญญาณแห่งภราดรภาพ

ข้อ 2 บุคคลย่อมมีสิทธิและอิสรภาพทั้งปวงตามที่กำหนดไว้ในปฏิญญานี้โดยปราศจากการแบ่งแยกไม่ว่ากรณีใด อาทิ เชื้อชาติ สีผิว เพศ ภาษา ศาสนา ความคิดเห็นทางการเมืองหรือทางอื่น พื้นเพทางชาติหรือสังคม ทรัพย์สิน การเกิดหรือสถานะอื่น นอกเหนือจากนี้ จะไม่มีการแบ่งแยกใดบนพื้นฐานของสถานะทางการเมือง ทางกฎหมายหรือทางการระหว่างประเทศ ของประเทศหรือดินแดนที่บุคคลสังกัดไม่ว่าดินแดนนี้จะเป็นเอกราชอยู่ในความพิทักษ์ มิได้ปกครองตนเองหรืออยู่ภายใต้การจำกัดอธิปไตยอื่นใด

ข้อ 6 ทุกคนมีสิทธิที่จะได้รับการยอมรับทุกแห่งหนว่าเป็นบุคคลตามกฎหมาย

ข้อ 7 ทุกคนเสมอภาคกันตามกฎหมายและมีสิทธิที่จะได้รับความคุ้มครองของกฎหมายเท่าเทียมกันโดยปราศจากการเลือกปฏิบัติใด ทุกคนมีสิทธิที่จะได้รับความคุ้มครองเท่าเทียมกันจากการเลือกปฏิบัติใด อันเป็นการล่วงละเมิดปฏิญญานี้และจากการยุยงให้มีการเลือกปฏิบัติดังกล่าว

จากข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า มนุษย์ทุกคนมีความเสมอภาคกันโดยเฉพาะในเรื่องของการแสดงออกของความต้องการด้านความรัก แต่ไม่ได้มีการกล่าวถึงเรื่องการรับรองสิทธิของกลุ่มคนที่มีความหลากหลายทางเพศไว้แต่อย่างใด ทั้งนี้เป็นเพราะประเด็นดังกล่าวเป็นประเด็นที่เกิดขึ้นใหม่โดยเฉพาะเรื่องของความหลากหลายของรสนิยม และความพึงพอใจทางเพศของบุคคล ซึ่งประเด็นนี้ถือเป็น

สิ่งที่เกิดขึ้นได้กับมนุษย์ทุกคน ทั้งเพศชายและเพศหญิงประกอบกับเรื่องความเสมอภาคในการแสดงออกของความต้องการด้านความรักดังกล่าว ซึ่งเป็นเรื่องที่ยากต่อการสร้างความเข้าใจให้กับมนุษย์โดยทั่วไป

(2) หลักการยอกยาการ์ตา ค.ศ. 2006 (The Yogyakarta Principles)

หลักการยอกยาการ์ตาเป็นหลักการที่ได้มาจากการประชุมร่วมกันที่เมืองยอกยาการ์ตา ประเทศอินโดนีเซีย โดยมีข้อตกลงร่วมกันระหว่างประเทศภาคีสหประชาชาติ ว่าด้วยการใช้กฎหมายสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศในประเด็นวิถีทางเพศ และอัตลักษณ์ทางเพศ เป็นหลักการที่สร้างความเข้าใจร่วมกันในด้านมาตรฐานของสิทธิและความเสมอภาคระหว่างเพศในระดับสากล โดยได้มีการรับรองสิทธิและความเท่าเทียมกัน โดยการไม่เลือกปฏิบัติบนพื้นฐานเรื่องเพศสรีระ (Sex) เพศภาวะ (Gender) และเพศวิถี (Sexuality) ไว้ในกฎหมายสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศแทบทุกฉบับ โดยหลักการยอกยาการ์ตา ได้ยืนยันมาตรฐานกฎหมายสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศ ในประเด็นวิถีทางเพศและอัตลักษณ์ทางเพศที่มีผลผูกพันรัฐภาคีให้ปฏิบัติตามพันธกรณีเพื่อสร้างหลักประกันคุ้มครองสิทธิมนุษยชนให้ก้าวไปสู่ความเสมอภาค เคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ หลักการนี้ได้ครอบคลุมถึงมาตรฐานสิทธิมนุษยชนและการใช้ในประเด็นวิถีทางเพศและอัตลักษณ์ทางเพศ หลักการยอกยาการ์ตาได้กล่าวถึงสิทธิของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศไว้ อันมีสาระสำคัญความว่า “มนุษย์ทุกคนเกิดมาโดยอิสระ และเสมอภาคกันในศักดิ์ศรีและสิทธิต่าง ๆ บรรดาสิทธิมนุษยชนทั้งหมดล้วนมีความเป็นสากล มีความเชื่อมโยงเกี่ยวพันกัน ไม่สามารถแบ่งแยกออกจากกันได้ วิถีทางเพศและอัตลักษณ์ทางเพศเป็นส่วนสำคัญของศักดิ์ศรีและความเป็นมนุษย์ของแต่ละบุคคล และจะต้องไม่เป็นเหตุของการเลือกปฏิบัติ (ไพศาล ลิขิตปรีชากุล, 2552, น. 12)

ดังนั้น การใช้กฎหมายสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศต่อการใช้ชีวิตของกลุ่มบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศในประเด็นสิทธิของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศนั้นไม่ควรมีส่วนใดส่วนหนึ่งถูกตีความเพื่อจำกัดสิทธิเสรีภาพในทางใดก็ตามของกลุ่มบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศเหล่านั้น ตามที่ได้รับการรับรองโดยกฎหมาย หรือในมาตรฐานทั้งในระดับระหว่างประเทศ ระดับภูมิภาค หรือระดับประเทศ ซึ่งในหลักการยอกยาการ์ตา ได้กล่าวถึงหลักการเกี่ยวกับการสมรสของกลุ่มคนที่มีเพศวิถีแบบรักเพศเดียวกันไว้ในหลักการข้อ 24 สิทธิในการก่อตั้งครอบครัวไว้ว่า มนุษย์ทุกคนมีสิทธิในการสร้างครอบครัวโดยไม่ขึ้นกับวิถีทางเพศและอัตลักษณ์ทางเพศครอบครัวมีหลายรูปแบบ ห้ามมิให้ครอบครัวใดตกเป็นเหยื่อของการเลือกปฏิบัติจากสาเหตุแห่งวิถีทางเพศ และอัตลักษณ์ทางเพศของสมาชิกคนหนึ่งคนใดในครอบครัว (ไพศาล ลิขิตปรีชากุล, 2552, น. 78)

จากหลักการยอกยาการ์ตาที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น พบว่า หลักการดังกล่าวนี้มีลักษณะที่เป็นแนวทางในการสร้างความเท่าเทียมระหว่างเพศชายและเพศหญิง และการสร้างความเข้าใจในเรื่องความเสมอภาคจากการแสดงออกในด้านความรักที่แตกต่างของเพศชาย เพศหญิงและไม่เลือกปฏิบัติโดยการสร้างความแตกต่างให้เกิดขึ้นในสังคมหรือสร้างบทลงโทษในทางกฎหมายหรือบทลงโทษในทางสังคมต่อกลุ่มคนที่มีเพศวิถีแบบรักเพศเดียวกัน จากการที่กลุ่มคนเหล่านี้มีรสนิยมทางเพศที่แตกต่างจากคนส่วนใหญ่ในสังคม อย่างไรก็ตาม แม้หลักการดังกล่าวจะมีลักษณะเป็นเพียงบันทึกความเข้าใจร่วมกันและเป็นแนวทางที่ประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกควรจะต้องสร้างความเข้าใจ และตระหนักถึงการวางแนวทางปฏิบัติร่วมกันกับแนวคิดในการสร้างความเสมอภาคให้เกิดขึ้นกับกลุ่มคนที่มีการแสดงออกซึ่งพฤติกรรมทางเพศที่แตกต่างในสังคมอย่างเท่าเทียมกัน

ในระดับสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Universal Declaration of Human Rights) รับรองโดยสมัชชาใหญ่สหประชาชาติ เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 1948 ข้อ 16 บัญญัติไว้ว่า

(1) บรรดาชายและหญิงที่มีอายุครบบริบูรณ์แล้ว มีสิทธิที่จะสมรสและก่อร่างสร้างครอบครัวโดยปราศจากการจำกัดใด อันเนื่องจากเชื้อชาติ สัญชาติ หรือศาสนา ต่างย่อมมีสิทธิเท่าเทียมกันในการสมรส ระหว่างการสมรสและในการขาดจากการสมรส

(2) การสมรสจะกระทำโดยความยินยอมอย่างอิสระและเต็มที่ของผู้ที่จะเป็นคู่สมรสเท่านั้น

(3) ครอบครัวเป็นหน่วยงานธรรมชาติและพื้นฐานของสังคมและย่อมมีสิทธิที่จะได้รับความคุ้มครองจากสังคมและรัฐ (กระทรวงการต่างประเทศ, 2551, น. 24-25)

นอกจากนั้น ยังได้มีการบัญญัติกฎหมายรับรองการสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศเพื่อให้การรับรองสถานะตามกฎหมาย ซึ่งอาจกำหนดสิทธิและหน้าที่ไว้ให้เหมือนหรือใกล้เคียงกับคู่สมรสต่างเพศ โดยในต่างประเทศได้มีการรับรองการสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ ดังนี้

สหรัฐอเมริกา (ภานพ มีชำนาญ, 2555, น.42-48)

ประเทศสหรัฐอเมริกามีการรับรองกฎหมายแต่งงานของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ คือ กลุ่มคนที่มีเพศวิถีแบบรักเพศเดียวกัน ได้มีการเรียกร้องให้รัฐมีการออกกฎหมายเพื่อรับรองสิทธิดังกล่าว ซึ่งในปี ค.ศ.1970 มีกลุ่มชายรักชายและหญิงรักหญิงในหลาย ๆ รัฐ เรียกร้องให้เจ้าหน้าที่ของรัฐจดทะเบียนสมรสให้แต่ก็ถูกปฏิเสธ ต่อมาได้มีการเรียกร้องสิทธิโดยนำคำปฏิเสธของรัฐที่จะจดทะเบียนให้ไปฟ้องต่อศาล แต่ถูกศาลปฏิเสธซึ่งได้ปรากฏการปฏิเสธและการให้เหตุผลของศาล โดยอ้างแนวคำพิพากษาในคดี Baker v. Nelson และ Jones v. Hallahan จากคำพิพากษาของศาลได้มีการโต้แย้งของกลุ่มคนรักเพศเดียวกันว่า “บทบัญญัติในกฎหมายการสมรสความจริงแล้วมิได้มีการระบุเพศไว้โดยเฉพาะ ดังนั้น จึงควรยินยอมให้บุคคลเพศเดียวกันสมรสกันได้ และได้รับการรับรองตามกฎหมายและยังให้เหตุผลต่อไปอีกว่าการตีความกฎหมายว่าการสมรสมีได้เฉพาะคู่สมรสที่เป็นคนต่างเพศนั้น เป็นการตีความที่ขัดต่อรัฐธรรมนูญและปฏิเสธความเท่าเทียมกันของมนุษย์ ซึ่งเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษย์ในเรื่องของการสมรส”

การเรียกร้องในครั้งนี้แม้ศาลจะปฏิเสธ ต่อมาความคิดนี้ได้ถูกยอมรับในปี ค.ศ. 1990 ส่งผลให้ในหลาย ๆ มลรัฐของสหรัฐอเมริกาได้มีการยอมรับให้มีการจดทะเบียนสมรสระหว่างบุคคลเพศเดียวกัน โดยมีการแก้ไขกฎหมายในแต่ละรัฐซึ่งกฎหมายนี้คือ “The Domestic Partnership” แต่กฎหมายดังกล่าวเป็นกฎหมายที่จำกัดการใช้ไว้เฉพาะแต่ละมลรัฐเท่านั้น ซึ่งการจดทะเบียนในลักษณะของ “The Domestic Partnership” เป็นการให้สิทธิแก่บุคคลที่มีรสนิยมรักเพศเดียวกัน สามารถเลือกที่จะทำสัญญาการอยู่ร่วมกันหรือการจดทะเบียนความสัมพันธ์เพื่อให้คู่สัมพันธ์มีสิทธิในการได้รับสิทธิที่จำเป็นจากรัฐ เช่น สิทธิในด้านภาษี สิทธิในการทำนิติกรรมร่วมกัน สิทธิที่จะได้รับในการทำกรมธรรม์ประกันชีวิต เป็นต้น อย่างไรก็ตาม กฎหมายรองรับการจดทะเบียนสมรสของรัฐแมสซาชูเสทส์ รัฐนิวแฮมเชียร์ และรัฐเวอร์มอนต์ มีดังนี้

1) รัฐแมสซาชูเสทส์

เป็นรัฐแรกที่ได้มีการอนุญาตให้บุคคลเพศเดียวกัน สามารถทำการสมรสเช่นเดียวกับคู่สมรสต่างเพศ โดยรัฐแมสซาชูเสทส์ถือว่าเป็นรัฐแรกที่ได้มีการอนุญาตให้บุคคลเพศเดียวกันนั้นสามารถ

ทำการสมรสเช่นเดียวกับคู่สมรสต่างเพศและคู่สมรสที่เป็นบุคคลเพศเดียวกันจะมีสิทธิเช่นเดียวกับคู่สมรสที่เป็นคนต่างเพศ เนื่องจากรัฐแมสซาชูเสทส์ให้นำกฎหมายว่าด้วยการสมรสอันเป็นกฎหมายที่รับรองการสมรสของบุคคลซึ่งเป็นคนต่างเพศนั้นมาบังคับใช้กับบุคคลที่เป็นคนรักเพศเดียวกัน ทั้งนี้ เป็นผลที่เกิดจากคำตัดสินของศาลสูงของมลรัฐแมสซาชูเสทส์ในคดี Goodridge v. Mass. Department of Public Health เมื่อ ค.ศ. 2003 ในคดีนี้ศาลตัดสินว่าในรัฐธรรมนูญของรัฐแมสซาชูเสทส์นั้นมิได้ยอมรับและรับรองสิทธิและสถานะของคู่สมรสที่เป็นการสมรสที่เกิดขึ้นระหว่างชายและหญิงเท่านั้น แต่ในรัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้ยอมรับและรับรองการสมรสที่เกิดขึ้นระหว่างบุคคลรักเพศเดียวกันที่จะเข้าถึงสิทธิของคู่สมรสอย่างเสมอภาคตามที่รัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้บัญญัติรับรอง และเป็นการเริ่มต้นให้มีการสมรสระหว่างคนเพศเดียวกันในวันที่ 17 พฤษภาคม ค.ศ. 2004 โดยได้กำหนดหลักเกณฑ์ในการสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ ดังนี้ 1) ต้องเป็นบุคคลที่มีอายุตั้งแต่18 ปีขึ้นไป สำหรับผู้ที่มีอายุน้อยกว่า 18 ปี ต้องได้รับอนุญาตจากศาล 2) ต้องไม่เป็นบุคคลที่ได้สมรสกับบุคคลอื่นอยู่ก่อนแล้ว ยกเว้นได้ดำเนินการหย่าเสร็จสิ้นแล้ว 3) ต้องไม่สมรสกับบุคคลที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันทางสายเลือดหรือเป็นญาติโดยการสมรส เช่น บิดา มารดา ลุง ป้า น้า อา ผู้สืบสันดาน พี่น้องร่วมบิดามารดา แม่ยาย ลูกเขย เป็นต้น ทั้งนี้ ข้อห้ามดังกล่าวยังมีผลบังคับใช้แม้ว่าการสมรสดังกล่าวจะได้สิ้นสุดลงเพราะเหตุแห่งความตายหรือการหย่าก็ตาม 4) บุคคลที่ไม่ใช่พลเมืองของรัฐแมสซาชูเสทส์หรือมีถิ่นที่อยู่ในรัฐแมสซาชูเสทส์ ก็สามารถทำการสมรสได้นับตั้งแต่วันที่ 31 กรกฎาคม ค.ศ. 2008

ขั้นตอนในการจดทะเบียนสมรส ได้กำหนดว่าบุคคลที่มีคุณสมบัติในการสมรสจะต้องกรอกแบบฟอร์มแสดงเจตจำนงในการสมรส โดยลงนามและสาบานถึงความถูกต้องต่อหน้านายทะเบียนประจำเมือง จากนั้นนายทะเบียนจะส่งเรื่องเพื่อทำการตรวจสอบคุณสมบัติต่อไป จากนั้น 3 วัน ให้กลับมารับแบบฟอร์มดังกล่าวจากนายทะเบียนอีกครั้ง ซึ่งจะกำหนดเวลาที่จะต้องประกอบพิธีแต่งงานภายใน 60 วัน โดยต้องประกอบพิธีภายในรัฐแมสซาซูเสทส์และการประกอบพิธีดังกล่าวต้องกระทำและลงนามโดยบุคคลที่ได้รับมอบอำนาจจากรัฐ ได้แก่ ผู้พิพากษาและบาทหลวง เมื่อได้ลงนามในใบรับรองดังกล่าวแล้ว จะส่งกลับไปยังนายทะเบียนและถือว่าการสมรสดังกล่าวได้ดำเนินการถูกต้องโดยรัฐแล้ว

ผลของการจดทะเบียนสมรส เมื่อได้ดำเนินการจดทะเบียนสมรสแล้ว คู่สมรสจะได้รับการรับรองโดยทันทีตามกฎหมายต่างๆ ภายใต้รัฐแมสซาซูเสทส์ ที่บังคับใช้สำหรับคู่สมรสหรือ ครอบครัว เช่น กฎหมายเกี่ยวกับการสมรส การสิ้นสุดความสัมพันธ์ กฎหมายมรดก เป็นต้น

2) รัฐนิวแฮมเชียร์

ศาลยุติธรรมทั่วไปของรัฐนิวแฮมเชียร์และรัฐบาลได้ลงนามในกฎหมายเพื่อความเสมอภาคในการสมรส “An Act Relative to Civil Marriage and Civil Unions” ทำให้การรับรองการสมรสของบุคคลเพศเดียวกันมีผลนับตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม ค.ศ. 2010 โดยมีการออกกฎหมายอนุญาตให้ทำการสมรสกันได้นับตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม ค.ศ. 2011 โดยได้กำหนดหลักเกณฑ์ในการสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ ดังนี้ 1) ต้องเป็นบุคคลมีอายุ 18 ปีขึ้นไป โดยเงื่อนไขเรื่องอายุนี้ยังมีความแตกต่างกับการสมรสของคู่สมรสต่างเพศที่สามารถทำการสมรสได้ ในกรณีเพศชายที่มีอายุไม่น้อยกว่า 14 ปี แต่ไม่เกิน 18 ปีและเพศหญิงที่มีอายุไม่น้อยกว่า 13 ปี แต่ไม่เกิน 18 ปี หากได้รับอนุญาตจากศาลถ้าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นประชากรของรัฐนิวแฮมเชียร์ 2) ต้องไม่เป็นบุคคลที่ได้จดทะเบียนสมรสหรือจดทะเบียนความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นอยู่ในขณะนั้น หากเคยจดทะเบียนสมรสหรือจดทะเบียนความสัมพันธ์มาก่อน ต้องดำเนินการจดทะเบียนหย่าให้เสร็จสิ้นก่อนและรวมถึงการจดทะเบียนความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในรัฐอื่น ๆ ก็ต้องดำเนินการ

จดทะเบียนสิ้นสุดความสัมพันธ์ก่อนเช่นกัน 3) ต้องไม่ทำการสมรสกับบุคคลที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันทางสายโลหิตหรือเป็นญาติ โดยการสมรส เช่น บิดา มารดา ลุง ป้า น้า อา ผู้สืบสันดาน พี่น้องร่วมบิดามารดา แม่ยาย ลูกเขย เป็นต้น 4) ต้องเป็นประชากรที่มีภูมิลำเนาในรัฐนิวแฮมเชียร์เท่านั้น ในกรณีของบุคคลที่มีถิ่นที่อยู่หรือภูมิลำเนาในรัฐอื่นจะสามารถทำการสมรสได้หรือไม่นั้น ยังไม่มีคำตอบที่ชัดเจนในประเด็นนี้ เนื่องจากยังไม่มีกรณีตัวอย่างและไม่มีความแน่ชัดในการบังคับใช้กฎหมาย

ทั้งนี้ ขั้นตอนในการจดทะเบียนสมรสได้กำหนดว่า บุคคลที่ต้องการสมรสต้องไปยังที่ว่าการเมืองภายในรัฐนิวแฮมเชียร์เพื่อขอแบบฟอร์มการขออนุญาตสมรสและต้องลงนามโดยบุคคลทั้งสองฝ่าย จากนั้นนายทะเบียนจะไต่ถามและกรอกข้อมูลที่เกี่ยวข้องและออกใบอนุญาตให้สมรสที่มีกำหนดเวลาไม่เกิน 90 วัน นับแต่วันที่ระบุในคำร้องซึ่งคู่สมรสต้องประกอบพิธีสมรสภายในกำหนดเวลาดังกล่าว และกระทำโดยผู้มีอำนาจได้แก่ผู้พิพากษาและบาทหลวง ภายหลังพิธีผู้มีอำนาจจะส่งใบอนุญาตกลับไปยังเมืองที่ออกใบอนุญาตดังกล่าวและการจดทะเบียนสมรสจะถูกบันทึกลงในระบบทะเบียนต่อไป ผลของการจดทะเบียนสมรสส่งผลให้คู่สมรสได้รับการคุ้มครองภายใต้กฎหมายของรัฐนิวแฮมเชียร์ที่กำหนดสิทธิหน้าที่และความคุ้มครองไว้สำหรับคู่สมรส เช่น 1) กฎหมายครอบครัว 2) กฎหมายเกี่ยวกับการจัดการทรัพย์สิน 3) กฎหมายมรดก 4) กฎหมายเกี่ยวกับขั้นตอนในการดำเนินการในศาลที่รับคดีเกี่ยวกับพินัยกรรม 5) กฎหมายการป้องกันการเลือกปฏิบัติอันเนื่องมาจากสถานะของการสมรส 6) กฎหมายชดเชยแรงงาน 7) สิทธิของผู้เสียหายในคดีอาญา และ 8) สิทธิพิเศษของคู่สมรสในการดำเนินคดีทางศาล

3) รัฐเวอร์มอนต์

รัฐเวอร์มอนต์อนุญาตให้คู่รักเพศเดียวกันสามารถจดทะเบียนสมรสกันได้ โดยรัฐเวอร์มอนต์ถือเป็นรัฐแรกที่มีการกำหนดให้สิทธิในการจดทะเบียนสมรสสำหรับบุคคลเพศเดียวกัน ผ่านกระบวนการทางนิติบัญญัติไม่ได้เป็นผลจากคำพิพากษา โดยมีการออกกฎหมาย Marriage Act ในวันที่ 1 กันยายน ค.ศ. 2009 ซึ่งกำหนดหลักเกณฑ์ในการสมรสของบุคคลเพศเดียวกัน ดังนี้

(1) ต้องไม่เป็นบุคคลที่ได้จดทะเบียนสมรสหรือจดทะเบียนความสัมพันธ์อยู่กับบุคคลอื่น แต่ในกรณีบุคคลที่ได้จดทะเบียนสมรสหรือจดทะเบียนความสัมพันธ์มาก่อน สามารถสมรสใหม่ได้เมื่อคู่สมรสหรือคู่จดทะเบียนความสัมพันธ์เสียชีวิตหรือได้หย่ากันโดยชอบด้วยกฎหมายแล้ว

(2) ต้องเป็นบุคคลที่อายุไม่ต่ำกว่า 18 ปี ในกรณีที่มีอายุเกินกว่า 16 ปี แต่ไม่ถึง 18 ปี สามารถทำการสมรสได้หากได้รับการยินยอมจากบิดามารดาหรือผู้ปกครอง

(3) ต้องไม่เป็นการจดทะเบียนระหว่างบุคคลที่มีความสัมพันธ์กันทางสายโลหิต ได้แก่ บิดา มารดา ปู่ ยา ตา ยาย ผู้สืบสันดาน ลุง ป้า น้า อา พี่น้องร่วมบิดามารดา

(4) ไม่จำเป็นต้องเป็นบุคคลที่มีภูมิลำเนาหรือถิ่นที่อยู่ในรัฐเวอร์มอนต์

ขั้นตอนในการจดทะเบียนสมรส ได้กำหนดไว้ดังนี้

ก. การขอใบอนุญาตจดทะเบียนสมรส บุคคลที่มีถิ่นที่อยู่ในรัฐเวอร์มอนต์ สามารถขอแบบฟอร์มได้จากนายทะเบียนเมืองที่ตนมีถิ่นที่อยู่ ส่วนบุคคลที่ไม่ใช่ประชากรของรัฐเวอร์มอนต์ สามารถขอแบบฟอร์มได้จากเมืองใดก็ได้ภายในรัฐ โดยการลงนามในแบบฟอร์มไม่จำต้องลงนามทั้งคู่เพียงฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งก็เพียงพอ

ข. เมื่อได้รับใบอนุญาตแล้วบุคคลทั้งสองจะต้องประกอบพิธีสมรส โดยบุคคลที่ได้รับมอบอำนาจจากรัฐ ได้แก่ ผู้พิพากษาและบาทหลวงในการประกอบพิธีนั้นจะกระทำที่ใดก็ได้ ภายในเขตรัฐ แต่ต้องดำเนินการภายใน 60 วัน นับแต่วันที่ได้รับใบอนุญาต

ค. ผู้มีอำนาจที่ได้ประกอบพิธีสมรสดังกล่าวต้องลงนามรับรองในใบอนุญาตสมรสและส่งกลับไปยังเมืองที่ออกใบอนุญาตดังกล่าวภายใน 10 วัน เพื่อนายทะเบียนจะได้ทำการบันทึกรับรองการสมรสดังกล่าวต่อไป

อย่างไรก็ตาม ผลของการจดทะเบียนสมรสและการจดทะเบียนความสัมพันธ์จะได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายที่กำหนดสิทธิหน้าที่และความคุ้มครองสำหรับคู่สมรส ดังนี้ 1) การเป็นผู้ปกครองและการตัดสินใจในการรักษาพยาบาลแทนคู่สมรสที่ไร้ความสามารถ 2) สิทธิในการรับมรดก 3) สิทธิในการลาหยุดงานเพื่อดูแลคู่สมรสที่เจ็บป่วย 4) สิทธิในการเข้าเยี่ยมในสถานพยาบาล 5) สิทธิในการดูแลศพของคู่สมรสที่เสียชีวิต 6) สิทธิทางภาษี 7) สิทธิในการฟ้องร้องเรียกค่าเสียหายเนื่องจากการบาดเจ็บและการตายของคู่สมรสอันเนื่องมาจากการกระทำที่ไม่ชอบด้วยกฎหมายและสิทธิในการได้รับชดเชยในฐานะผู้เสียหาย และ 8) สิทธิในการหย่าร้างและแบ่งทรัพย์สิน รวมถึงสิทธิในการดูแลบุตร

รัฐเวอร์มอนต์อนุญาตให้คู่รักเพศเดียวกันจดทะเบียนความสัมพันธ์ได้ นับตั้งแต่ปี ค.ศ. 2000 โดยผู้จดทะเบียนความสัมพันธ์จะได้รับความคุ้มครอง มีสิทธิหน้าที่พื้นฐานเหมือนคู่สมรส แต่ไม่สามารถเรียกว่าคู่สมรส แต่ยังมีข้อแตกต่างเนื่องจากการสมรสจะส่งผลมากกว่าไม่ใช่แค่เพียงในทางกฎหมาย แต่จะส่งผลในด้านสถานะทางสังคม วัฒนธรรมและถือเป็นครอบครัว ย่อมได้รับการคุ้มครองที่มากขึ้นในอีกระดับ นอกจากนี้ การเป็นคู่สมรสยังทำให้ได้รับความคุ้มครองจากกฎหมายของสหพันธรัฐที่ให้ความคุ้มครองสำหรับสถานะในการเป็นคู่สมรสตามกฎหมายที่เกี่ยวข้อง จำนวน 1,138 ฉบับ ซึ่งการเป็นคู่จดทะเบียนความสัมพันธ์จะไม่ได้รับความคุ้มครองดังกล่าวและเมื่อได้ออกกฎหมาย Marriage Act จะไม่มีผลกระทบทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงใดๆ ต่อการจดทะเบียนความสัมพันธ์และความคุ้มครองตามกฎหมายที่ได้รับ อย่างไรก็ตาม เมื่อกฎหมายรับรองการสมรสมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 1 กันยายน ค.ศ. 2009 จึงไม่สามารถทำการจดทะเบียนความสัมพันธ์ได้ต่อไป สำหรับคู่จดทะเบียนความสัมพันธ์หากต้องการจดทะเบียนสมรสก็ต้องดำเนินการตามขั้นตอนสำหรับการสมรส

ประเทศแคนาดา (ภานพ มีชำนาญ, 2555, น. 48-50)

ประเทศแคนาดาอนุญาตให้บุคคลที่มีเพศวิถีแบบรักเพศเดียวกันที่จะทำการจดทะเบียนความสัมพันธ์เท่านั้นและมีการรับรองเป็นการเฉพาะในแต่ละมลรัฐ ดังเช่นในมลรัฐควิเบกที่ได้มีการแก้ไขกฎหมายเกี่ยวกับการจดทะเบียนเพื่อใช้ชีวิตร่วมกันใน Civil Code of Quebec เพื่อรับรองให้ขยายสิทธิการจดทะเบียนความสัมพันธ์ไปยังคนรักเพศเดียวกันด้วย แต่รูปแบบของกฎหมายนั้นยังมิได้มีการรับรองเรื่องการใช้ชีวิตเหมือนกับคู่สมรสที่เป็นคนต่างเพศ ด้วยเหตุนี้ เมื่อประเทศแคนาดาได้มีการรับรองในกฎหมายว่าด้วยสิทธิและเสรีภาพของประชาชนแคนาดา (The Charter of Rights and Freedoms) ที่มีผลบังคับใช้เมื่อปี ค.ศ.1985 โดยในบทบัญญัติของมาตรา 15 ที่ว่าด้วยเรื่องความเสมอภาค ได้มีการตีความขยายขอบเขตของการห้ามเลือกปฏิบัติทางเพศต่อบุคคล โดยห้ามการเลือกปฏิบัติต่อบุคคลด้วยเหตุผลจากรสนิยมทางเพศที่แตกต่างกัน ต่อมาศาลสูงแห่งประเทศแคนาดาได้ตัดสินว่าการให้คำจำกัดความของคำว่า “คู่สมรส (Spouse)” หมายถึง ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดของเพศตรงข้ามเท่านั้น ถือว่าเป็นการไม่ยุติธรรมต่อคู่รักเพศเดียวกัน ต่อมาเมื่อมีกฎบัตรว่าด้วยสิทธิและเสรีภาพของประเทศแคนาดา ค.ศ. 1982 ทำให้รัฐออนแทรีโอ้

ได้แก้ไขกฎหมายครอบครัวให้รวมถึงคู่รักเพศเดียวกัน ทั้งนี้ ศาลแย้งว่าคำจำกัดความคำว่า “คู่สมรส” ไม่ให้รวมถึงคู่รักเพศเดียวกันตามกฎหมายครอบครัวนั้น จะทำให้เกิดความเข้าใจผิดว่าความสัมพันธ์ของบุคคลรักร่วมเพศไม่ได้รับการยอมรับและเป็นความสัมพันธ์ที่มีคุณค่าน้อยกว่าความสัมพันธ์ของบุคคลรักต่างเพศ

ต่อมาประเทศแคนาดาได้ออกกฎหมาย Civil Marriage Act 2005 ซึ่งเป็นการรับรองสิทธิแก่บุคคลรักร่วมเพศระดับที่เป็นกฎหมายภายในของประเทศที่เป็นแนวทางสำหรับใช้ร่วมกัน โดยบุคคลที่จะทำการจดทะเบียนสมรสดังกล่าวไม่จำเป็นต้องเป็นบุคคลสัญชาติแคนาดา และแต่ละรัฐอาจกำหนดหลักเกณฑ์และเงื่อนไขที่แตกต่างกันแต่ก็มีเงื่อนไขหลักร่วมกัน ดังนี้ 1) ต้องเป็นบุคคลที่อายุมากกว่า 18 ปี แต่มีข้อยกเว้นสำหรับบุคคลที่อายุมากกว่า 16 ปีแต่ไม่ถึง 18 ปี สามารถทำการสมรสได้หากได้รับความยินยอมจากผู้ปกครองหรือผู้ดูแล 2) การจดทะเบียนสมรสดังกล่าวสามารถทำการสมรสได้ไม่วาจะเป็นการสมรสระหว่างบุคคลเพศเดียวกันหรือบุคคลต่างเพศ 3) บุคคลที่ได้จดทะเบียนความสัมพันธ์อยู่แล้วสามารถทำการจดทะเบียนสมรสได้ โดยการสมรสจะมีผลให้เป็นการยุติการจดทะเบียนความสัมพันธ์และให้ถือว่าการสมรสมีผลนับตั้งแต่วันที่ได้จดทะเบียนความสัมพันธ์ โดยได้กำหนดขั้นตอนในการจดทะเบียนสมรส ดังนี้ (1) บุคคลที่ต้องการจดทะเบียนสมรสต้องยื่นคำร้องขอใบอนุญาตสมรส โดยในบางรัฐกำหนดให้บุคคลทั้ง 2 ต้องยื่นคำร้องร่วมกัน เช่น แอลเบอร์ตา, แมนิโทบา, ออนแทรีโอ, ควิเบก เป็นต้น แต่ในบางรัฐอนุญาตให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งสามารถยื่นคำร้องได้เพียงฝ่ายเดียว เช่น บริติช โคลัมเบีย, นิวฟันด์แลนด์ เป็นต้น นอกจากนี้ แต่ละรัฐอาจจะกำหนดเอกสารประกอบคำร้องแตกต่างกัน โดยมีเอกสารที่ใช้ได้แก่ใบเกิด ภาพถ่าย และในกรณีที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเคยจดทะเบียนสมรสมาก่อนต้องยื่นเอกสารรับรองการหย่าหรือการตายของคู่สมรสด้วย (2) นายทะเบียนของแต่ละรัฐจะกำหนดเวลาในการประกอบพิธีสมรสแตกต่างกันไปในแต่ละรัฐ ซึ่งคู่สมรสจะต้องประกอบพิธีภายในกำหนดเวลาดังกล่าว และ (3) การประกอบพิธีสมรส คู่สมรสสามารถเลือกประกอบพิธีได้ทั้งในทางศาสนาและทางราชการ โดยผู้มีอำนาจในการประกอบพิธีคือบาทหลวงและผู้พิพากษา ทั้งนี้ บาทหลวงยังคงมีสิทธิที่จะปฏิเสธไม่ประกอบพิธีสมรสให้ก็ได้ หากเห็นว่าเป็นการขัดต่อความเชื่อทางศาสนาของตน โดยผลของการจดทะเบียนสมรส คู่สมรสเพศเดียวกันย่อมมีสิทธิและหน้าที่ต่อกันเหมือนเช่นการสมรสของชายและหญิงทุกประการ รวมทั้งมีสิทธิที่จะหย่าขาดจากกันด้วย

สหราชอาณาจักร (ภานพ มีชำนาญ, 2555, น. 56-57)

สหราชอาณาจักรมีกฎหมายรับรองการจดทะเบียนความสัมพันธ์ของบุคคลเพศเดียวกัน โดยการจดทะเบียนเป็นความสัมพันธ์ทางกฎหมายที่อนุญาตให้กระทำได้ระหว่างบุคคลเพศเดียวกันเช่นเดียวกับการจดทะเบียนสมรสที่กฎหมายกำหนดให้เป็นเรื่องของบุคคลต่างเพศ โดยประเทศสหราชอาณาจักรประกอบไปด้วยอังกฤษ เวลส์ สก็อตแลนด์ และไอร์แลนด์เหนือ ได้ออกกฎหมายรับรองการจดทะเบียนความสัมพันธ์ของบุคคลเพศเดียวกันที่เรียกว่า The Civil Partnership 2004 โดยคู่จดทะเบียนความสัมพันธ์จะมีสิทธิและหน้าที่คล้ายกับคู่สมรสในหลายๆด้านแต่ไม่ทั้งหมด และการจดทะเบียนความสัมพันธ์ดังกล่าวเป็น ความสัมพันธ์ทางกฎหมายที่อนุญาตให้กระทำได้ระหว่างบุคคลเพศเดียวกันเท่านั้นเช่นเดียวกับการจดทะเบียนสมรสที่กฎหมายกำหนดให้เป็นเรื่องของบุคคลต่างเพศ นอกจากนี้ การจดทะเบียนความสัมพันธ์ในอดีตไม่สามารถประกอบพิธีทางศาสนาได้ ต่อมาได้มีการเปลี่ยนแปลงกฎหมายตาม Section 202 of The Equality Act 2010 ซึ่งใช้สำหรับประเทศอังกฤษและเวลส์ระบุว่า คู่รักเพศเดียวกันสามารถประกอบพิธีทางศาสนาได้หากองค์กรทางศาสนาผู้ประกอบพิธีดังกล่าวยินยอมและยังให้สิทธิองค์กรทางศาสนาในการปฏิเสธที่จะประกอบพิธีในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 2012 ประเทศสกอตแลนด์ได้มีการประกาศว่ามีแนวโน้มที่จะอนุญาตให้บุคคลเพศเดียวกันสมรสกันได้ ส่วนประเทศไอร์แลนด์เหนือนั้น ยังไม่มีการ

พิจารณาในประเด็นดังกล่าวแต่อย่างใด โดยได้กำหนดหลักเกณฑ์ในการจดทะเบียนความสัมพันธ์ของบุคคลเพศเดียวกัน ดังนี้ 1) ต้องเป็นบุคคลที่มีอายุไม่ต่ำกว่า 16 ปี แต่กรณีที่อายุไม่เกิน 18 ปี จะต้องได้รับความยินยอมจากบิดามารดาหรือผู้ปกครอง 2) ต้องไม่เป็นบุคคลที่ได้จดทะเบียนความสัมพันธ์หรือจดทะเบียนสมรสอยู่ในขณะนั้น 3) ต้องไม่เป็นการจดทะเบียนความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่มีความสัมพันธ์ต้องห้ามตามกฎหมาย เช่น ระหว่างบิดา มารดา บุตร พี่น้องร่วมบิดามารดาหรือร่วมแต่บิดาหรือมารดา เป็นต้น ขั้นตอนในการจดทะเบียนสมรสเริ่มจากบุคคลทั้งสองต้องไปยื่นคำร้องแสดงความประสงค์จะจดทะเบียนความสัมพันธ์ จากนั้นรอการประกาศกำหนดเวลาจากนายทะเบียนจึงจะสามารถทำการจดทะเบียนได้ โดยต้องเป็นการจดทะเบียนต่อผู้มีอำนาจและมีพยาน 2 คน ผลของการจดทะเบียนความสัมพันธ์ส่งผลให้คู่ความสัมพันธ์แต่ละฝ่ายมีสิทธิและหน้าที่ ต่อกันตามกฎหมายและได้รับสิทธิประโยชน์ต่าง ๆ ตามกฎหมาย เช่น สิทธิประโยชน์ทางด้านภาษี การประกันสังคม การรับมรดก การรับประโยชน์จากบำนาญ หน้าที่ในการดูแลคู่ความสัมพันธ์ และบุตรของแต่ละฝ่ายได้รับการคุ้มครองเกี่ยวกับความรุนแรงในครอบครัวสิทธิในการรับช่วงต่อในการเช่าอสังหาริมทรัพย์ สิทธิในการเข้าเยี่ยมผู้ป่วยเช่นเดียวกับบุคคลในครอบครัว สิทธิประโยชน์ตามกฎหมายคนเข้าเมือง ได้รับการปฏิบัติเทียบเท่ากับคู่สมรสต่างเพศเกี่ยวกับการประกันชีวิตและการได้รับการชดเชยการตายโดยอุบัติเหตุ เป็นต้น

สหพันธสาธารณรัฐเยอรมนี (ปิยพร โกมุที, 2563, น. 79-80)

ประเทศเยอรมนีได้บัญญัติกฎหมาย “Act on Life Partnership 2000” เมื่อวันที่ 16 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 2001 เป็นกฎหมายให้การคุ้มครองคู่สัมพันธ์ที่เป็นบุคคลเพศเดียวกนให้เสมือนกับคู่สมรสของพวกต่างเพศ โดยกฎหมายดังกล่าวให้สิทธิของบุคคลเพศเดียวกันมีสิทธิและหน้าที่ต่อกันและกำหนดเงื่อนไขและวิธีการจดทะเบียนความสัมพันธ์ของบุคคลเพศเดียวกันไว้ดังนี้

1. ต้องเป็นบุคคลเพศเดียวกัน

2. คู่สัมพันธ์จะต้องไม่มีคู่สมรสหรือมีการจดทะเบียนในการใช้ชีวิตร่วมกันอยู่ก่อน

3. อายุของผู้ที่จดทะเบียนในการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกัน บุคคลเพศเดียวกันที่สามารถจดทะเบียนในการอยู่ร่วมกันได้นั้นจะต้องเป็นบุคคลที่มีอายุเกินกว่า 18 ปีแล้ว

4. มิให้จดทะเบียนกับผู้ที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดไม่ว่าจะเป็นญาติโดยตรง หรือระหว่างพี่น้องร่วมบิดามารดาหรือร่วมเฉพาะบิดาหรือมารดา ผลของการจดทะเบียนความสัมพันธ์เมื่อคู่รักที่เป็นบุคคลเพศเดียวกันดำเนินการตามเงื่อนไขของการจดทะเบียนความสัมพันธ์แล้ว การจดทะเบียนนั้นย่อมมีผลสมบูรณ์และมีผลผูกพันทางกฎหมาย ก่อให้เกิดสิทธิหน้าที่ของคู่ชีวิตเสมือนกับคู่รักต่างเพศพึงมีต่อกัน โดยแต่เดิมการกำหนดสิทธิของคู่ความสัมพันธ์ไม่เหมือนกับคู่สมรสต่างเพศทั้งหมด เพราะยังคงไม่ได้รับสิทธิบางประการ เช่น สิทธิในการรับบุตรบุญธรรมและสิทธิทางด้านภาษี ฯลฯ ต่อมาในวันที่ 22 ตุลาคม ค.ศ. 2009 ศาลรัฐธรรมนูญจึงได้บัญญัติให้นำสิทธิและหน้าที่ทุกอย่างที่กำหนดไว้สำหรับคู่สมรสต่างเพศมาใช้กับคู่ความสัมพันธ์ด้วย อาทิ หน้าที่รับผิดชอบซึ่งกันและกัน เสมือนสามีภริยาพึงมีต่อกัน หน้าที่ในการอุปการะเลี้ยงดูความสัมพันธ์ในเรื่องทรัพย์สินตามระบบ Regime of quests โดยในระบบนี้ทรัพย์สินของคู่ชีวิตที่มีอยู่ก่อนและได้มาในระหว่างอยู่ร่วมกันไม่ตกเป็นสินสมรส ซึ่งแต่ละคนมีอำนาจจัดการทรัพย์สินของตน เมื่อระบบทรัพย์สินดังกล่าวสิ้นสุดลง ส่วนที่ทั้งคู่ได้มีเพิ่มเติมจะถูกกำหนดให้เป็นของฝ่ายนั้นตามมาตรา 6 (2) ของ Act on Life Partnership สิทธิในการรับมรดกในฐานะทายาทโดยธรรม สิทธิในการแยกกันอยู่ และสิทธิในการสิ้นสุดความสัมพันธ์จากกัน นอกจากกฎหมายจะให้สิทธิแก่คู่ชีวิตร่วมกันแล้วกฎหมายยังบัญญัติ

ผลทางการเงินเพื่อประโยชน์ของเจ้าหนี้ คือ ตามมาตรา 8 (1) ของ Act on Life Partnership ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าอสังหาริมทรัพย์ในการครอบครองของคู่ชีวิตที่ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันคนใดคนหนึ่งหรือทั้งคู่เป็นของผู้ที่เป็นลูกหนี้ เพื่อประโยชน์ของเจ้าหนี้ในการที่จะได้รับชำระหนี้จากลูกหนี้

4.3 ศึกษาการรับรองสิทธิของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ หลังจากพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 หรือกฎหมายสมรสเท่าเทียมมีผลบังคับใช้

4.3.1 การแก้ไขพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 หรือกฎหมายสมรสเท่าเทียม

การแก้ไขพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 มีเหตุผลสำคัญ ดังนี้

1) สถาบันครอบครัวเป็นหน่วยสำคัญในการพัฒนาสังคมและการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของประชาชน แต่การก่อตั้งครอบครัวตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์จำกัดเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างชายหญิง ซึ่งไม่สอดคล้องกับสภาพสังคมในปัจจุบันที่มีการอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวระหว่างบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ โดยมีการอุปการะเลี้ยงดูและมีความสัมพันธ์ในด้านอื่น ๆ ไม่แตกต่างไปจากคู่สมรสที่เป็นชายและหญิง สมควรแก้ไขเพิ่มเติมบทบัญญัติบางประการในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์เพื่อรองรับให้บุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศสามารถหมั้นและสมรสกันได้ ซึ่งจะทำให้มีสิทธิ หน้าที่ และสถานะทางครอบครัวเท่าเทียมกับคู่สมรสที่เป็นชายและหญิง ทั้งนี้ เพื่อเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวที่ก่อตั้งขึ้นระหว่างบุคคลไม่ว่าจะมีเพศใด เว้นแต่จะเป็นกรณีที่มีกฎหมายอื่นกำหนดเรื่องครอบครัวหรือมรดกไว้เป็นการเฉพาะจึงจำเป็นต้องตราพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567

2) เร่งรัดการพิจารณาและออกกฎหมายเกี่ยวกับการรับรองอัตลักษณ์ทางเพศสภาพ และเมื่อกฎหมายดังกล่าวมีผลใช้บังคับแล้ว หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องควรเสนอแนวทางการแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ครอบครัว และบรรพ 6 มรดก โดยให้ใช้คำว่า “บุคคล” แทนคำว่า “หญิง” และคำว่า “ชาย “ เนื่องจากเป็นถ้อยคำที่มีความหมายที่เป็นกลางทางเพศและครอบคลุมบุคคลทุกเพศ กล่าวคือ

(1) การแก้ไขเพิ่มเติมถ้อยคำในมาตรา 1453 โดยแก้ไขคำว่า “หญิง” เป็น “หญิงหรือบุคคลที่ตั้งครรภ์ได้” รวมทั้งมาตรา 1504 และมาตรา 1510 ที่มีการใช้คำว่า “หญิงมีครรภ์” เป็น “หญิงมีครรภ์หรือบุคคลมีครรภ์” เพื่อเป็นการยืนยันสิทธิในการตั้งครรภ์และมีบุตรของบุคคลผู้มีความหลากหลายทางเพศ เนื่องจากผู้ที่มีอัตลักษณ์ทางเพศเป็นผู้ชายข้ามเพศ ทอม เควียร์ และนอนไบนารี ซึ่งมีลักษณะทางกายภาพตามธรรมชาติที่สามารถตั้งครรภ์และให้กำเนิดบุตรได้ และเพื่อรองรับสิทธิให้แก่ผู้หญิงข้ามเพศ เควียร์ และนอนไบนารีที่มีการปลูกถ่ายมดลูกแล้วสามารถตั้งครรภ์และให้กำเนิดบุตรได้ในอนาคต

(2) การใช้คำว่า “ชาย” ให้แก้ไขเป็นคำว่า “บุคคล” ซึ่งเป็นถ้อยคำที่มีความหมายเป็นกลางทางเพศและครอบคลุมถึงบุคคลทุกเพศ

(3) ให้หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องเสนอแนวทางการแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็กที่เกิดโดยอาศัยเทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์ทางการแพทย์ พ.ศ. 2558 เพื่อให้คู่สมรสที่ก่อตั้งครอบครัวตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติฉบับนี้สามารถตั้งครรภ์

และมีบุตรโดยอาศัยเทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์ทางการแพทย์ รวมทั้งควรยกเลิกเงื่อนไขเกี่ยวกับการดำเนินการให้มีการตั้งครรภ์แทน ซึ่งมีข้อจำกัดระบุให้ผู้เข้ารับบริการต้องมีข้อบ่งชี้ทางการแพทย์ว่าไม่อาจตั้งครรภ์เองได้ ทั้งนี้ เพื่อเป็นการยืนยันสิทธิในการก่อตั้งครอบครัวของทุกคนอย่างเท่าเทียม

(4) เร่งรัดให้หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการยุติธรรม ทบทวน แก้ไขกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการกระทำความผิดเกี่ยวกับเพศในประมวลกฎหมายอาญาและกฎหมายอื่น เพื่อให้ครอบคลุมทุกเพศ โดยคำนึงถึงวิถีทางเพศ อัตลักษณ์ทางเพศสภาพ การแสดงออกทางเพศสภาพ และคุณลักษณะทางเพศของบุคคล เพื่อให้บุคคลทุกเพศได้รับความคุ้มครองอย่างแท้จริง และให้หมายความถึงแนวทางปฏิบัติของหน่วยงานต่างๆ ในกระบวนการยุติธรรมที่ต้องเคารพและคุ้มครองบุคคลผู้มีความหลากหลายทางเพศตามเจตจำนงของบุคคลผู้มีความหลากหลายทางเพศข้างต้นด้วย

(5) เร่งรัดและให้การส่งเสริมและสนับสนุนหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องในการจัดการอบรมเผยแพร่ความรู้และสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับพระราชบัญญัติฉบับนี้ให้แก่บุคลากรของตน รวมทั้งการจัดให้มีแนวปฏิบัติที่ชัดเจนเพื่อคุ้มครองสิทธิของคู่สมรสและครอบครัวของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ อันเป็นการรองรับการปฏิบัติตามพระราชบัญญัติให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและเป็นไปตามเจตนารมณ์ โดยมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้เสียจากทุกภาคส่วน

จากเหตุผลดังกล่าว การแก้ไขพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 จึงเกิดจากเหตุผล คือ สถาบันครอบครัวเป็นหน่วยสำคัญในการพัฒนาสังคมและการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของประชาชน การก่อตั้งครอบครัวตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์จำกัดเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างชายหญิงไม่สอดคล้องกับสภาพสังคมในปัจจุบันที่มีการอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวระหว่างบุคคลเพศหลากหลาย โดยมีการอุปการะเลี้ยงดูและมีความสัมพันธ์ในด้านอื่น ๆ ไม่แตกต่างไปจากคู่สมรสที่เป็นชายหญิง สมควรแก้ไขเพิ่มเติมบทบัญญัติบางประการในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์เพื่อรองรับให้บุคคลเพศหลากหลายสามารถหมั้นและสมรสกันได้ ซึ่งจะทำให้สิทธิ หน้าที่ และสถานะทางครอบครัวเท่าเทียมกับคู่สมรสที่เป็นชายและหญิง ทั้งนี้ เพื่อเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวที่ก่อตั้งขึ้นระหว่างบุคคลไม่ว่าจะมีเพศใด เว้นแต่จะเป็นกรณีที่มีกฎหมายอื่นกำหนดเรื่องครอบครัวหรือมรดกไว้เป็นการเฉพาะ จึงจำเป็นต้องตราพระราชบัญญัตินี้ (รายงานของคณะกรรมาธิการวิสามัญพิจารณาร่างพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่...) พ.ศ. ...สภาผู้แทนราษฎร, 2567, น. 8)

อย่างไรก็ตาม พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 หรือกฎหมายสมรสเท่าเทียม ได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 141 ตอนที่ 58 ก วันที่ 24 กันยายน 2567 โดยให้มีผลใช้บังคับเมื่อพ้นกำหนด 120 วันนับแต่วันประกาศในราชกิจจานุเบกษาเป็นต้นไป โดยมีหลักการเพื่อรองรับการอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวระหว่างบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ เพื่อให้บุคคลหลากหลายทางเพศสามารถหมั้นและสมรสกันได้ ซึ่งจะทำให้มีสิทธิ หน้าที่และสถานะทางครอบครัวเท่าเทียมกับคู่สมรสที่เป็นชายและหญิง อันเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวที่ก่อตั้งขึ้นระหว่างบุคคลไม่ว่าจะมีเพศใด เว้นแต่จะเป็นกรณีที่มีกฎหมายอันกำหนดเรื่องครอบครัวหรือมรดกไว้เป็นการเฉพาะ โดยมีสาระสำคัญ ดังนี้

1. แก้ไขเงื่อนไขของการหมั้นหรือการสมรส โดยแก้ไขคำว่า “ชาย” “หญิง” เป็นคำว่า “บุคคล” เพื่อให้สามารถทำการหมั้นหรือสมรสกันได้ และแก้ไขอายุการหมั้นและการสมรสของบุคคลจากอายุ 17 ปีบริบูรณ์เป็นอายุ 18 ปีบริบูรณ์

2. เปลี่ยนจากคำว่า “สามีภริยา” เป็นคำว่า “คู่สมรส”

3. แก้ไขเนื้อหาบางประการเพื่อให้ครอบคลุมลักษณะความสัมพันธ์ของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ

1) กรณีคู่สมรสต้องอยู่กินด้วยกันฉันคู่สมรส

2) กรณีเหตุฟ้องหย่าที่บัญญัติว่า “คู่สมรสฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งอุปการะเลี้ยงดูหรือยกย่องผู้อื่นฉันคู่สมรส เป็นชู้หรือมีชู้ ร่วมประเวณีกับผู้อื่นเป็นอาจิณ หรือกระทำกับผู้อื่น หรือยอมรับการกระทำของผู้อื่นเพื่อสนองความใคร่ของตนหรือผู้อื่นเป็นอาจิณ อีกฝ่ายหนึ่งฟ้องหย่าได้”

3) กรณีเรียกค่าทดแทนจากผู้ซึ่งล่วงเกินคู่สมรสอีกฝ่ายหนึ่งไปในทำนองชู้บัญญัติว่า “คู่สมรสฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะเรียกค่าทดแทนจากผู้ซึ่งล่วงเกินคู่สมรสอีกฝ่ายหนึ่งไปในทำนองชู้ หรือจากผู้ซึ่งแสดงตนโดยเปิดเผยเพื่อแสดงว่าตนมีความสัมพันธ์กับคู่สมรสอีกฝ่ายหนึ่งในทำนองชู้ก็ได้” แต่เดิมที่ใช้คำว่า “ทำนองชู้สาว”

4) กำหนดบทเฉพาะกาล กรณีที่มีกฎหมายและอนุบัญญัติใดอ้างถึงสามีภริยาให้ถือว่าอ้างถึงคู่สมรสที่จดทะเบียนสมรสตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัตินี้ด้วย แต่มิให้นำมาใช้บังคับแก่กรณีที่กำหนดสิทธิ หน้าที่ หรือสถานะของสามีและภริยาไม่เท่ากันหรือที่ใช้ได้เฉพาะคู่สมรสชายหญิงเท่านั้น

4.3.2 สิทธิตามพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ได้กำหนดสิทธิในการรับมรดกสถานะความเป็น “คู่สมรส” เชื่อมโยงกับสิทธิหน้าที่รวมไปถึงประโยชน์อื่น ๆ ที่คู่สมรสจะได้รับตามกฎหมาย ซึ่งเดิมในกฎหมายหลายฉบับกำหนดรับรองสิทธิ หน้าที่ หรือให้สิทธิประโยชน์แก่ผู้เป็นสามี-ภริยา ให้ถือว่าอ้างอิงถึงคู่สมรสตามกฎหมายสมรสเท่าเทียมแต่ก็มีข้อยกเว้นว่าไม่รวมถึงกรณีที่กฎหมายเหล่านั้นกำหนดสิทธิ หน้าที่ สถานะทางกฎหมายหรือเรื่องอื่นใดที่เกี่ยวข้องกับสามี ภริยาไว้แตกต่างกัน ดังนั้น หากคู่สมรสใดที่ไปจดทะเบียนสมรสเมื่อพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 มีผลใช้บังคับทำให้บุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศมีสิทธิ หน้าที่ หรือได้รับสิทธิประโยชน์ตามกฎหมายอื่นที่บัญญัติถึงสิทธิของ “คู่สมรส” หรือ “สามี-ภริยา” ไว้ ดังนี้

1) สิทธิในการใช้นามสกุลของคู่สมรส โดยกำหนดให้คู่สมรสมีสิทธิใช้นามสกุลของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้หรือจะใช้นามสกุลเดิมของตัวเองได้ นอกจากนี้คู่สมรสอาจใช้นามสกุลของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้ หรือจะใช้นามสกุลเดิมของตัวเองได้ นอกจากนี้ คู่สมรสอาจใช้นามสกุลของคู่สมรสอีกฝ่ายเป็นชื่อกลางได้ถ้าหากได้รับความยินยอม

2) สิทธิในการให้ความยินยอมรักษาพยาบาล โดยกำหนดหลักการให้ความยินยอมในการรักษาพยาบาล กรณีที่ผู้ป่วยไม่อยู่ในสภาวะที่จะรับทราบข้อมูลสุขภาพเพื่อตัดสินใจรักษาพยาบาล จะต้องแจ้ง

ให้ทายาทโดยธรรมตามพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 ก่อน ซึ่งคู่สมรสก็เป็นทายาทโดยธรรมตามกฎหมายด้วย นอกจากนี้ ในพระราชบัญญัติสุขภาพจิต พ.ศ. 2551 กำหนดว่ากรณีที่ผู้ป่วยขาดความสามารถในการตัดสินใจให้ความยินยอมบำบัดรักษาคู่สมรส บุพการี ผู้สืบสันดาน ฯลฯ สามารถให้ความยินยอมเป็นหนังสือแทนผู้ป่วยได้

3) สิทธิในการบรรจุเป็นข้าราชการกรณีคู่สมรสเสียชีวิตจากการรบหรือการปฏิบัติหน้าที่ตามพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการทหาร พ.ศ. 2521 กำหนดให้บุตรหรือคู่สมรสที่ไม่ได้สมรสใหม่หรือบิดามารดาของข้าราชการทหารที่เสียชีวิต เนื่องจากการรบหรือการปฏิบัติหน้าที่อาจจะได้รับสิทธิในการบรรจุหรือแต่งตั้งเป็นข้าราชการทหาร พนักงานหรือลูกจ้างในหน่วยงานของกระทรวงกลาโหม

4) สิทธิประโยชน์ตามกฎหมายประกันสังคม ได้แก่ (1) ค่าทดแทนกรณีผู้ประกันตนเสียชีวิต พระราชบัญญัติประกันสังคม พ.ศ. 2533 กำหนดให้ต้องจ่ายเงินค่าทำศพ เงินสงเคราะห์ ให้แก่สามี ภริยา บิดา มารดาหรือบุตรของผู้ประกันตน (2) ประโยชน์ทดแทนกรณีตนเองหรือภริยาคลอดบุตร เช่น ค่าตรวจและรับฝากครรภ์ ค่าบำบัดทางการแพทย์ ฯลฯ เงินสงเคราะห์บุตรกรณีผู้ประกันตนเสียชีวิต

5) บำนาญชราภาพ กรณีผู้ประกันตนจ่ายเงินสมทบมาไม่น้อยกว่า 180 เดือน จะมีสิทธิได้รับบำนาญชราภาพหลังอายุครบ 55 ปีหรือหลังสถานะความเป็นผู้ประกันตนสิ้นสุด แต่ถ้าจ่ายไม่ครบ 180 เดือน จะได้รับเป็นบำเหน็จชราภาพแทน นอกจากนั้น ในกรณีที่ผู้ประกันตนตายภายใน 60 เดือน นับแต่เดือนที่มีสิทธิได้รับบำนาญชราภาพ บุตร สามี-ภริยา บิดามารดาจะมีสิทธิได้รับเงินบำเหน็จชราภาพ

6) สิทธิประโยชน์ทางด้านภาษี เงินที่ได้รับโดยเสน่หาจากคู่สมรสเฉพาะส่วนที่ไม่เกิน 20,000,000 บาทตลอดปีภาษี ไม่ต้องคำนวณรวมเพื่อเสียภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาและลดหย่อนภาษีคู่สมรส 60,000 บาท และยกเว้นไม่ต้องเสียภาษีมรดกที่คู่สมรสได้รับจากเจ้ามรดกตามพระราชบัญญัติภาษีการรับมรดก พ.ศ. 2558 มาตรา 3 (2) กำหนดให้กฎหมายนี้ไม่ใช้บังคับแก่กรณีมรดกที่คู่สมรสของเจ้ามรดกได้รับจากเจ้ามรดกเท่ากับว่าหากเป็นมรดกที่ได้รับมาจากคู่สมรสที่เสียชีวิตไปก็ไม่ต้องเสียภาษีมรดก (พระราชบัญญัติภาษีการรับมรดก พ.ศ. 2558, 2558, น. 1)

อย่างไรก็ตามภายหลังพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 มีผลบังคับใช้จะส่งผลให้บุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศมีการรับรองสิทธิ ดังนี้

1. การสมรสระหว่างคนไทยกับคนต่างชาติตามกฎหมาย

ก่อนที่จะมีการแก้ไขพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 ผู้มีความหลากหลายทางเพศที่มีคู่รักเป็นชาวต่างชาติหลายกรณีที่ไม่สามารถจดทะเบียนสมรสตามกฎหมายไทยได้ แม้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์จะรับรองการสมรสกับคนต่างชาติ แต่ก็ยังอยู่ภายใต้เงื่อนไขว่าการสมรสจะต้องทำระหว่าง “ชาย-หญิง” เท่านั้น ทำให้ต้องไปจดทะเบียนสมรสตามกฎหมายต่างประเทศในประเทศที่รับรองสมรสเท่าเทียมหรือมีกฎหมายคู่ชีวิต เมื่อพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 บังคับใช้บุคคลที่ประสงค์จะจดทะเบียนสมรสกับชาวต่างชาติสามารถจดทะเบียนสมรสตามกฎหมายไทยได้ โดยการสมรสกับ

ชาวต่างชาติสามารถทำได้ภายในประเทศไทย โดยสามารถจดทะเบียนสมรส ณ ที่ว่าการอำเภอหรือสำนักงานเขตในกรุงเทพมหานคร หรือจดทะเบียนที่ต่างประเทศ ณ สถานทูตไทย หรือสถานกงสุลใหญ่ไทยในต่างประเทศ

2. การแบ่งสินส่วนตัวและสินสมรส การจัดการสินสมรสต้องได้รับความยินยอมจากอีกฝ่าย

ก่อนที่จะมีการแก้ไขพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 การจัดการทรัพย์สินระหว่างคู่สมรส มีหลักการคือถ้าคู่สมรสไม่ได้ทำสัญญาเรื่องทรัพย์สินไว้ก่อนการสมรส การจัดการทรัพย์สินจะใช้หลักการตามกฎหมายโดยการแบ่งทรัพย์สินออกเป็น 2 ประเภท คือ 1) สินส่วนตัว เป็นทรัพย์สินที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีอยู่ก่อนสมรส เช่น เครื่องใช้สอยส่วนตัว เครื่องประกอบอาชีพ ทรัพย์สินที่ได้มาระหว่างการสมรส โดยการปรับมรดกหรือโดยการให้โดยเสน่หาและของหมั้น และ 2) สินสมรส คือ ทรัพย์สินที่คู่สมรสได้มาระหว่างสมรสหรือทรัพย์สินที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้มาระหว่างสมรสโดยพินัยกรรมหรือโดยการให้เป็นหนังสือ ซึ่งระบุว่ายกให้เป็นสินสมรสและดอกผลของสินส่วนตัว ถ้าเป็นสินส่วนตัวคู่สมรสฝ่ายหนึ่งสามารถจัดการทรัพย์สินของตัวเองได้ตามปกติ แต่สินสมรสเป็นเจ้าของร่วมกันและต้องจัดการทรัพย์สินร่วมกัน การขายหรือจัดการสินสมรสต้องได้รับความยินยอมจากคู่สมรสอีกฝ่าย

3. การรับบุตรบุญธรรมร่วมกันได้ คู่สมรสฝ่ายหนึ่งตายอีกฝ่ายมีสิทธิได้รับมรดก

เดิมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์กำหนดหลักในการรับบุตรบุญธรรมว่า ผู้รับบุตรบุญธรรมต้องมีอายุไม่ต่ำกว่า 25 ปี ถึงจะรับบุตรบุญธรรมได้ และต้องมีอายุแก่กว่าบุตรบุญธรรมอย่างน้อย 15 ปี (มาตรา 1598/19) หากผู้รับบุตรบุญธรรมหรือผู้ที่จะเป็นบุตรบุญธรรมมีคู่สมรสอยู่แล้วต้องได้รับความยินยอมจากคู่สมรสก่อน (มาตรา 1598/25) ในกรณีบุตรบุญธรรมเป็นผู้เยาว์จะเป็นบุตรบุญธรรมของบุคคลอื่นอีกไม่ได้ เว้นแต่คู่สมรสของผู้รับบุตรบุญธรรม อีกนัยหนึ่ง คือ คู่สมรสสามารถรับผู้เยาว์เป็นบุตรบุญธรรมร่วมกันได้ (มาตรา 1598/26 วรรคแรก) ซึ่งในพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 ไม่ได้มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงหลักการนี้ ซึ่งคู่สมรสทุกเพศสามารถรับบุตรบุญธรรมร่วมกันได้ ในกรณีสิทธิในการรับมรดกของคู่สมรสที่อีกฝ่ายเสียชีวิต กำหนดให้คู่สมรสที่ยังมีชีวิตอยู่เป็นทายาทมีสิทธิรับมรดกของผู้ตาย โดยคู่สมรสทุกเพศมีสิทธิรับมรดกของผู้ตายได้ยกเว้นแต่ผู้ตายจะทำพินัยกรรมเป็นอย่างอื่น

4. การฟ้องหย่าหากเลี้ยงดูผู้อื่นฉันชู้สาว ฟ้องค่าทดแทนจากชู้ได้ไม่จำกัดเงื่อนไขเรื่องเพศ

เดิมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์กำหนดให้การสิ้นสุดการสมรส หรือที่เรียกสั้น ๆ ว่า “การหย่า” สามารถเกิดได้จากความสมัครใจของคู่สมรสหรือเกิดจากคำพิพากษา ซึ่งการฟ้องหย่าต้องมีเหตุที่สามารถฟ้องหย่าได้ เช่น สามีหรือภริยาอุปการะเลี้ยงดูหรือยกย่องผู้อื่นฉันสามีภริยาเป็นชู้หรือมีชู้หรือร่วมประเวณีกับผู้อื่นเป็นอาจิณ ซึ่งหากศาลพิพากษาให้หย่ากันเป็นเหตุว่าอีกฝ่ายเลี้ยงดูผู้อื่นฉันสามีภริยาหรือมีชู้ อีกฝ่ายมีสิทธิได้รับค่าทดแทนจาก (1) สามีหรือภริยา (2) หญิงอื่นหรือชู้ นอกจากนี้ สามีจะเรียกค่าทดแทนจากผู้ซึ่งล่วงเกินภริยาไปในทำนองชู้สาวก็ได้และภริยาจะเรียกค่าทดแทนจากหญิงอื่นที่แสดงตนโดยเปิดเผยเพื่อแสดงว่าตนมีความสัมพันธ์กับสามีในทำนองชู้สาวก็ได้ อย่างไรก็ตาม พระราชบัญญัติแก้ไข

เพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 ได้แก้ไขถ้อยคำที่ระบุเพศเจาะจงในส่วนของเหตุหย่าและการฟ้องชู้ได้โดยไม่มีเงื่อนไขเรื่องเพศของฝั่งผู้ที่มามีความสัมพันธ์กับคู่สมรสอีกต่อไป ในส่วนของเหตุหย่าหากคู่สมรสฝ่ายหนึ่งอุปการะเลี้ยงดูผู้อื่นฉันคู่สมรส เป็นชู้หรือมีชู้ ร่วมประเวณีกับผู้อื่นเป็นอาจิณ คู่สมรสอีกฝ่ายฟ้องหย่าได้ หากศาลพิพากษาให้หย่า คู่สมรสฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีสิทธิได้รับค่าทดแทนจากคู่สมรสอีกฝ่ายหนึ่งและจากผู้ซึ่งได้รับการอุปการะเลี้ยงดูหรือยกย่องหรือผู้ซึ่งเป็นเหตุแห่งการหย่า โดยสรุปคือ ในกฎหมายสมรสเท่าเทียม แก้ไขคำจาก “ผู้ซึ่งล่วงเกินสามี/ภริยา” เป็นผู้ซึ่งล่วงเกิน “คู่สมรส” และไม่มีเงื่อนไขด้านพฤติการณ์ที่ต่างกันระหว่างฝ่ายสามี ภริยา เพื่อให้ครอบคลุมทุกเพศตามหลักการของกฎหมายสมรสเท่าเทียม โดยสาระสำคัญที่มีการเปลี่ยนแปลงในกฎหมายสมรสเท่าเทียม มีดังนี้

1) เปลี่ยนคำที่ใช้เรียกบุคคลที่จะทำการหมั้นหรือการสมรสจาก “ชาย-หญิง” เป็น “บุคคล-บุคคล”

2) เปลี่ยนคำที่ใช้เรียกบุคคลที่หมั้นกันแล้วจาก “ชายและหญิงคู่หมั้น” เป็น “ผู้หมั้นและผู้รับหมั้น”

3) เปลี่ยนคำที่ใช้เรียกบุคคลที่จดทะเบียนสมรสกันแล้วจาก “สามี-ภรรยา” เป็น “คู่สมรส”

4) อายุขั้นต่ำที่สามารถทำการหมั้น-การสมรส: เพิ่มจากอายุขั้นต่ำ 17 ปี เป็น “18 ปี” (แต่เนื่องจากยังไม่บรรลุนิติภาวะการสมรสของบุคคลที่อายุ 18 ปีขึ้นไปแต่ยังไม่ถึง 20 ปี ต้องได้รับความยินยอมจากผู้ปกครองก่อน)

5) เปลี่ยนชื่อประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 หมวด 3 จาก “ความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยา” เป็น “ความสัมพันธ์ระหว่างคู่สมรส”

6) คู่สมรสเพศเดียวกันสามารถเป็นผู้อนุบาล ผู้พิทักษ์ของอีกฝ่ายได้ ในกรณีที่ศาลมีคำสั่งให้คู่สมรสฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นบุคคลไร้ความสามารถหรือเสมือนไร้ความสามารถ

7) เปลี่ยนชื่อประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 หมวด 74 จาก “ทรัพย์สินระหว่างสามีภรรยา” เป็น “ทรัพย์สินระหว่างคู่สมรส”

8) การจัดการทรัพย์สินระหว่างคู่สมรสทั้งเรื่องส่วนตัวและสินสมรสระหว่างคู่สมรสเพศเดียวกันยังคงใช้หลักการเดิมในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ กล่าวคือ สินสมรสที่คู่สมรสเป็นเจ้าของร่วมกันและต้องจัดการทรัพย์สินร่วมกัน การขายหรือจัดการสินสมรสต้องได้รับความยินยอมจากคู่สมรสอีกฝ่าย

9) ในส่วนความสัมพันธ์ทางเพศระหว่างคู่สมรสมีการเพิ่มเติมส่วนของ “การกระทำหรือยอมรับการกระทำของผู้อื่นเพื่อสนองความใคร่ของตนเองหรือผู้อื่น” เพื่อให้ครอบคลุมรูปแบบที่หลากหลายในความสัมพันธ์ทางเพศที่เกิดขึ้นระหว่างคู่สมรส

10) คู่สมรสเพศเดียวกันสามารถรับบุตรบุญธรรมร่วมกันได้เช่นเดียวกับคู่สมรสต่างเพศ

11) คู่สมรสเพศเดียวกันมีสิทธิในการรับมรดกของคู่สมรสอีกฝ่ายในฐานะทายาทโดยธรรม ยกเว้นแต่ผู้ตายจะทำพินัยกรรมเป็นอย่างอื่น

ผลจากการที่บุคคลเพศเดียวกันสามารถจดทะเบียนสมรสและอยู่ร่วมกันในฐานะคู่สมรสตามกฎหมายได้ ทำให้คู่สมรสเพศเดียวกันมีสิทธิที่เท่าเทียมมากขึ้น เช่น บุคคลสัญชาติไทยที่ประสงค์จะสมรสกับบุคคลสัญชาติอื่นก็สามารถสมรสกันตามกฎหมายไทยได้ บุคคลเพศเดียวกันที่จะจดทะเบียนสมรสกันสามารถใช้สิทธิในการให้ความยินยอมรักษาพยาบาลในฐานะคู่สมรสได้ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ในการสร้างความเท่าเทียมทางกฎหมายให้แก่บุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ เพราะยังมีกฎหมายอีกหลายฉบับที่ต้องได้รับการแก้ไขให้มีความสอดคล้องกับประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ที่แก้ไขใหม่ โดยเฉพาะกรณีที่กฎหมายนั้นมีการใช้คำระบุสถานะโดยแบ่งแยกเพศหรือมีการเลือกปฏิบัติทางเพศในบทบัญญัติที่ไม่มีเรื่องเพศมาเกี่ยวข้อง เมื่อมีการแก้ไขแล้วคู่สมรสเพศเดียวกันจะสามารถใช้สิทธิต่าง ๆ เช่นเดียวกับคู่สมรสชายหญิง เช่น สิทธิในการใช้นามสกุลของอีกฝ่าย สิทธิประโยชน์ทางภาษีอื่น ๆ เช่น การยื่นแบบเสียภาษีร่วมกันในฐานะคู่สมรส การได้รับการหักลดหย่อนภาษีเงินได้จากเงินที่ได้รับจากคู่สมรสโดยเสน่หา สิทธิที่เกี่ยวข้องกับสวัสดิการต่าง ๆ เช่น กฎหมายแรงงาน กฎหมายประกันสังคมในส่วนที่ว่าด้วยสิทธิของคู่สมรส รวมถึงสิทธิในการสร้างครอบครัวอื่น ๆ เช่น พระราชบัญญัติคุ้มใครองเด็กที่เกิดโดยอาศัยเทคโนโลยีช่วยการเจริญพันทางการแพทย์ พ.ศ. 2558 เป็นต้น

4.3.3 การรับรองสิทธิตามพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567

พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 หรือกฎหมายสมรสเท่าเทียมได้แก้ไขใจความหลักของการสมรสจาก “ชาย-หญิง” เป็น “บุคคล” และเปลี่ยนถ้อยคำที่บ่งชี้เพศอย่างคำว่า “สามี-ภริยา” เป็น “คู่สมรส” ในพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 เพื่อรับรองสิทธิการสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศและแก้ไขอายุขั้นต่ำสำหรับการหมั้นและการสมรสจากอายุ 17 ปีบริบูรณ์ เป็น 18 ปีบริบูรณ์ และกำหนดรับรองสิทธิของคู่สมรสที่จดทะเบียนตามกฎหมายใหม่ มีสิทธิตามกฎหมายอื่น ๆ ที่รับรองสิทธิของสามี-ภริยา ตามกฎหมายแพ่งและพาณิชย์เดิมได้กำหนดให้การสมรสกับคนต่างชาติโดยใช้กฎหมายไทย ซึ่งจากเดิมทำได้เฉพาะคู่สมรสชายกับหญิง ได้มีการแก้ไขใหม่ให้การสมรสกับคนต่างชาติที่มีเพศสภาพเดียวกันโดยใช้กฎหมายไทยสามารถทำได้ สามารถรับบุตรบุญธรรมร่วมกัน สิทธิในการรับมรดกคู่สมรสในฐานะทายาทโดยธรรม สิทธิในการใช้นามสกุลคู่สมรส การให้ความยินยอมในการรักษาพยาบาลกรณีคู่สมรสอยู่ในสภาวะให้ความยินยอมไม่ได้ สิทธิประโยชน์ในทางภาษี เช่น การลดหย่อนภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา

ทั้งนี้ ก่อนการประกาศใช้พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 เดิมในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ได้กำหนดให้การหมั้น ในมาตรา 1435 รวมถึงการสมรส มาตรา 1448 ทำได้ระหว่างชายและหญิงที่มีอายุ 17 ปีบริบูรณ์ โดยผู้เยาว์ที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะ กล่าวคือ อายุ

ไม่ถึง 20 ปีบริบูรณ์ และยังไม่เคยจดทะเบียนสมรสมาก่อน หากประสงค์จะทำการหมั้นหรือการสมรสจะต้องได้รับความยินยอมจากบิดามารดาหรือผู้รับบุตรบุญธรรมก่อน

อย่างไรก็ตาม พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) หรือกฎหมายสมรสเท่าเทียม ได้แก้ไขจากการหมั้นหรือการสมรสที่ทำได้เฉพาะชายกับหญิง เป็น “บุคคลสองฝ่าย” แล้วยังปรับอายุขั้นต่ำในการหมั้นและการสมรสจาก 17 ปี เป็น 18 ปีบริบูรณ์ ทั้งนี้ หากมีเหตุอันสมควร ศาลสามารถอนุญาตให้บุคคลสมรสก่อนอายุ 18 ปีได้ เช่น มีฝ่ายหนึ่งที่ตั้งครรภ์ก่อนอายุ 18 ปี และประสงค์จะทำการสมรสกับอีกฝ่ายโดยการแก้ไขอายุขั้นต่ำในการหมั้นและการสมรส มีเหตุผลสำคัญคือ ให้เกณฑ์อายุให้สอดคล้องกับอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็กที่กำหนดให้ “เด็ก” คือบุคคลที่มีอายุต่ำกว่า 18 ปี การที่ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์เดิมกำหนดให้ผู้ที่อายุต่ำกว่า 18 ปีจดทะเบียนสมรสได้ อีกนัยหนึ่ง คือ การให้เด็กสามารถสมรสได้ อย่างไรก็ตาม ในส่วนของข้อห้ามเกี่ยวกับการสมรสยังคงไว้ตามเดิม คือ บุคคลวิกลจริตหรือบุคคลที่ศาลสั่งเป็นคนไร้ความสามาถไม่สามารถสมรสได้ ห้ามสมรสกับญาติสืบสายโลหิตโดยตรงขึ้นไปหรือลงมา พี่น้องร่วมบิดามารดาหรือร่วมแต่บิดาหรือมารดา ความเป็นญาตินี้คำนึงตามสายโลหิต ไม่คำนึงว่าจะเป็นญาติโดยชอบด้วยกฎหมายหรือไม่ ห้ามผู้รับบุตรบุญธรรมสมรสกับบุตรบุญธรรม หากผู้รับบุตรบุญธรรมสมรสกับบุตรบุญธรรมการรับบุตรบุญธรรมย่อมเป็นอันยกเลิกไป และห้ามบุคคลสมรสขณะที่มีคู่สมรสอยู่แล้ว (ห้ามสมรสซ้อน) นอกจากข้อห้ามนี้แล้วยังได้กำหนดให้การสมรสจะต้องทำโดยที่บุคคลสองคน “ยินยอม” เป็นคู่สมรสกันด้วยและต้องแสดงความยินยอมโดยเปิดเผยต่อนายทะเบียน

4.4 ฝ่ายนิติบัญญัตินำไปใช้เป็นข้อมูลประกอบการตัดสินใจเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่ส่งผลต่อการพัฒนาประเทศอย่างทันต่อเหตุการณ์ ตรงประเด็น และสามารถสนับสนุนการปฏิบัติงานของฝ่ายนิติบัญญัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทย เป็นการศึกษาตามเอกสาร ข้อเท็จจริงของสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในบริบทของสังคมไทย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการเป็นข้อมูลด้านการวิจัยสนับสนุนการทำงานของฝ่ายนิติบัญญัติ ทั้งนี้ ในการดำเนินงานด้านการวิจัยของสำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎรมี 2 ลักษณะ คือ 1) มีภารกิจการสนับสนุนให้มีการวิจัย 2) ภารกิจส่งเสริมการนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

ดังนั้น ในการจัดทำรายงานการศึกษาจึงเป็นการศึกษาวิจัยเพื่อให้มีข้อมูลด้านการวิจัยเพื่อสนับสนุนการทำงานของสมาชิกรัฐสภา คณะกรรมาธิการ และบุคคลในวงงานรัฐสภา ซึ่งข้อมูลด้านการวิจัยสามารถนำไปใช้สนับสนุนการพิจารณาเรื่องใดเรื่องหนึ่งของสมาชิกรัฐสภา คณะกรรมาธิการ ที่ส่งผลต่อการพิจารณากำหนดแนวทางหรือนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาประเทศทางด้านการเมือง เศรษฐกิจและสังคม และความเป็นอยู่ของประชาชน กล่าวคือ

4.4.1 การสนับสนุนการทำงานของฝ่ายนิติบัญญัติ

(1) การเป็นฐานข้อมูลด้านการวิจัย ซึ่งผลการวิจัยจะเป็นข้อมูล ข้อเท็จจริง ที่ผ่านการวิเคราะห์ทางวิชาการที่จำเป็นต่อการพิจารณาร่างกฎหมายหรือประกอบการพิจารณาเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่ส่งผลทำให้สมาชิกรัฐสภาและคณะกรรมาธิการเข้าใจประเด็นปัญหา ผลกระทบ และทางเลือกในการเป็นข้อมูลสนับสนุนการทำงานของฝ่ายนิติบัญญัติ

(2) สร้างความถูกต้องช่วยให้การตัดสินใจในการพิจารณาออกกฎหมายเป็นไปอย่างมีหลักการ ลดข้อผิดพลาด และลดความขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้นตามมา เนื่องจากงานวิจัยเป็นการให้ข้อมูลข้อเท็จจริงและผ่านการวิเคราะห์ข้อมูลซึ่งจะสะท้อนให้เห็นสาเหตุหรือผลกระทบของปัญหาทำให้สามารถทราบถึงสภาพปัญหา ข้อเท็จจริง ซึ่งจะทำให้ข้อมูลมีความน่าเชื่อถือและมีแหล่งอ้างอิง ซึ่งเมื่อนำไปใช้ประกอบการพิจารณาเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ซึ่งผลงานวิจัยจะช่วยระบุปัญหาและความต้องการเร่งด่วนของประเทศและประชาชน เพื่อให้ฝ่ายนิติบัญญัตินำไปกำหนดเป็นวาระสำคัญในการพิจารณาออกกฎหมาย หรือนำข้อมูลจากงานวิจัยไปใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการจัดทำร่างกฎหมาย การพิจารณาของคณะกรรมาธิการและการอภิปรายในที่ประชุมสภา รวมทั้ง งานวิจัยเชิงนโยบายจะเป็นการนำเสนอทางเลือกและผลกระทบของนโยบายต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ในการตัดสินใจจะทำให้สามารถเป็นแหล่งข้อมูลสำคัญที่ช่วยให้สมาชิกรัฐสภา คณะกรรมาธิการ นำไปใช้ในการประกอบการพิจารณาเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่ส่งผลต่อประเทศชาติและประชาชน เนื่องจากผลการวิจัยจะเป็นส่วนหนึ่งในการกำหนดนโยบาย กฎหมาย หรือ มาตรการต่าง ๆ ขององค์กร หน่วยงานภาครัฐหรือระดับประเทศ

4.4.2. การเพิ่มประสิทธิภาพการทำงานของคณะกรรมาธิการ

(1) การควบคุมการบริหารราชการแผ่นดิน ซึ่งคณะกรรมาธิการต้องใช้ข้อมูลงานวิจัยในการตรวจสอบและติดตามการบริหารงานของรัฐบาล เพื่อให้เกิดความโปร่งใสและเป็นไปตามเจตนารมณ์ของกฎหมาย ซึ่งผลการวิจัยจะเป็นการนำเสนอข้อมูลให้ฝ่ายบริหารตัดสินใจได้อย่างมีเหตุผลและเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานของภาครัฐในทุกระดับ กล่าวคือ การกำหนดและวิเคราะห์นโยบาย โดยงานวิจัยจะทำให้สามารถรับรู้ปัญหาที่แท้จริงที่เกิดขึ้นในสังคม ซึ่งผลการวิจัยจะช่วยในการวิเคราะห์นโยบายเพื่อประเมินความเป็นไปได้ ความคุ้มค่าและผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นของทางเลือกต่าง ๆ ก่อนการตัดสินใจเลือกชุดการกระทำที่เหมาะสมที่สุด รวมทั้งสามารถสร้างความชอบธรรมและความน่าเชื่อถือ

(2) การพิจารณาสอบสวนและศึกษาเรื่องต่าง ๆ ซึ่งงานวิจัยเป็นเครื่องมือสำคัญที่ใช้ในการศึกษาประเด็นปัญหาทางสังคม เศรษฐกิจ หรือการเมืองการปกครองที่อยู่ในอำนาจหน้าที่ของรัฐสภาทำให้การพิจารณาเป็นไปอย่างเป็นระบบและมีข้อมูลสนับสนุน เนื่องจากข้อมูลจากงานวิจัยเป็นการศึกษาและได้ผลการวิจัยที่เป็นข้อมูลข้อเท็จจริง ซึ่งงานวิจัยจะช่วยให้คณะกรรมาธิการสามารถแสวงหาข้อเท็จจริงอย่างครอบคลุมรอบด้าน ได้แก่ ด้านการพิจารณาร่างกฎหมาย การบริหารราชการแผ่นดิน เนื่องจากการมีข้อมูลเฉพาะด้านจะทำให้สามารถลดภาระงานและทำให้คณะกรรมาธิการมีข้อมูลเฉพาะด้านช่วยพิจารณาปัญหาที่มีความสลับซับซ้อน นอกจากนั้นยังสามารถช่วยให้คณะกรรมาธิการสามัญสภาผู้แทนราษฎรมีข้อมูลที่เชื่อถือได้และมีการอ้างอิงข้อมูล ซึ่งผ่านการวิเคราะห์หรือสังเคราะห์ข้อมูลมาแล้ว

ดังนั้น เพื่อให้สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎรมีงานวิจัยที่เพียงพอต่อการเป็นข้อมูลสนับสนุนการทำงานของฝ่ายนิติบัญญัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทันต่อการนำไปใช้ประโยชน์ของสมาชิกรัฐสภา คณะกรรมาธิการ และบุคคลในวงงานรัฐสภา รวมทั้งการส่งเสริมการนำผลการศึกษาไปใช้ประโยชน์โดยการเผยแพร่รายงานวิจัยต่อสาธารณชน โดยสามารถกล่าวได้ว่าการนำผลงานวิจัย/ผลการศึกษาไปใช้ประโยชน์มีความสำคัญ คือ

1) ผลงานวิจัย/ผลการศึกษาเป็นข้อมูลรองรับการทำงานของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร คณะกรรมาธิการและบุคคลในวงงานรัฐสภา กล่าวคือ (1) การติดตาม/ประเมินผลการนำผลงานวิจัย/

ผลการศึกษาไปใช้ประโยชน์ (2) การจัดทำสรุปสาระสำคัญเอกสารวิชาการของสำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎรเพื่อสนับสนุนการปฏิบัติหน้าที่ของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและคณะกรรมาธิการ (3) มีการขยายผลในการนำผลงานวิจัย/ผลการศึกษาไปใช้ประโยชน์เพื่อให้เกิดประโยชน์โดยเฉพาะงานวิจัย/รายงานการศึกษาที่ได้ทำไว้แล้ว

2) เน้นการนำไปใช้ประโยชน์ โดยนำเสนอในรูปแบบของอินโฟกราฟิก (Infographics) ซึ่งเป็นการนำงานวิจัยฉบับย่อให้เหลือเพียงหน้าเดียว จะทำให้สามารถสื่อสารกับผู้สนใจได้เข้าใจง่ายขึ้น ดังนั้น การสรุปสาระสำคัญงานวิจัยในรูปแบบอินโฟกราฟิก (Infographics) หรือเป็นข้อความสั้น ๆ จะทำให้เข้าใจง่าย นำไปใช้ประโยชน์ได้จริงและควรมีการสร้างนวัตกรรมวิธีการนำเสนองานวิชาการเพิ่มเติมจากข้อเสนอดังกล่าวเพื่อให้เกิดความน่าสนใจ เพราะโดยส่วนใหญ่จะได้รับความสนใจมากกว่าการนำเสนอเป็นรูปเล่มฉบับสมบูรณ์

อย่างไรก็ตาม งานวิจัยเพื่อสนับสนุนการปฏิบัติงานของฝ่ายนิติบัญญัติ ต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญ คือ

1. ความทันต่อเวลา ทันต่อสถานการณ์และสามารถผลิตออกมาได้ตามกรอบเวลาของการพิจารณาร่างกฎหมายหรือญัตติที่สำคัญ ซึ่งสมาชิกรัฐสภาสามารถนำข้อมูลไปใช้ประกอบการตัดสินใจและอภิปรายได้ทันที

2. การเน้นเชิงนโยบาย คือ มุ่งเน้นการวิเคราะห์ทางเลือกนโยบายและระบุข้อดีข้อเสียของแต่ละทางเลือก รวมถึงการเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาที่ชัดเจน ซึ่งให้การตัดสินใจด้านกฎหมายและนโยบายเป็นไปอย่างมีเหตุผลและมีทางเลือก

3. ความเป็นกลาง ต้องมีความเป็นกลางทางวิชาการ ไม่เอนเอียงไปฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายรัฐบาลหรือฝ่ายค้าน ซึ่งสร้างความน่าเชื่อถือให้กับข้อมูลที่นำมาใช้เป็นฐานในการถกเถียงและกลั่นกรองกฎหมาย

4. การวิเคราะห์ผลกระทบ ต้องมีการวิเคราะห์ผลกระทบจากการบังคับใช้กฎหมายที่ครอบคลุมทั้งมิติเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ซึ่งทำให้สภาสามารถคาดการณ์ความเสี่ยงและออกแบบกฎหมายที่ก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ประชาชน

5. การเปรียบเทียบ ต้องมีการศึกษากฎหมายหรือแนวปฏิบัติของต่างประเทศในประเด็นเดียวกัน ซึ่งช่วยให้สามารถนำแนวปฏิบัติที่ดีที่สุดมาปรับใช้และหลีกเลี่ยงข้อผิดพลาดที่ประเทศอื่นเคยประสบมา

บทที่ 5
สรุปผลการศึกษา อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปผลการศึกษา

การศึกษา เรื่อง การสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทย สามารถสรุปผลการศึกษาได้ดังนี้

ปัญหาการสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทยก่อนการประกาศใช้พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 หรือกฎหมายสมรสเท่าเทียม

1) ปัญหาการรับรองสิทธิในการสมรสระหว่างเพศเดียวกันในประเทศไทย

ก่อนมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 หรือกฎหมายสมรสเท่าเทียม บทบัญญัติในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ครอบครัว กำหนดเงื่อนไขในการสมรสจะใช้ถ้อยคำว่า “ชายหญิง” เท่านั้น เช่น มาตรา 1458 บัญญัติว่า “การสมรสจะทำได้ต่อเมื่อชายหญิงยินยอมเป็นสามีภริยากัน...” ซึ่งตีความได้ว่าชายและหญิงเท่านั้นที่จะทำการสมรสกันได้ ส่วนชายหรือหญิงด้วยกันจะทำการสมรสกันไม่ได้ อย่างไรก็ตาม พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 ได้แก้ไขเป็น “การสมรสจะกระทำได้ต่อเมื่อบุคคลสองคนยินยอมเป็นคู่สมรสกันและต้องแสดงการยินยอมนั้นให้ปรากฏโดยเปิดเผยต่อหน้านายทะเบียนและให้นายทะเบียนบันทึกความยินยอมนั้นไว้ด้วย”

การที่สถานภาพของคู่รักที่มีความหลากหลายทางเพศไม่มีกฎหมายรับรองไว้ ทำให้บุคคลเหล่านี้ไม่ได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายทั้งในเรื่องสิทธิและหน้าที่ที่จะพึงมีพึงได้ เช่น คู่สมรสระหว่างชายและหญิงทั่วไปซึ่งขัดกับหลักการสิทธิมนุษยชน โดยถือว่าเป็นการละเมิดสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐาน เป็นการเลือกปฏิบัติโดยเหตุผลเรื่องเพศทำให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันในสังคม อีกทั้งยังขัดกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 27 ที่กำหนดให้ “บุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมาย มีสิทธิและเสรีภาพและได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกัน ชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน การเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคล ไม่ว่าด้วยเหตุความแตกต่างในเรื่องถิ่นกำเนิด เชื้อชาติ ภาษา เพศ อายุ ความพิการ สภาพทางกายหรือสุขภาพ สถานะของบุคคล ฐานะทางเศรษฐกิจหรือสังคม ความเชื่อทางศาสนา การศึกษาอบรมหรือความคิดเห็นทางการเมือง อันไม่ขัดต่อบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญหรือเหตุอื่นใด จะกระทำมิได้...” จึงมีการเรียกร้องให้ออกกฎหมายรับรองสถานะของคู่สมรสเพศเดียวกันในประเทศไทย

2) ปัญหาการรับรองและคุ้มครองสิทธิการสมรสตามกฎหมายประเทศไทย

ก่อนการประกาศใช้พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 หรือกฎหมายสมรสเท่าเทียม ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ได้บัญญัติกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการใช้ชีวิตร่วมกันของสามีภริยาเพื่อกำหนดสิทธิและหน้าที่ต่าง ๆ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการสนับสนุนและส่งเสริมในการใช้ชีวิตร่วมกันเป็นครอบครัวและคุ้มครองสถานะความสัมพันธ์ ดังนั้น เมื่อบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศไม่สามารถทำการสมรสกันได้จึงส่งผลให้เกิดประเด็นปัญหาสำคัญ คือ

(1) ความสัมพันธ์ระหว่างสามีภริยา คู่สมรสต้องอยู่กินด้วยกันฉันคู่สมรส โดยคู่สมรสต้องช่วยเหลืออุปการะเลี้ยงดูกันตามความสามารถและฐานะของตน ดังนั้น สามีภริยาต้องอยู่กินกันฉันสามีภริยา ต้องช่วยเหลืออุปการะเลี้ยงดูกันตามความสามารถและฐานะของตน จึงอาจกล่าวได้ว่าในขณะที่การอยู่ร่วมกันของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศเป็นไปด้วยความสมัครใจของบุคคลสองฝ่าย ต้องประพฤติปฏิบัติต่อกันในเรื่องการอยู่กินกันฉันสามีภริยาเหมือนคู่สมรส

พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 หรือกฎหมายสมรสเท่าเทียม ได้มีการแก้ไขเป็น “คู่สมรสต้องอยู่กินด้วยกันฉันสามีภรรยา คู่สมรสต้องช่วยเหลืออุปการะเลี้ยงดูกันตามความสามารถและฐานะของตน”

(2) การเป็นผู้อนุบาลหรือผู้พิทักษ์ ในกรณีที่ศาลสั่งให้สามีหรือภริยาเป็นคนไร้ความสามารถหรือเสมือนไร้ความสามารถ คู่สมรสอีกฝ่ายหนึ่งย่อมเป็นผู้อนุบาลหรือผู้พิทักษ์ แต่หากผู้มีส่วนได้เสียหรืออัยการร้องขอและมีเหตุสำคัญ ศาลก็จะตั้งผู้อื่นก็ได้ กล่าวคือ โดยปกติเมื่อศาลมีคำสั่งให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นคนไร้ความสามารถหรือเสมือนไร้ความสามารถบุคคลที่ศาลจะสั่งให้เป็นผู้อนุบาลหรือผู้พิทักษ์ได้แก่ คู่สมรส แต่สำหรับบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศที่ใช้ชีวิตร่วมกันไม่มีสิทธิดังกล่าวแต่อย่างใด เนื่องจากไม่มีหน้าที่ต่อกันตามกฎหมาย

พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 ได้แก้ไขเป็น “ในกรณีที่ศาลสั่งให้คู่สมรสฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นคนไร้ความสามารถหรือเสมือนไร้ความสามารถ คู่สมรสอีกฝ่ายหนึ่งย่อมเป็นผู้อนุบาลหรือผู้พิทักษ์ แต่เมื่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหรืออัยการร้องขอและถ้ามีเหตุสำคัญ ศาลจะตั้งผู้อื่นเป็นผู้อนุบาลหรือผู้พิทักษ์ก็ได้”

(3) กรณีการห้ามทำการสมรสซ้อน กำหนดว่า เมื่อเป็นสามีภริยากันตามกฎหมายแล้วจะทำการสมรสในขณะที่ตนมีคู่สมรสอยู่ไม่ได้ หรือหากคู่สมรสอุปการะเลี้ยงดูหรือยกย่องผู้อื่นฉันภริยาหรือสามี มีชู้หรือร่วมประเวณีกับผู้อื่นเป็นอาจิณอีกฝ่ายหนึ่งฟ้องหย่าได้ แต่สำหรับบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ ในกรณีฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นไม่มีกฎหมายบัญญัติห้ามหรือมีผลบังคับใด ๆ ตามกฎหมาย

พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 ได้แก้ไขเป็น “บุคคลจะทำการสมรสในขณะที่ตนมีคู่สมรสอยู่ไม่ได้”

(4) สิทธิในการเรียกค่าเลี้ยงชีพ ในคดีหย่าหากเหตุแห่งการหย่าเป็นความผิดของคู่สมรสฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งแต่ฝ่ายเดียวและทำให้อีกฝ่ายยากจนลง คู่สมรสอีกฝ่ายหนึ่งสามารถเรียกค่าเลี้ยงชีพจากฝ่ายที่ต้องรับผิดได้ แต่สำหรับบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศหลักเกณฑ์ในเรื่องการสิ้นสุดการสมรสก็ไม่สามารถนำมาใช้ได้ ดังนั้น เมื่อสิ้นสุดความสัมพันธ์ก็ไม่สามารถเรียกร้องค่าเลี้ยงชีพได้

พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 ได้แก้ไขเป็น “ในคดีหย่าถ้าเหตุแห่งการหย่าเป็นความผิดของคู่สมรสฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งแต่ฝ่ายเดียวและการหย่านั้นจะทำให้อีกฝ่ายหนึ่งยากจนลง เพราะไม่มีรายได้พอจากทรัพย์สินหรือจากการงานตามที่เคยทำอยู่ระหว่างสมรส อีกฝ่ายหนึ่งนั้นจะขอให้ฝ่ายที่ต้องรับผิดจ่ายค่าเลี้ยงชีพได้

(5) สิทธิในการรับบุตรบุญธรรม ผู้เยาว์ที่เป็นบุตรบุญธรรมของบุคคลใดอยู่จะเป็นบุตรบุญธรรมของบุคคลอื่น ในขณะเดียวกันไม่ได้ เว้นแต่เป็นบุตรบุญธรรมของคู่สมรสของผู้รับบุตรบุญธรรม

(6) สิทธิในการรับมรดก เมื่อบุคคลใดตายมรดกของบุคคลนั้นย่อมตกทอดแก่ทายาทโดยธรรมตามลำดับ และคู่สมรสที่ยังมีชีวิตอยู่ถือว่ามีฐานะเป็นทายาทโดยธรรมในหกลำดับ กล่าวคือ 1) ผู้สืบสันดาน 2) บิดามารดา 3) พี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน 4) พี่น้องร่วมบิดาหรือร่วมมารดาเดียวกัน 5) ปู่ ยา ตา ยาย 6) ลุง ป้า น้า อา โดยหลักเกณฑ์ในการแบ่งทรัพย์มรดก หากเป็นกรณีที่เจ้าของมรดกมีคู่สมรส ในขั้นแรกต้องแยกทรัพย์สินออกเป็นสินสมรสและสินส่วนตัว สำหรับสินสมรสต้องแบ่งให้คู่สมรสครึ่งหนึ่งก่อน กรณีของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศที่ใช้ชีวิตคู่ร่วมกันก่อนมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 ไม่ถือว่าบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศที่อยู่ด้วยกันมีฐานะเป็นคู่สมรสและไม่ถือว่าเป็นทายาทโดยธรรม ส่งผลให้ไม่มีสิทธิรับมรดกของอีกฝ่ายหนึ่งได้ หากมิได้ทำพินัยกรรมกำหนดให้เป็นผู้รับมรดก

3) ข้อกฎหมายที่เกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่ของคู่สมรส

นอกจากบทบัญญัติตามกฎหมายครอบครัวและมรดกที่กำหนดสิทธิและหน้าที่ระหว่างคู่สมรสไว้โดยตรงแล้ว กฎหมายไทยหลายฉบับได้กำหนดสิทธิและหน้าที่ไว้สำหรับคู่สมรส ซึ่งถือว่าเป็นผลกระทบต่อการใช้ชีวิตคู่ของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ ได้แก่

(1) สิทธิตามกฎหมายลักษณะละเมิด ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ลักษณะละเมิด ได้บัญญัติคุ้มครองผู้เสียหายเพื่อเยียวยาความเสียหายที่เกิดขึ้นให้สามารถเรียกค่าสินไหมทดแทนได้ ได้แก่ การเรียกคืนทรัพย์สินอันผู้เสียหายต้องเสียไปเพราะละเมิดหรือใช้ราคาทรัพย์สินนั้น รวมทั้งค่าเสียหายอันจะพึงบังคับให้ใช้เพื่อความเสียหายและในกรณีที่คู่สมรสถูกกระทำละเมิดสามารถเรียกค่าสินไหมทดแทนได้ใน 2 กรณี คือ กรณีค่าขาดไร้อุปการะในกรณีผู้ถูกทำละเมิดถึงตาย ผู้อยู่ในอุปการะของผู้ตายมีสิทธิเรียกค่าอุปการะเลี้ยงดูแต่จำกัดเฉพาะผู้มีสิทธิได้รับการอุปการะเลี้ยงดูตามกฎหมายจากผู้ตายเท่านั้น ดังนั้นจึงรวมถึงสามีภริยาเนื่องจากมีหน้าที่ช่วยเหลืออุปการะซึ่งกันและกันตามกฎหมาย และกรณีค่าขาดแรงงานมีการทำละเมิดให้เขาถึงตาย เสียหายแก่ร่างกายหรืออนามัยหรือเสียเสรีภาพ ถ้าผู้เสียหายมีความผูกผันตามกฎหมายจะต้องทำการงานให้เป็นคุณแก่บุคคลภายนอกในครัวเรือน ซึ่งบุคคลภายนอกดังกล่าวรวมถึงสามีภริยาเนื่องจากมีหน้าที่ช่วยเหลืออุปการะซึ่งกันและกันตามกฎหมาย ทั้งนี้ ก่อนมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 กรณีของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศที่ใช้ชีวิตคู่ร่วมกัน กฎหมายไม่ได้รับรองสิทธิดังกล่าว จึงไม่สามารถฟ้องเรียกค่าขาดไร้อุปการะหรือค่าขาดแรงงานได้ แม้ว่าจะมีสถานะความสัมพันธ์โดยอยู่กินกันฉันสามีภริยาเช่นเดียวกับคู่รักต่างเพศ และถูกกระทบสิทธิในฐานะผู้เสียหายและเกิดความเสียหายขึ้นจริงก็ตาม

(2) สิทธิในการบริจาคร่างกายหรืออวัยวะ การปลูกถ่ายอวัยวะที่ผู้บริจาคประสงค์จะบริจาคขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ ผู้บริจาคต้องเป็นญาติโดยสายเลือดหรือคู่สมรสที่จดทะเบียนสมรสกับผู้รับอวัยวะมาแล้วอย่างน้อยสามปีเท่านั้น ซึ่งเหตุผลที่กำหนดเกณฑ์ดังกล่าวเพื่อหลีกเลี่ยงการซื้อขายอวัยวะ เพราะการที่ผู้บริจาคและผู้รับบริจาคอวัยวะสามารถแสดงตนว่าเป็น “คู่สมรส” ถือเป็นเหตุผลรับรองในการรับอวัยวะได้ 2 ประการ คือ การที่มีความสัมพันธ์ในทางครอบครัวและไม่มีการซื้อขายอวัยวะ ปัญหาที่เกิดขึ้นคือ บุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศที่ใช้ชีวิตร่วมกัน เมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งต้องเข้ารับการรักษาพยาบาลถึงขั้นต้องมีการปลูกถ่ายหรือเปลี่ยนอวัยวะคู่ชีวิตอีกฝ่ายหนึ่งของตนก็ไม่อาจสละอวัยวะของตนให้แก่อีกฝ่ายได้ แม้อวัยวะจะเข้ากันได้ทางการแพทย์และสมัครใจก็ตาม เพราะบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศนั้น แม้จะอยู่แบบสามีภรรยาโดยเปิดเผยก็ไม่ถือว่าเป็นคู่สมรส ไม่เป็นสามีภริยาที่จะมีส่วนได้เสียกันในทางกฎหมาย

(3) สิทธิในการประกันสังคม ผู้รับประโยชน์ตามหลักประกันสังคมนั้น ผู้ประกันตนต้องระบุผู้รับสิทธิประโยชน์ไว้ หากไม่ได้ระบุไว้เงินดังกล่าวก็จะเฉลี่ยให้กับคู่สมรส บุตร และบิดามารดาเท่า ๆ กัน ซึ่งปัญหาดังกล่าวจะกระทบต่อบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศในกรณีที่ผู้ประกันตนไม่ได้ระบุให้คู่ชีวิตอีกฝ่ายเป็นผู้รับประโยชน์ เพราะแม้ว่าจะอยู่กินกันฉันสามีภริยาก็ไม่ได้มีการรับรองโดยกฎหมาย

(4) สิทธิในการลงนามยินยอมให้รักษาพยาบาลคู่ชีวิตที่มีความหลากหลายทางเพศ ตามพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2550 และพระราชบัญญัติสุขภาพจิต พ.ศ. 2551 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2562 ได้กำหนดว่าญาติที่สามารถให้ความยินยอมแทน ได้แก่ บุคคลซึ่งเป็นทายาทโดยธรรมตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ อันหมายถึงคู่สมรส ผู้บุพการี ผู้สืบสันดาน และยังรวมถึงผู้ปกครอง ผู้ปกครองดูแล ผู้พิทักษ์ หรือผู้อนุบาล แต่สำหรับคู่ชีวิตที่มีความหลากหลายทางเพศไม่มีสิทธิให้ความยินยอมในการรักษาพยาบาลคู่ชีวิต จะต้องเป็นญาติเท่านั้น แต่สำหรับบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศที่ได้ใช้ชีวิตคู่ร่วมกันหากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจำต้องได้รับการรักษาพยาบาลนั้นอีกฝ่ายไม่สามารถให้ความยินยอมแทนได้เพราะไม่ได้มีสถานะเป็นคู่สมรสตามกฎหมาย

อย่างไรก็ตาม พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 ส่งผลให้บุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศที่จดทะเบียนสมรสกัน สามารถมีสิทธิได้รับการรับรองสถานภาพคู่สมรส สิทธิในการจัดการทรัพย์สิน สิทธิในการรับมรดก สิทธิในทางภาษีที่ให้ผู้มีเงินได้มีสิทธิหักค่าลดหย่อนภาษีของผู้มีเงินได้ นอกจากนั้น ยังมีหน้าที่อุปการะเลี้ยงดูซึ่งกันและกัน สิทธิการรับบุตรบุญธรรมร่วมกัน หน้าที่ระหว่างบิดามารดาและบุตร สิทธิตามกฎหมายลักษณะละเมิด สิทธิในการประกันสังคม สิทธิในการลงนามยินยอมให้รักษาพยาบาลคู่สมรสและสิทธิตามกฎหมายอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

4) กฎหมายรับรองการสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทยและต่างประเทศ

(1) การรับรองสิทธิทางกฎหมายของบุคคลที่มีความหลากหลายในประเทศไทย

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ได้มีการรับรองสิทธิทางกฎหมาย ความเสมอภาคและการป้องกันการเลือกปฏิบัติ ไว้ในมาตรา 4 ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิเสรีภาพ และความเสมอภาคของบุคคลย่อมได้รับความคุ้มครอง ปวงชนชาวไทยย่อมได้รับความคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญเสมอกันและมาตรา 25 สิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทย นอกจากที่บัญญัติคุ้มครองไว้เป็นการเฉพาะในรัฐธรรมนูญแล้ว การใดที่มิได้ห้ามหรือจำกัดไว้ในรัฐธรรมนูญหรือในกฎหมายอื่น บุคคลย่อมมีสิทธิและเสรีภาพที่ทำการนั้นได้และได้รับความคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญตราบเท่าที่การใช้สิทธิหรือเสรีภาพเช่นว่านั้นไม่กระทบกระเทือนหรือเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของรัฐ ความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาขนและไม่ละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลอื่น และมาตรา 27 บุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมายมีสิทธิและเสรีภาพและได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่ากัน ชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน

เมื่อมีการบังคับใช้พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 หรือกฎหมายสมรสเท่าเทียม ส่งผลให้บุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศสามารถจดทะเบียนสมรสกันได้และย่อมทำให้บุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ ได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายซึ่งกำหนดไว้สำหรับคู่สมรสต่างเพศ กล่าวคือ

(ก) สิทธิและหน้าที่ตามกฎหมายครอบครัวและมรดก ได้บัญญัติถึงความสัมพันธ์ระหว่างสามีภริยาว่า “สามีภริยาต้องอยู่กินด้วยกันฉันสามีภริยา” ตามวัตถุประสงค์แห่งการสมรส เพื่อจะให้ชายหญิงได้อยู่กินด้วยกันฉันสามีภริยา ทำให้เป็นครอบครัวมีลูกมีหลานสืบตระกูลต่อไป

(ข) การอุปการะเลี้ยงดูซึ่งกันและกัน สามีภริยาต้องช่วยเหลืออุปการะเลี้ยงดูกันตามความสามารถและฐานะของตน และเมื่อชายหญิงที่สมรสกันโดยชอบด้วยกฎหมาย จึงเกิดหน้าที่ต้องช่วยเหลืออุปการะเลี้ยงดูอีกฝ่ายหนึ่ง เพราะบุคคลที่เป็นสามีภริยาควรเป็นผู้ร่วมทุกข์ร่วมสุขด้วยกัน หากฝ่ายใดไม่ทำหน้าที่ดังกล่าวอีกฝ่ายหนึ่งสามารถฟ้องเรียกค่าอุปการะเลี้ยงดูได้

(ค) การเป็นผู้อนุบาลหรือผู้พิทักษ์ ในกรณีที่ศาลสั่งให้คู่สมรสฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นคนไร้ความสามารถหรือเสมือนไร้ความสามารถคู่สมรสอีกฝ่ายย่อมเป็นผู้อนุบาลหรือผู้พิทักษ์ เว้นแต่ในกรณีที่ศาลจะได้สั่งเป็นอย่างอื่น ซึ่งคู่สมรสอีกฝ่ายหนึ่งมีหน้าที่ต้องช่วยเหลืออุปการะเลี้ยงดูกัน และเมื่อจะตั้งผู้อนุบาลหรือผู้พิทักษ์ กำหนดให้ต้องตั้งคู่สมรสอีกฝ่ายหนึ่งทำหน้าที่นี้

(ง) ห้ามทำการสมรสซ้อน “ชายหรือหญิงจะทำการสมรสในขณะที่ตนมีคู่สมรสอยู่ไม่ได้” ดังนั้น การที่บุคคลใดได้ทำการสมรสถูกต้องตามกฎหมายย่อมได้รับความคุ้มครองว่าคู่สมรสของตนจะไม่สามารถทำการสมรสกับบุคคลอื่นได้ และหากมีการจดทะเบียนสมรสครั้งที่สองในขณะที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งยังไม่หย่าขาดตามกฎหมายนั้น การสมรสครั้งที่สองย่อมไม่มีผลทางกฎหมาย ถือว่าการสมรสซ้อนเป็นโมฆะ

(จ) ทรัพย์สินระหว่างคู่สมรส กฎหมายได้จัดระบบทรัพย์สินระหว่างสามีภริยาโดยกำหนดให้มีอยู่ 2 ประเภท คือ (1) สินส่วนตัวคือทรัพย์สินที่เป็นกรรมสิทธิ์ของคู่สมรสฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งโดยเฉพาะ ได้แก่ ทรัพย์สินที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีอยู่ก่อนสมรส ทรัพย์สินที่เป็นเครื่องใช้ส่วนตัว เครื่องแต่งกาย เป็นต้น และทรัพย์สินที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้มาระหว่างการสมรสโดยการได้รับมรดก หรือการให้โดยเสน่หาและทรัพย์สินที่เป็นของหมั้น กรณีเหล่านี้เป็นสินส่วนตัวของแต่ละฝ่าย โดยกฎหมายให้อำนาจจัดการโดยลำพัง (2) สินสมรสคือ ทรัพย์สินที่เป็นกรรมสิทธิ์ร่วมกันของคู่สมรส ได้แก่ ทรัพย์สินที่คู่สมรสได้มาระหว่างสมรส ทรัพย์สินที่ ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้มาระหว่างสมรส โดยพินัยกรรมหรือการให้เป็นหนังสือ เมื่อพินัยกรรมหรือหนังสือยกให้ระบุว่าเป็นสินสมรสและทรัพย์สินที่เป็นดอกผลของสินส่วนตัว เป็นต้น

(ฉ) สิทธิในการเรียกค่าเลี้ยงชีพ ชายและหญิงที่ทำการสมรสกันโดยชอบด้วยกฎหมาย การสมรสจะสิ้นสุดลงด้วยเหตุ 3 ประการ คือ ความตาย การหย่า หรือศาลพิพากษาให้เพิกถอน ซึ่งหากเป็นกรณีการหย่า อาจเป็นการหย่าโดยความยินยอมหรือหย่าโดยคำพิพากษาของศาล ถ้าเหตุหย่าเป็นความผิดของคู่สมรสฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งแต่ฝ่ายเดียวและการหย่านั้นทำให้ยากจนลง เพราะไม่มีรายได้พอจากทรัพย์สิน หรือจากการงานตามที่เคยทำอยู่ในระหว่างสมรส อีกฝ่ายหนึ่งจะขอให้ฝ่ายที่ต้องรับผิดจ่ายค่าเลี้ยงชีพ ซึ่งเป็นเงินหรือทรัพย์สินที่สามีภริยาคู่หย่าชำระให้แก่กันหลังจากหย่าเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในด้านที่พักอาศัย ค่าอาหาร ค่าเครื่องนุ่งห่ม และค่ารักษาพยาบาลจนกว่าจะสมรสใหม่

(ช) การรับบุตรบุญธรรม ผู้ที่รับบุตรบุญธรรมได้ คือบุคคลที่มีอายุไม่ต่ำกว่า 25 ปี แต่ผู้นั้นต้องมีอายุมากกว่าผู้ที่จะเป็นบุตรบุญธรรมอย่างน้อย 15 ปี ผู้เยาว์ที่เป็นบุตรบุญธรรมของบุคคลใดอยู่จะเป็นบุตรบุญธรรมของบุคคลอื่นอีกในขณะเดียวกันมิได้ เว้นแต่เป็นบุตรบุญธรรมของคู่สมรสของผู้รับบุตรบุญธรรม โดยจะต้องได้รับความยินยอมจากคู่สมรสซึ่งเป็นผู้รับบุตรบุญธรรมอยู่แล้ว

(ซ) มรดก คู่สมรสมีสิทธิได้รับมรดกของอีกฝ่ายหนึ่ง โดยถือว่าคู่สมรสที่ยังมีชีวิตอยู่นั้นเป็นทายาทโดยธรรม ซึ่งจะมีสิทธิได้รับมรดกก่อนหลังดังนี้ คือ 1) ผู้สืบสันดาน 2) บิดามารดา 3) พี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน 4) พี่น้องร่วมบิดาหรือร่วมมารดาเดียวกัน 5) ปู่ ย่า ตา ยาย 6) ลุง ป้า น้า อา

(ฌ) สิทธิตามกฎหมายอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง นอกจากสิทธิและหน้าที่ตามกฎหมายครอบครัวและมรดกแล้ว คู่สามีภริยายังมีสิทธิตามกฎหมายอื่น ๆ ด้วย ได้แก่ 1) สิทธิตามกฎหมายลักษณะละเมิด กล่าวคือ ในกรณีทำให้เขาถึงตาย ค่าสินไหมทดแทนได้แก่ค่าปลงศพ รวมทั้งค่าใช้จ่ายอันจำเป็นอย่างอื่น ถ้ามิได้ตายในทันทีค่าสินไหมทดแทนได้แก่ค่ารักษาพยาบาล รวมทั้งค่าเสียหายที่ต้องขาดประโยชน์ทำมาหาได้ เพราะไม่สามารถประกอบการงาน ถ้าว่าเหตุที่ตายลงนั้นทำให้บุคคลคนหนึ่งคนใดต้องขาดไร้อุปการะต้องได้รับค่าสินไหมทดแทนเพื่อการนั้น

(ญ) สิทธิในการบริจาคร่างกายหรืออวัยวะ การปลูกถ่ายอวัยวะที่ผู้บริจาคประสงค์จะบริจาคขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ ผู้บริจาคต้องเป็นญาติโดยสายเลือด หรือคู่สมรสที่จดทะเบียนสมรสกับผู้รับอวัยวะมาแล้วอย่างน้อยสามปีเท่านั้น ยกเว้นกรณีเป็นการปลูกถ่ายอวัยวะจากผู้บริจาคที่เป็นผู้ได้รับการวินิจฉัยว่าอยู่ในเกณฑ์สมองตายตามประกาศของแพทยสภา

(ฎ) สิทธิในการประกันสังคม กฎหมายได้วางหลักให้ทายาทของผู้ประกันตนได้รับเงินบำเหน็จชราภาพในกรณีผู้ประกันตน มีสิทธิได้รับประโยชน์ทดแทนในกรณีชราภาพถึงแก่ความตายโดยบุคคลลำดับแรก คือ บุตรที่ชอบด้วยกฎหมาย ลำดับที่สอง คือ คู่สมรสอันเป็นสามีภริยากันโดยชอบด้วยกฎหมายและบิดามารดาตามลำดับ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศที่ใช้ชีวิตคู่ร่วมกันฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่อาจได้รับเงินบำเหน็จดังกล่าว แม้จะเข้าเงื่อนไข เพราะไม่ได้ถูกรับรองโดยกฎหมายว่ามีสถานะเป็นคู่สมรสและเป็นสามีภริยากันโดยชอบด้วยกฎหมาย

(ฏ) สิทธิในการลงนามยินยอมรักษาพยาบาล หากจะต้องทำการรักษาด้วยวิธีการผ่าตัดหรือการใช้เครื่องมือใด ๆ เป็นกรณีพิเศษ แพทย์หรือพยาบาลที่เป็นผู้ช่วยต้องขอความยินยอมจากผู้ป่วยหรือญาติที่มีอำนาจตัดสินใจแทนทุกครั้ง โดยกรณีที่ผู้ป่วยไม่สามารถให้ความยินยอมได้บุคคลที่สามารถให้ความยินยอมและถือว่าเป็นญาติตามพระราชบัญญัติดังกล่าว ได้แก่ ทายาทโดยธรรม ผู้ปกครอง ผู้พิทักษ์หรือผู้อนุบาลและในกรณีของผู้ป่วยทางสุขภาพจิตซึ่งไม่สามารถให้ความยินยอมโดยตัวเอง การรักษาพยาบาลจำต้องได้รับความยินยอมจากญาติ นอกจากนั้น ในกรณีที่ผู้ป่วยมีอายุไม่ถึง 18 ปีบริบูรณ์หรือขาดความสามารถในการตัดสินใจให้ความยินยอมรับการบำบัดรักษาให้คู่สมรส ผู้บุพการี ผู้สืบสันดาน ผู้ปกครอง ผู้พิทักษ์ ผู้อนุบาลหรือผู้ซึ่งปกครองดูแลบุคคลนั้นแล้วแต่กรณีเป็นผู้ให้ความยินยอม

(2) สิทธิที่จะได้รับการรับรองและคุ้มครองของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศของประเทศไทย

ก่อนมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 หรือกฎหมายสมรสเท่าเทียม การรับรอง การคุ้มครอง และการกำหนดสิทธิหน้าที่สำหรับคู่สมรสซึ่งเป็นบุคคลต่างเพศที่เป็นการสมรสระหว่างชายและหญิงเท่านั้นโดยไม่ครอบคลุมถึงบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศที่ได้ใช้ชีวิตร่วมกัน อย่างไรก็ตาม เมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 หรือกฎหมายสมรสเท่าเทียมประกาศใช้ จึงได้มีการแก้ไขบทบัญญัติของกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการใช้ชีวิตร่วมกันระหว่างสามีภริยาเพื่อกำหนดสิทธิและ

หน้าที่ต่าง ๆ เพื่อเป็นการสนับสนุนและส่งเสริมในการใช้ชีวิตร่วมกันเป็นครอบครัวและคุ้มครองสถานะความสัมพันธ์ ดังนี้

(ก) ความสัมพันธ์ระหว่างสามีภริยา ในปัจจุบันพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 มาตรา 1461 ได้มีการแก้ไขข้อความเพื่อให้มีความครอบคลุมถึงกลุ่มคนที่มีความหลากหลายทางเพศ โดยแก้ไขคำว่า สามี ภรรยา” เป็น คำว่าคู่สมรส กล่าวคือ คู่สมรสต้องอยู่กินด้วยกันฉันคู่สมรส คู่สมรสต้องช่วยเหลืออุปการะเลี้ยงดูกันตามความสามารถและฐานะของตน

(ข) การเป็นผู้อนุบาลหรือผู้พิทักษ์ พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 หรือกฎหมายสมรสเท่าเทียม ได้มีการแก้ไขข้อความเป็นในกรณีที่ศาลสั่งให้คู่สมรสฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นคนไร้ความสามารถหรือเสมือนไร้ความสามารถ คู่สมรสอีกฝ่ายหนึ่งย่อมเป็นผู้อนุบาลหรือผู้พิทักษ์ แต่เมื่อผู้มีส่วนได้เสียหรืออัยการร้องขอ และถ้ามีเหตุสำคัญ ศาลจะตั้งผู้อื่นเป็นผู้อนุบาลหรือผู้พิทักษ์ก็ได้

(ค) การห้ามทำการสมรสซ้อน พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 ได้แก้ไขข้อความว่า “บุคคลจะทำการสมรสในขณะที่ตนมีคู่สมรสอยู่ไม่ได้”

(ง) สิทธิในการเรียกค่าเลี้ยงชีพ พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 ได้แก้ไขข้อความว่า “ในคดีหย่า ถ้าเหตุแห่งการหย่าเป็นความผิดของคู่สมรสฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งแต่ฝ่ายเดียว และการหย่านั้นจะทำให้อีกฝ่ายหนึ่งยากจนลง เพราะไม่มีรายได้พอจากทรัพย์สินหรือจากการงานตามที่เคยทำอยู่ระหว่างสมรส อีกฝ่ายหนึ่งนั้นจะขอให้ฝ่ายที่ต้องรับผิดจ่ายค่าเลี้ยงชีพให้ได้ ค่าเลี้ยงชีพนี้ศาลอาจให้เพียงใดหรือไม่ให้ก็ได้ โดยคำนึงถึงความสามารถของผู้ให้และฐานะของผู้รับ

(จ) สิทธิในการรับบุตรบุญธรรม โดยผู้เยาว์ที่เป็นบุตรบุญธรรมของบุคคลใดอยู่จะเป็นบุตรบุญธรรมของบุคคลอื่นอีกในขณะเดียวกันไม่ได้ เว้นแต่เป็นบุตรบุญธรรมของคู่สมรสของผู้รับบุตรบุญธรรม

(3) การรับรองและคุ้มครองสิทธิการสมรสตามกฎหมายต่างประเทศ

การรับรองและคุ้มครองสิทธิการสมรสตามกฎหมายระหว่างประเทศ กฎหมายระหว่างประเทศที่คุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพและความเสมอภาคของมนุษย์ ที่เกี่ยวข้อง โดยมีการบัญญัติกฎหมายรับรองการสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศเพื่อให้การรับรองสถานะตามกฎหมาย ได้แก่ประเทศสหรัฐอเมริกา ประเทศแคนาดา สหราชอาณาจักร สหพันธสาธารณรัฐเยอรมนี ดังนี้

(ก) สหรัฐอเมริกา มีการรับรองกฎหมายแต่งงานของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ คือ กลุ่มคนที่มีเพศวิถีแบบรักเพศเดียวกัน ได้มีการเรียกร้องให้รัฐมีการออกกฎหมายเพื่อรับรองสิทธิดังกล่าว โดยได้มีการแก้ไขกฎหมายในแต่ละรัฐ ซึ่งเป็นกฎหมายที่จำกัดการใช้ไว้เฉพาะแต่ละมลรัฐเท่านั้น ซึ่งการจดทะเบียนในลักษณะของ “The Domestic Partnership”เป็นการให้สิทธิแก่บุคคลที่มีรสนิยมรักเพศ

เดียวกัน สามารถเลือกที่จะทำสัญญาการอยู่ร่วมกันหรือการจดทะเบียนความสัมพันธ์เพื่อให้คู่สัมพันธ์มีสิทธิในการได้รับสิทธิที่จำเป็นจากรัฐ เช่น สิทธิในด้านภาษี สิทธิในการทำนิติกรรมร่วมกัน สิทธิที่จะได้รับในการทำกรมธรรม์ประกันชีวิต เป็นต้น อย่างไรก็ตามกฎหมายรองรับการจดทะเบียนสมรสที่จะกล่าวถึงมี 3 รัฐ ประกอบด้วย รัฐแมสซาชูเสทส์ รัฐนิวแฮมเชียร์ และรัฐเวอร์มอนต์ กล่าวคือ

รัฐแมสซาชูเสทส์ เป็นรัฐที่ได้มีการอนุญาตให้บุคคลเพศเดียวกัน สามารถทำการสมรสเช่นเดียวกับคู่สมรสต่างเพศ โดยได้นำกฎหมายว่าด้วยการสมรสอันเป็นกฎหมายที่รับรองการสมรสของบุคคลซึ่งเป็นคนต่างเพศนั้นมาบังคับใช้กับบุคคลที่เป็นคนรักเพศเดียวกันว่าในรัฐธรรมนูญของรัฐแมสซาชูเสทส์นั้น มิได้ยอมรับและรับรองสิทธิและสถานะของคู่สมรสที่เป็นการสมรสที่เกิดขึ้นระหว่างชายและหญิงเท่านั้น แต่ในรัฐธรรมนูญยังได้ยอมรับและรับรองการสมรสที่เกิดขึ้นระหว่างบุคคลรักเพศเดียวกันด้วย

รัฐนิวแฮมเชียร์ ศาลยุติธรรมทั่วไปของรัฐนิวแฮมเชียร์และรัฐบาลได้ลงนามในกฎหมายเพื่อความเสมอภาคในการสมรส “An Act Relative to Civil Marriage and Civil Unions” ทำให้การรับรองการสมรสของบุคคลเพศเดียวกันได้รับการคุ้มครองภายใต้กฎหมายของรัฐนิวแฮมเชียร์ที่กำหนดสิทธิหน้าที่และความคุ้มครองไว้สำหรับคู่สมรส เช่น 1) กฎหมายครอบครัว 2) กฎหมายเกี่ยวกับการจัดการทรัพย์สิน 3) กฎหมายมรดก 4) กฎหมายเกี่ยวกับขั้นตอนในการดำเนินการในศาลที่รับคดีเกี่ยวกับพินัยกรรม 5) กฎหมายการป้องกันการเลือกปฏิบัติอันเนื่องมาจากสถานะของการสมรส 6) กฎหมายชดเชยแรงงาน 7) สิทธิของผู้เสียหายในคดีอาญา และ 8) สิทธิพิเศษของคู่สมรสในการดำเนินคดีทางศาล

รัฐเวอร์มอนต์ อนุญาตให้คู่รักเพศเดียวกันสามารถจดทะเบียนสมรสกันได้ โดยผลของการจดทะเบียนสมรสและการจดทะเบียนความสัมพันธ์จะได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายที่กำหนดสิทธิหน้าที่และความคุ้มครองสำหรับคู่สมรส กล่าวคือ 1) การเป็นผู้ปกครองและการตัดสินใจในการรักษาพยาบาลแทนคู่สมรสที่ไร้ความสามารถ 2) สิทธิในการรับมรดก 3) สิทธิในการลาหยุดงานเพื่อดูแลคู่สมรสที่เจ็บป่วย 4) สิทธิในการเข้าเยี่ยมในสถานพยาบาล 5) สิทธิในการดูแลศพของคู่สมรสที่เสียชีวิต 6) สิทธิทางภาษี 7) สิทธิในการฟ้องร้องเรียกค่าเสียหายเนื่องจากการบาดเจ็บและการตายของคู่สมรส อันเนื่องมาจากการกระทำที่ไม่ชอบด้วยกฎหมายและสิทธิในการได้รับชดเชยในฐานะผู้เสียหาย และ 8) สิทธิในการหย่าร้างและแบ่งทรัพย์สิน รวมถึงสิทธิในการดูแลบุตร

(ข) ประเทศแคนาดา มีการห้ามการเลือกปฏิบัติต่อบุคคลด้วยเหตุผลจากรสนิยมทางเพศที่แตกต่างกัน นอกจากนั้น ยังได้ออกกฎหมาย Civil Marriage Act 2005 ซึ่งเป็นการรับรองสิทธิแก่บุคคลรักร่วมเพศระดับที่เป็นกฎหมายภายในของประเทศที่เป็นแนวทางสำหรับใช้ร่วมกัน โดยบุคคลที่จะทำการจดทะเบียนสมรสไม่จำเป็นต้องเป็นบุคคลสัญชาติแคนาดา และแต่ละรัฐอาจกำหนด หลักเกณฑ์และเงื่อนไขที่แตกต่างกันแต่ก็มีเงื่อนไขหลักร่วมกัน ดังนี้ 1) ต้องเป็นบุคคลที่อายุมากกว่า 18 ปี แต่มีข้อยกเว้นสำหรับบุคคลที่อายุมากกว่า 16 ปีแต่ไม่ถึง 18 ปี สามารถทำการสมรสได้หากได้รับความยินยอมจากผู้ปกครองหรือผู้ดูแล 2) การจดทะเบียนสมรสดังกล่าวสามารถทำการสมรสได้ไม่ว่าจะเป็นการสมรสระหว่างบุคคลเพศเดียวกันหรือบุคคลต่างเพศ 3) บุคคลที่ได้จดทะเบียนความสัมพันธ์อยู่แล้วสามารถทำการจดทะเบียนสมรสได้ โดยการสมรสจะมีผลให้เป็นการยุติการจดทะเบียนความสัมพันธ์และให้ถือว่าการสมรสมีผลนับตั้งแต่วันที่ได้จดทะเบียนความสัมพันธ์ โดยผลของการจดทะเบียนสมรส คู่สมรสเพศเดียวกันย่อมมีสิทธิและหน้าที่ต่อกันเหมือนเช่นการสมรสของชายและหญิงทุกประการ รวมทั้งมีสิทธิที่จะหย่าขาดจากกันด้วย

(ค) สหราชอาณาจักร มีกฎหมายรับรองการจดทะเบียนความสัมพันธ์ของบุคคลเพศเดียวกันโดยการจดทะเบียนเป็นความสัมพันธ์ทางกฎหมายที่อนุญาตให้กระทำได้ระหว่างบุคคลเพศเดียวกัน โดยได้ออกกฎหมายรับรองการจดทะเบียนความสัมพันธ์ของบุคคลเพศเดียวกันที่เรียกว่า The Civil Partnership 2004 โดยคู่จดทะเบียนความสัมพันธ์จะมีสิทธิและหน้าที่คล้ายกับคู่สมรสในหลาย ๆ ด้าน โดยได้กำหนดหลักเกณฑ์ในการจดทะเบียนความสัมพันธ์ของบุคคลเพศเดียวกัน คือ 1) ต้องเป็นบุคคลที่มีอายุไม่ต่ำกว่า 16 ปี แต่กรณีที่อายุไม่เกิน 18 ปี จะต้องได้รับความยินยอมจากบิดามารดาหรือผู้ปกครอง 2) ต้องไม่เป็นบุคคลที่ได้จดทะเบียนความสัมพันธ์หรือจดทะเบียนสมรสอยู่ในขณะนั้น 3) ต้องไม่เป็นการจดทะเบียนความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่มีความสัมพันธ์ต้องห้ามตามกฎหมาย เช่น ระหว่างบิดา มารดา บุตร พี่น้องร่วมบิดามารดาหรือร่วมแต่บิดาหรือมารดา เป็นต้น

(ง) สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี ได้บัญญัติกฎหมาย “Act on Life Partnership 2000” เป็นกฎหมายให้การคุ้มครองคู่สัมพันธ์ที่เป็นบุคคลเพศเดียวกันให้เสมือนกับคู่สมรสต่างเพศ โดยกฎหมายดังกล่าวให้สิทธิของบุคคลเพศเดียวกนมีสิทธิและหน้าที่ต่อกันและกำหนดเงื่อนไขและวิธีการจดทะเบียนความสัมพันธ์ของบุคคลเพศเดียวกัน โดยเมื่อคู่รักที่เป็นบุคคลเพศเดียวกันดำเนินการตามเงื่อนไขของการจดทะเบียนความสัมพันธ์แล้ว การจดทะเบียนนั้นย่อมมีผลสมบูรณ์ และมีผลผูกพันทางกฎหมายก่อให้เกิดสิทธิหน้าที่ของคู่ชีวิตเสมือนกับคู่รักต่างเพศพึงมีต่อกัน นอกจากนั้นศาลรัฐธรรมนูญยังได้มีการบัญญัติให้นำสิทธิและหน้าที่ทุกอย่างที่กำหนดไว้สำหรับคู่สมรสต่างเพศมาใช้กับคู่ความสัมพันธ์ด้วย เช่น หน้าที่รับผิดชอบซึ่งกันและกัน เสมือนสามีภริยาพึงมีต่อกัน หน้าที่ในการอุปการะเลี้ยงดูความสัมพันธ์ในเรื่องทรัพย์สิน เป็นต้น

(4) การรับรองสิทธิของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศหลังจากพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 หรือกฎหมายสมรสเท่าเทียมมีผลบังคับใช้

(4.1) การแก้ไขพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 หรือกฎหมายสมรสเท่าเทียม มีเหตุผลสำคัญ คือ

(4.1.1) สถาบันครอบครัวเป็นหน่วยสำคัญในการพัฒนาสังคมและการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของประชาชน แต่การก่อตั้งครอบครัวตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์จำกัดเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างชายหญิง ซึ่งไม่สอดคล้องกับสภาพสังคมในปัจจุบันที่มีการอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวระหว่างบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ

(4.1.2) เร่งรัดการพิจารณาและออกกฎหมายเกี่ยวกับการรับรองอัตลักษณ์ทางเพศสภาพ และเมื่อกฎหมายดังกล่าวมีผลใช้บังคับแล้ว หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องควรเสนอแนวทางการแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ครอบครัว และบรรพ 6 มรดก โดยให้ใช้คำว่า “บุคคล” แทนคำว่า “หญิง” และคำว่า “ชาย “ เนื่องจากเป็นถ้อยคำที่มีความหมายที่เป็นกลางทางเพศและครอบคลุมบุคคลทุกเพศ โดยมีการแก้ไข ดังนี้

(4.1.2.1) เพิ่มเติมถ้อยคำโดยแก้ไขคำว่า “หญิง” เป็น “หญิงหรือบุคคลที่ตั้งครรภ์ได้” รวมทั้งคำว่า “หญิงมีครรภ์” เป็น “หญิงมีครรภ์หรือบุคคลมีครรภ์” เพื่อเป็นการยืนยันสิทธิในการตั้งครรภ์และมีบุตรของบุคคลผู้มีความหลากหลายทางเพศ เนื่องจากผู้ที่มีอัตลักษณ์ทางเพศเป็นผู้ชายข้ามเพศ ทอม เควียร์ และนอนไบนารี ซึ่งมีลักษณะทางกายภาพตามธรรมชาติที่สามารถตั้งครรภ์และ

ให้กำเนิดบุตรได้ และเพื่อรองรับสิทธิให้แก่ผู้หญิงข้ามเพศ เควียร์ และนอนไบนารี ที่มีการปลูกถ่ายมดลูกแล้วสามารถตั้งครรภ์และให้กำเนิดบุตรได้ในอนาคต

(4.1.2.2) การใช้คำว่า “ชาย” ให้แก้ไขเป็นคำว่า “บุคคล” ซึ่งเป็นถ้อยคำที่มีความหมายเป็นกลางทางเพศและครอบคลุมถึงบุคคลทุกเพศ

(4.1.2.3) ให้หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องเสนอแนวทางการแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็กที่เกิดโดยอาศัยเทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์ทางการแพทย์ พ.ศ. 2558 เพื่อให้คู่สมรสที่ก่อตั้งครอบครัวสามารถตั้งครรภ์และมีบุตรโดยอาศัยเทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์ทางการแพทย์

(4.1.2.4) ให้หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการยุติธรรม ทบทวนแก้ไขกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการกระทำความผิดเกี่ยวกับเพศ เพื่อให้ครอบคลุมทุกเพศ โดยคำนึงถึงวิถีทางเพศ อัตลักษณ์ทางเพศสภาพ การแสดงออกทางเพศสภาพ และคุณลักษณะทางเพศของบุคคลเพื่อให้บุคคลทุกเพศได้รับความคุ้มครองอย่างแท้จริง

(4.1.2.5) เร่งรัดและให้การส่งเสริมและสนับสนุนหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง ในการจัดการอบรม เผยแพร่ความรู้ และสร้างความเข้าใจให้แก่บุคลากรของตน รวมทั้งการจัดให้มีแนวปฏิบัติที่ชัดเจน เพื่อคุ้มครองสิทธิของคู่สมรสและครอบครัวของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ

อย่างไรก็ตาม พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 หรือกฎหมายสมรสเท่าเทียมมีหลักการเพื่อรองรับการอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวระหว่างบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ เพื่อให้บุคคลหลากหลายทางเพศ สามารถหมั้นและสมรสกันได้ โดยมีสาระสำคัญ คือ 1) แก้ไขเงื่อนไขของการหมั้นหรือการสมรส โดยแก้ไขคำว่า “ชาย” “หญิง” เป็นคำว่า “บุคคล” เพื่อให้สามารถทำการหมั้นหรือสมรสกันได้ และแก้ไขอายุการหมั้นและการสมรสของบุคคลจากอายุ 17 ปีบริบูรณ์เป็นอายุ 18 ปีบริบูรณ์ 2) เปลี่ยนจากคำว่า “สามีภริยา” เป็นคำว่า “คู่สมรส” 3) แก้ไขเนื้อหาเพื่อให้ครอบคลุมลักษณะความสัมพันธ์ของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ คือ กรณีคู่สมรสต้องอยู่กินด้วยกันฉันคู่สมรส กรณีเหตุฟ้องหย่าเนื่องจากคู่สมรสฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งอุปการะเลี้ยงดูหรือยกย่องผู้อื่นฉันคู่สมรส เป็นชู้หรือมีชู้ ฯลฯ อีกฝ่ายหนึ่งฟ้องหย่าได้ 3) กรณีเรียกค่าทดแทนจากผู้ซึ่งล่วงเกินคู่สมรสอีกฝ่ายหนึ่งไปในทำนองชู้ คู่สมรสฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะเรียกค่าทดแทนจากผู้ซึ่งล่วงเกินคู่สมรสอีกฝ่ายหนึ่งไปในทำนองชู้ หรือจากผู้ซึ่งแสดงตนโดยเปิดเผยเพื่อแสดงว่าตนมีความสัมพันธ์กับคู่สมรสอีกฝ่ายหนึ่งในทำนองชู้ก็ได้” แต่เดิมที่ใช้คำว่า “ทำนองชู้สาว”

(4.2) สิทธิตามพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ได้กำหนดสิทธิในการรับมรดก สถานะความเป็น “คู่สมรส” เชื่อมโยงกับสิทธิหน้าที่รวมไปถึงประโยชน์อื่น ๆ ที่คู่สมรสจะได้รับตามกฎหมาย ซึ่งเดิมก่อนมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 กำหนดรับรองสิทธิ หน้าที่ หรือให้สิทธิประโยชน์แก่คู่สมรสคือ 1) สิทธิในการใช้นามสกุลของคู่สมรส โดยกำหนดให้คู่สมรสมีสิทธิใช้นามสกุลของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้หรือจะใช้นามสกุลเดิมของตัวเองได้ นอกจากนี้ คู่สมรสอาจใช้นามสกุลของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้ 2) สิทธิในการให้ความยินยอมรักษาพยาบาล กรณีที่ผู้ป่วยไม่อยู่ในสภาวะที่จะรับทราบข้อมูลสุขภาพเพื่อตัดสินใจรักษาพยาบาลจะต้องแจ้งให้ทายาทโดยธรรมก่อน 3) สิทธิในการบรรจุเป็นข้าราชการกรณีคู่สมรสเสียชีวิตจากการรบหรือการปฏิบัติหน้าที่ กำหนดให้บุตรหรือคู่สมรสที่ไม่ได้

สมรสใหม่ หรือบิดามารดาของข้าราชการทหารที่เสียชีวิต เนื่องจากการรบหรือการปฏิบัติหน้าที่อาจจะได้รับสิทธิในการบรรจุหรือแต่งตั้งเป็นข้าราชการทหาร พนักงานหรือลูกจ้างในหน่วยงานของกระทรวงกลาโหม 4) สิทธิประโยชน์ตามกฎหมายประกันสังคม ได้แก่ (1) ค่าทดแทนกรณีผู้ประกันตนเสียชีวิต กำหนดให้ต้องจ่ายเงิน ค่าทำศพ เงินสงเคราะห์ให้แก่สามี ภริยา บิดา มารดาหรือบุตรของผู้ประกันตน (2) ประโยชน์ทดแทนกรณีตนเองหรือภริยาคลอดบุตร เช่น ค่าตรวจและรับฝากครรภ์ ค่าบำบัดทางการแพทย์ ฯลฯ เงินสงเคราะห์บุตรกรณีผู้ประกันตนเสียชีวิต 5) บำนาญชราภาพ โดยกรณีผู้ประกันตนจ่ายเงินสมทบมาไม่น้อยกว่า 180 เดือน จะมีสิทธิได้รับบำนาญชราภาพหลังอายุครบ 55 ปี หรือหลังสถานะความเป็นผู้ประกันตนสิ้นสุด แต่ถ้าจ่าย ไม่ครบ 180 เดือนจะได้รับเป็นบำเหน็จชราภาพแทน นอกจากนั้น ในกรณีที่ผู้ประกันตนตายภายใน 60 เดือนนับแต่เดือนที่มีสิทธิได้รับบำนาญชราภาพ บุตร สามีภริยา บิดามารดา จะมีสิทธิได้รับเงินบำเหน็จชราภาพ และ 6) สิทธิประโยชน์ทางด้านภาษี เงินที่ได้รับโดยเสน่หาจากคู่สมรสเฉพาะส่วนที่ไม่เกิน 20 ล้านบาท ตลอดปีภาษีไม่ต้องคำนวณรวมเพื่อเสียภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาและลดหย่อนภาษีคู่สมรส 60,000 บาท รวมทั้งยกเว้นไม่ต้องเสียภาษีมรดกที่คู่สมรสได้รับจากเจ้ามรดก

อย่างไรก็ตาม ภายหลังพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 มีผลบังคับใช้จะส่งผลให้บุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศมีการรับรองสิทธิดังนี้

1) การสมรสระหว่างคนไทยกับคนต่างชาติตามกฎหมาย ก่อนที่จะมีการแก้ไขพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 เพื่อรับรองสมรสเท่าเทียม ผู้มีความหลากหลายทางเพศที่มีคู่รักเป็นชาวต่างชาติไม่สามารถจดทะเบียนสมรสตามกฎหมายไทยได้ เมื่อพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 บังคับใช้บุคคลที่ประสงค์จะจดทะเบียนสมรสกับชาวต่างชาติสามารถจดทะเบียนสมรสตามกฎหมายไทยได้ โดยการสมรสกับชาวต่างชาติสามารถทำได้ภายในประเทศไทย โดยสามารถจดทะเบียนสมรส ณ ที่ว่าการอำเภอหรือสำนักงานเขตในกรุงเทพมหานคร หรือจดทะเบียนที่ต่างประเทศ ณ สถานทูตไทย หรือสถานกงสุลใหญ่ไทยในต่างประเทศ

2) การรับบุตรบุญธรรมร่วมกันได้ เมื่อคู่สมรสฝ่ายหนึ่งตายอีกฝ่ายมีสิทธิได้รับมรดก ซึ่งเดิมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ กำหนดให้ผู้รับบุตรบุญธรรมต้องมีอายุไม่ต่ำกว่า 25 ปี ถึงจะรับบุตรบุญธรรมได้ และต้องมีอายุแก่กว่าบุตรบุญธรรมอย่างน้อย 15 ปี และหากผู้รับบุตรบุญธรรมหรือผู้ที่จะเป็นบุตรบุญธรรมมีคู่สมรสอยู่แล้ว ต้องได้รับความยินยอมจากคู่สมรสก่อน ในกรณีบุตรบุญธรรมเป็นผู้เยาว์จะเป็นบุตรบุญธรรมของบุคคลอื่นอีกไม่ได้ เว้นแต่คู่สมรสของผู้รับบุตรบุญธรรม อีกนัยหนึ่งคือคู่สมรสสามารถรับผู้เยาว์เป็นบุตรบุญธรรมร่วมกันได้ ซึ่งในพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 ไม่ได้มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงหลักการนี้ ซึ่งคู่สมรสทุกเพศสามารถรับบุตรบุญธรรมร่วมกันได้ ในกรณีสิทธิในการรับมรดกของคู่สมรสที่อีกฝ่ายเสียชีวิต กำหนดให้คู่สมรสที่ยังมีชีวิตอยู่เป็นทายาทมีสิทธิรับมรดกของผู้ตาย โดยคู่สมรสทุกเพศมีสิทธิรับมรดกของผู้ตายได้ ยกเว้นแต่ผู้ตายจะทำพินัยกรรมเป็นอย่างอื่น

3) การฟ้องหย่าหากเลี้ยงดูผู้อื่นฉันชู้สาว ฟ้องค่าทดแทนจากชู้ได้ไม่จำกัดเงื่อนไขเรื่องเพศ เดิมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์กำหนดให้การสิ้นสุดการสมรสหรือที่เรียกสั้น ๆ ว่า

“การหย่า” สามารถเกิดได้จากความสมัครใจของคู่สมรสหรือเกิดจากคำพิพากษา ซึ่งการฟ้องหย่าต้องมีเหตุที่สามารถฟ้องหย่าได้ อย่างไรก็ตามเมื่อพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 หรือกฎหมายสมรสเท่าเทียมประกาศใช้ ได้แก้ไขถ้อยคำที่ระบุเพศเจาะจงในส่วนของเหตุหย่าและการฟ้องชู้ได้ โดยไม่มีเงื่อนไขเรื่องเพศของฝั่งผู้ที่มามีความสัมพันธ์กับคู่สมรสอีกต่อไป ในส่วนของเหตุหย่าหากคู่สมรสฝ่ายหนึ่งอุปการะเลี้ยงดู “ผู้อื่น” ฉันคู่สมรส เป็นชู้หรือมีชู้ ร่วมประเวณีกับผู้อื่นเป็นอาจิณ คู่สมรสอีกฝ่ายฟ้องหย่าได้

(4.3) การรับรองสิทธิตามพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567

พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 หรือกฎหมายสมรสเท่าเทียม มีเนื้อหารับรองการสมรสระหว่างบุคคลโดยไม่จำกัดเฉพาะชายหญิงเท่านั้น โดยพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 จะมีผลใช้บังคับสามารถไปจดทะเบียนสมรสตามกฎหมายแพ่งซึ่งได้มีการรับรองสิทธิสมรสเท่าเทียม โดยแก้ไขใจความหลักของการสมรสจาก “ชาย-หญิง” เป็น “บุคคล” และเปลี่ยนถ้อยคำที่บ่งชี้เพศคำว่า สามี-ภริยา เป็น “คู่สมรส” เพื่อรับรองสิทธิการสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศและแก้ไขอายุขั้นต่ำสำหรับการหมั้นและการสมรสจากอายุ 17 ปีบริบูรณ์ เป็น 18 ปีบริบูรณ์ และกำหนดรับรองสิทธิของคู่สมรส

ทั้งนี้ สิทธิและหน้าที่ที่ตามพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 หรือกฎหมายสมรสเท่าเทียม คือ 1) การหมั้นจะทำได้ต่อเมื่อบุคคลทั้งสองฝ่ายมีอายุ 18 ปีบริบูรณ์แล้ว 2) การสมรสจะทำได้เมื่อบุคคลทั้งสองฝ่ายมีอายุ 18 ปีบริบูรณ์แล้ว แต่ในกรณี มีเหตุอันสมควรศาลอาจอนุญาตให้ทำการสมรสก่อนนั้นได้ 3) การจดทะเบียนสมรส จะทำได้ต่อเมื่อบุคคลสองคนยินยอมเป็นคู่สมรสกันและต้องแสดงการยินยอมนั้นให้ปรากฏโดยเปิดเผยต่อหน้านายทะเบียนและให้นายทะเบียนบันทึกความยินยอมนั้นไว้ด้วย 4) การหย่าโดยความยินยอมจะสมบูรณ์ต่อเมื่อคู่สมรสได้จดทะเบียนการหย่าแล้ว 5) การจัดการทรัพย์สินระหว่างคู่สมรสที่ทำมาหาได้ร่วมกันหรือดูแลผลประโยชน์จากทรัพย์สินและการจัดการหนี้สินร่วมกัน 6) สิทธิได้รับประโยชน์และสวัสดิการจากรัฐในฐานะคู่สมรส 7) การให้ความยินยอมต่อการรักษาพยาบาล 8) การเป็นผู้อนุบาลหรือผู้พิทักษ์ในกรณีที่ศาลสั่งให้คู่สมรส ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นคนไร้ความสามารถหรือคนเสมือนไร้ความสามารถ 9) การอุปการะเลี้ยงดูคู่สมรส ค่าอุปการะเลี้ยงดูระหว่างคู่สมรส หรือระหว่างบิดามารดากับบุตรย่อมเรียกได้ในเมื่อฝ่ายที่ควรได้รับอุปการะเลี้ยงดูไม่ได้รับการอุปการะเลี้ยงดู หรือได้รับการอุปการะเลี้ยงดูไม่เพียงพอแก่อัตภาพ 10) การรับบุตรบุญธรรมร่วมกันในฐานะคู่สมรส ใช้สิทธิตามกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ในมาตราว่าด้วยการรับบุตรบุญธรรม สามารถรับบุตรบุญธรรมร่วมกันได้ทันที

5.2 อภิปรายผล

ผลการศึกษา เรื่อง การสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทย สามารถอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ ได้ดังนี้

วัตถุประสงค์การศึกษาข้อที่ 1 ศึกษาปัญหาการสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทยก่อนการประกาศใช้พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 หรือกฎหมายสมรสเท่าเทียม

จากผลการศึกษาสามารถสรุปได้ดังนี้

1) ปัญหาการรับรองสิทธิในการสมรสระหว่างเพศเดียวกันในประเทศไทย ก่อนมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 หรือกฎหมายสมรสเท่าเทียม การสมรสจะทำได้ต่อเมื่อชายหญิงยินยอมเป็นสามีภริยากัน ซึ่งชายและหญิงเท่านั้นที่จะทำการสมรสกันได้ ส่วนชายหรือหญิงด้วยกันจะทำการสมรสกันไม่ได้ อย่างไรก็ตาม พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 ได้แก้ไขความในมาตรา 1458 เป็นความว่า “การสมรสจะกระทำได้ต่อเมื่อบุคคลทั้งสองฝ่ายมีอายุ 18 ปีบริบูรณ์แล้ว แต่ในกรณีมีเหตุอันสมควร ศาลอาจอนุญาตให้ทำการสมรสก่อนนั้นได้”

2) ปัญหาการรับรองและคุ้มครองสิทธิการสมรสตามกฎหมายประเทศไทย ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ได้บัญญัติกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการใช้ชีวิตร่วมกันของสามีภริยาเพื่อกำหนดสิทธิและหน้าที่ต่าง ๆ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสนับสนุนและส่งเสริมการใช้ชีวิตร่วมกันเป็นครอบครัวและคุ้มครองสถ านะความสัมพันธ์ ดังนั้น เมื่อบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศไม่สามารถทำการสมรสกันได้ ประเด็นปัญหาสำคัญคือ ความสัมพันธ์ระหว่างสามีภริยา การเป็นผู้อนุบาลหรือผู้พิทักษ์ การห้ามทำการสมรสซ้อน สิทธิในการเรียกค่าเลี้ยงชีพ สิทธิในการรับบุตรบุญธรรม สิทธิในการรับมรดก ฯลฯ อย่างไรก็ตามพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 หรือกฎหมายสมรสเท่าเทียมได้มีการแก้ไขโดยรับรองสิทธิของคู่สมรสที่เป็นบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศเช่นเดียวกับคู่สมรสที่เป็นชายหญิง

3) ปัญหาข้อกฎหมายที่เกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่ของคู่สมรส นอกจากบทบัญญัติตามกฎหมายครอบครัวและมรดกที่กำหนดสิทธิและหน้าที่ระหว่างคู่สมรสไว้ และยังได้กำหนดสิทธิ หน้าที่ของคู่สมรส ได้แก่ สิทธิตามกฎหมายลักษณะละเมิด สิทธิในการบริจาคร่างกายหรืออวัยวะ สิทธิในการประกันสังคม สิทธิในการลงนามยินยอมให้รักษาพยาบาลคู่ชีวิตที่มีความหลากหลายทางเพศ ฯลฯ

วัตถุประสงค์การศึกษาข้อที่ 2 ศึกษากฎหมายรับรองการสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทยและต่างประเทศ

1) การรับรองสิทธิทางกฎหมายของบุคคลที่มีความหลากหลายในประเทศไทย

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ได้มีการรับรองสิทธิทางกฎหมาย ความเสมอภาคและการป้องกันการเลือกปฏิบัติไว้ในมาตรา 4 ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคของบุคคลย่อมได้รับความคุ้มครองตามมาตรา 25 สิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทย บุคคลย่อมมีสิทธิและเสรีภาพและได้รับความคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญตราบเท่าที่การใช้สิทธิหรือเสรีภาพเช่นว่านั้นไม่กระทบกระเทือนหรือเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของรัฐ ความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชนและไม่ละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลอื่น และมาตรา 27 บุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมาย มีสิทธิและเสรีภาพ และได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่ากัน ชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน

ทั้งนี้ เมื่อพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 หรือกฎหมายสมรสเท่าเทียมบังคับใช้ ส่งผลให้บุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศสามารถจดทะเบียนสมรสกันได้ และย่อมทำให้บุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศได้รับความคุ้มครองตามกฎหมาย ซึ่งกำหนดไว้สำหรับคู่สมรสต่างเพศ คือ 1) สิทธิและหน้าที่ตามกฎหมายครอบครัวและมรดก 2) การอุปการะเลี้ยงดูซึ่งกันและกัน 3) การเป็นผู้อนุบาลหรือผู้พิทักษ์ ในกรณีที่ศาลสั่งให้คู่สมรสฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นคนไร้ความสามารถหรือเสมือนไร้ความสามารถคู่สมรสอีกฝ่ายย่อมเป็นผู้อนุบาลหรือผู้พิทักษ์ 4) ห้ามทำการสมรสซ้อน 5) ทรัพย์สินระหว่างคู่สมรส 6) สิทธิในการเรียกค่าเลี้ยงชีพ 7) การรับบุตรบุญธรรม 8) มรดก 9) สิทธิตามกฎหมายอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น สิทธิตามกฎหมายลักษณะละเมิด สิทธิหักค่าลดหย่อนภาษี เป็นต้น 10) สิทธิในการบริจาคร่างกายหรืออวัยวะ 11) สิทธิในการประกันสังคม และ 12) สิทธิในการลงนามยินยอมรักษาพยาบาล

2) สิทธิที่จะได้รับการรับรองและคุ้มครองของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศของไทย

(1) ความสัมพันธ์ระหว่างสามีภริยา พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 มาตรา 1461 ได้มีการแก้ไขข้อความเพื่อให้มีความครอบคลุมถึงกลุ่มคนที่มีความหลากหลายทางเพศ โดยแก้ไขคำว่า สามี ภรรยา” เป็นคำว่าคู่สมรส กล่าวคือ คู่สมรสต้องอยู่กินด้วยกันฉันคู่สมรส คู่สมรสต้องช่วยเหลืออุปการะเลี้ยงดูกันตามความสามารถและฐานะของตน

(2) พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 หรือกฎหมายสมรสเท่าเทียม ได้มีการแก้ไขข้อความเป็นในกรณีที่ศาลสั่งให้คู่สมรสฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นคนไร้ความสามารถหรือเสมือนไร้ความสามารถ คู่สมรสอีกฝ่ายหนึ่งย่อมเป็นผู้อนุบาลหรือผู้พิทักษ์ แต่เมื่อผู้มีส่วนได้เสียหรืออัยการร้องขอและถ้ามีเหตุสำคัญ ศาลจะตั้งผู้อื่นเป็นผู้อนุบาลหรือผู้พิทักษ์ก็ได้

(3) พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 ได้แก้ไขข้อความว่า “บุคคลจะทำการสมรสในขณะที่ตนมีคู่สมรสอยู่ไม่ได้”

(4) พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 ได้แก้ไขข้อความว่า “ในคดีหย่าถ้าเหตุแห่งการหย่าเป็นความผิดของคู่สมรสฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งแต่ฝ่ายเดียวและการหย่านั้นจะทำให้อีกฝ่ายหนึ่งยากจนลง เพราะไม่มีรายได้พอจากทรัพย์สินหรือจากการงานตามที่เคยทำอยู่ระหว่างสมรส อีกฝ่ายหนึ่งนั้นจะขอให้ฝ่ายที่ต้องรับผิดจ่ายค่าเลี้ยงชีพให้ได้ ค่าเลี้ยงชีพนี้ศาลอาจให้เพียงใดหรือไม่ให้ก็ได้ โดยคำนึงถึงความสามารถของผู้ให้และฐานะของผู้รับ

(5) สิทธิในการรับบุตรบุญธรรม โดยผู้เยาว์ที่เป็นบุตรบุญธรรมของบุคคลใดอยู่จะเป็นบุตรบุญธรรมของบุคคลอื่นอีกในขณะเดียวกันไม่ได้เว้นแต่เป็นบุตรบุญธรรมของคู่สมรสของผู้รับบุตรบุญธรรม

3) การรับรองและคุ้มครองสิทธิการสมรสตามกฎหมายต่างประเทศ

สิทธิและความเสมอภาคระหว่างเพศในระดับสากล ได้มีการรับรองสิทธิและความเท่าเทียมกัน โดยการไม่เลือกปฏิบัติบนพื้นฐานเรื่องเพศสรีระ (Sex) เพศภาวะ (Gender) และเพศวิถี (Sexuality) นอกจากนั้น ยังได้มีการบัญญัติกฎหมายรับรองการสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศเพื่อให้การรับรองสถานะตามกฎหมาย ได้แก่ สหรัฐอเมริกา แคนาดา สหราชอาณาจักร สหพันธสาธารณรัฐเยอรมนี ดังนี้

สหรัฐอเมริกา มีการรับรองกฎหมายแต่งงานของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ โดยได้มีการแก้ไขกฎหมายในแต่ละรัฐ ซึ่งเป็นการจดทะเบียนในลักษณะของ “The Domestic Partnership” โดยให้สิทธิแก่บุคคลที่มีรสนิยมรักเพศเดียวกัน สามารถเลือกที่จะทำสัญญาการอยู่ร่วมกันหรือการจดทะเบียนความสัมพันธ์เพื่อให้คู่สัมพันธ์มีสิทธิในการได้รับสิทธิที่จำเป็นจากรัฐ เช่น สิทธิในด้านภาษี สิทธิในการทำนิติกรรมร่วมกัน สิทธิที่จะได้รับในการทำกรมธรรม์ประกันชีวิต เป็นต้น อย่างไรก็ตามกฎหมายรองรับการจดทะเบียนสมรสมี 3 รัฐ ประกอบด้วย รัฐแมสซาชูเสทส์ รัฐนิวแฮมเชียร์ และรัฐเวอร์มอนต์ กล่าวคือ 1) รัฐแมสซาชูเสทส์ เป็นรัฐที่ได้มีการอนุญาตให้บุคคลเพศเดียวกัน สามารถทำการสมรสเช่นเดียวกับคู่สมรสต่างเพศ โดยได้นำกฎหมายว่าด้วยการสมรสอันเป็นกฎหมายที่รับรองการสมรสของบุคคลซึ่งเป็นคนต่างเพศนั้นมาบังคับใช้กับบุคคลที่เป็นคนรักเพศเดียวกัน 2) รัฐนิวแฮมเชียร์ ศาลยุติธรรมทั่วไปของรัฐนิวแฮมเชียร์และรัฐบาลได้ลงนามในกฎหมายเพื่อความเสมอภาคในการสมรส “An Act Relative to Civil Marriage and Civil Unions” โดยให้การรับรองการสมรสของบุคคลเพศเดียวกัน และกำหนดสิทธิ หน้าที่ ความคุ้มครองไว้สำหรับคู่สมรส เช่น กฎหมายครอบครัว กฎหมายเกี่ยวกับการจัดการทรัพย์สิน กฎหมายมรดก เป็นต้น และ 3) รัฐเวอร์มอนต์ อนุญาตให้คู่รักเพศเดียวกันสามารถจดทะเบียนสมรสกันได้ โดยผลของการจดทะเบียนสมรสและการจดทะเบียนความสัมพันธ์จะได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายที่กำหนดสิทธิ หน้าที่และความคุ้มครองสำหรับคู่สมรส เช่น การเป็นผู้ปกครองและการตัดสินใจในการรักษาพยาบาลแทนคู่สมรสที่ไร้ความสามารถ สิทธิในการรับมรดก สิทธิทางภาษี สิทธิในการหย่าร้างและแบ่งทรัพย์สิน เป็นต้น

แคนาดา มีการห้ามการเลือกปฏิบัติต่อบุคคลด้วยเหตุผลจากรสนิยมทางเพศที่แตกต่างกัน และได้ออกกฎหมาย Civil Marriage Act 2005 ซึ่งเป็นการรับรองสิทธิแก่บุคคลรักร่วมเพศระดับที่เป็นกฎหมายภายในของประเทศที่เป็นแนวทางสำหรับใช้ร่วมกันและแต่ละรัฐมีเงื่อนไขหลักร่วมกัน คือ การจดทะเบียนสมรสสามารถทำได้ไม่ว่าจะเป็นการสมรสระหว่างบุคคลเพศเดียวกันหรือบุคคลต่างเพศ บุคคลที่ได้จดทะเบียนความสัมพันธ์อยู่แล้วสามารถทำการจดทะเบียนสมรสได้ คู่สมรสเพศเดียวกันย่อมมีสิทธิและหน้าที่ต่อกันเหมือนเช่นการสมรสของชายและหญิงทุกประการ รวมทั้งมีสิทธิที่จะหย่าขาดจากกันด้วย

สหราชอาณาจักร มีการออกกฎหมายรับรองการจดทะเบียนความสัมพันธ์ของบุคคลเพศเดียวกันที่เรียกว่า The Civil Partnership 2004 โดยคู่จดทะเบียนความสัมพันธ์จะมีสิทธิและหน้าที่คล้ายกับคู่สมรสในหลาย ๆด้าน โดยได้กำหนดหลักเกณฑ์ในการจดทะเบียนความสัมพันธ์ของบุคคลเพศเดียวกัน คือ 1) ต้องเป็นบุคคลที่มีอายุไม่ต่ำกว่า 16 ปี แต่กรณีที่อายุไม่เกิน 18 ปี จะต้องได้รับความยินยอมจากบิดามารดาหรือผู้ปกครอง 2) ต้องไม่เป็นบุคคลที่ได้จดทะเบียนความสัมพันธ์หรือจดทะเบียนสมรสอยู่ในขณะนั้น 3) ต้องไม่เป็นการจดทะเบียนความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่มีความสัมพันธ์ต้องห้ามตามกฎหมาย เช่น ระหว่างบิดา มารดา บุตร พี่น้องร่วมบิดามารดาหรือร่วมแต่บิดาหรือมารดา

สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี ได้บัญญัติกฎหมาย “Act on Life Partnership 2000” เพื่อให้การคุ้มครองคู่สัมพันธ์ที่เป็นบุคคลเพศเดียวกันให้เสมือนกับคู่สมรสต่างเพศ โดยกฎหมายดังกล่าวให้สิทธิของบุคคลเพศเดียวกันมีสิทธิและหน้าที่ต่อกันและกำหนดเงื่อนไขและวิธีการจดทะเบียนความสัมพันธ์ของบุคคลเพศเดียวกัน โดยเมื่อคู่รักที่เป็นบุคคลเพศเดียวกันดำเนินการตามเงื่อนไขของการจดทะเบียนความสัมพันธ์แล้ว การจดทะเบียนนั้นย่อมมีผลสมบูรณ์ และมีผลผูกพันทางกฎหมาย ก่อให้เกิดสิทธิหน้าที่ของคู่ชีวิตเสมือนกับคู่รักต่างเพศพึงมีต่อกัน นอกจากนั้นศาลรัฐธรรมนูญยังได้มีการบัญญัติให้นำสิทธิและหน้าที่ทุกอย่างที่กำหนดไว้สำหรับคู่สมรสต่างเพศมาใช้กับคู่ความสัมพันธ์ด้วย อาทิ หน้าที่รับผิดชอบซึ่งกันและกัน เสมือนสามีภริยาพึงมีต่อกัน หน้าที่ในการอุปการะเลี้ยงดูความสัมพันธ์ในเรื่องทรัพย์สิน เป็นต้น

วัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 3 ศึกษาการรับรองสิทธิของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศหลังจากพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 หรือกฎหมายสมรสเท่าเทียมมีผลบังคับใช้

1) การแก้ไขพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 หรือกฎหมายสมรสเท่าเทียม มีเหตุผลสำคัญ คือ เพื่อรองรับให้บุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศสามารถหมั้นและสมรสกันได้ ซึ่งจะทำให้มีสิทธิ หน้าที่ และสถานะทางครอบครัวเท่าเทียมกับคู่สมรสที่เป็นชายและหญิง รวมทั้งเร่งรัดการพิจารณาและออกกฎหมายเกี่ยวกับการรับรองอัตลักษณ์ทางเพศสภาพ และเมื่อกฎหมายดังกล่าวมีผลใช้บังคับแล้ว หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องควรเสนอแนวทางการแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ครอบครัว และบรรพ 6 มรดก โดยให้ใช้คำว่า “บุคคล” แทนคำว่า “หญิง” และคำว่า “ชาย “ เนื่องจากเป็นถ้อยคำที่มีความหมายที่เป็นกลางทางเพศและครอบคลุมบุคคลทุกเพศ โดย (1) การแก้ไขเพิ่มเติมถ้อยคำว่า “หญิง” เป็น “หญิงหรือบุคคลที่ตั้งครรภ์ได้” รวมทั้งคำว่า “หญิงมีครรภ์” เป็น “หญิงมีครรภ์หรือบุคคลมีครรภ์” เพื่อเป็นการยืนยันสิทธิในการตั้งครรภ์และมีบุตรของบุคคลผู้มีความหลากหลายทางเพศ (2) คำว่า “ชาย” ให้แก้ไขเป็นคำว่า “บุคคล” ซึ่งเป็นถ้อยคำที่มีความหมายเป็นกลางทางเพศและครอบคลุมถึงบุคคลทุกเพศ นอกจากนั้นยังมีการแก้ไขเงื่อนไขของการหมั้นหรือการสมรส โดยแก้ไขคำว่า “ชาย” “หญิง” เป็นคำว่า “บุคคล” เพื่อให้สามารถทำการหมั้นหรือสมรสกันได้ และแก้ไขอายุการหมั้นและการสมรสของบุคคลจากอายุ 17 ปีบริบูรณ์เป็นอายุ 18 ปีบริบูรณ์ เปลี่ยนคำว่า “สามีภริยา” เป็นคำว่า “คู่สมรส”รวมทั้งมีการแก้ไขประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์เพื่อให้ครอบคลุมลักษณะความสัมพันธ์ของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ

2) สิทธิตามพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567

พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 ได้มีการรับรองสิทธิประโยชน์ตามกฎหมายที่บัญญัติถึงสิทธิของ “คู่สมรส” หรือ “สามีภริยา” กล่าวคือ สิทธิในการใช้นามสกุลของคู่สมรส สิทธิในการให้ความยินยอมรักษาพยาบาล สิทธิในการบรรจุเป็นข้าราชการกรณี คู่สมรสเสียชีวิตจากการรบหรือการปฏิบัติหน้าที่ สิทธิประโยชน์ตามกฎหมายประกันสังคม บำนาญชราภาพ สิทธิประโยชน์ทางด้านภาษี นอกจากนั้น ภายหลังพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 มีผลบังคับใช้จะส่งผลให้บุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศมีการรับรองสิทธิ กล่าวคือ การสมรสระหว่างคนไทยกับคนต่างชาติ การแบ่งสินส่วนตัวและสินสมรส การจัดการสินสมรสต้องได้รับความยินยอมจากอีกฝ่าย การรับบุตรบุญธรรมร่วมกันได้ คู่สมรสฝ่ายหนึ่งตายอีกฝ่ายมีสิทธิได้รับมรดก การฟ้องหย่าหากเลี้ยงดูผู้อื่นฉันชู้สาว ฟ้องค่าทดแทนจากชู้ได้ไม่จำกัดเงื่อนไขเรื่องเพศ

3) การรับรองสิทธิตามพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 ได้รับรองสิทธิการสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศและแก้ไขอายุขั้นต่ำสำหรับการหมั้นและการสมรสจากอายุ 17 ปีบริบูรณ์ เป็น 18 ปีบริบูรณ์ และกำหนดรับรองสิทธิของคู่สมรสที่จดทะเบียนตามกฎหมายใหม่ มีสิทธิตามกฎหมายอื่น ๆ ที่รับรองสิทธิของสามี-ภริยา ตามกฎหมายแพ่งและพาณิชย์เดิมได้กำหนดให้การสมรสกับคนต่างชาติของบุคคลเพศสภาพเดียวกันสามารถทำได้โดยใช้กฎหมายไทย นอกจากนั้นยังสามารถรับบุตรบุญธรรมร่วมกัน สิทธิในการรับมรดกคู่สมรสในฐานะทายาทโดยธรรม สิทธิใน

การใช้นามสกุลคู่สมรส การให้ความยินยอมในการรักษาพยาบาลกรณีคู่สมรสอยู่ในสภาวะให้ความยินยอมไม่ได้ สิทธิประโยชน์ในทางภาษี

วัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 4 ฝ่ายนิติบัญญัตินำไปใช้เป็นข้อมูลประกอบการตัดสินใจเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่ส่งผลต่อการพัฒนาประเทศอย่างทันต่อเหตุการณ์ ตรงประเด็น และสามารถสนับสนุนการปฏิบัติงานของฝ่ายนิติบัญญัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การจัดทำรายงานการศึกษา เป็นการศึกษาวิจัยเพื่อให้มีข้อมูลด้านการวิจัยเพื่อสนับสนุนการทำงานของสมาชิกรัฐสภา คณะกรรมาธิการ และบุคคลในวงงานรัฐสภา ซึ่งข้อมูลด้านการวิจัยจะสามารถนำไปใช้สนับสนุนการพิจารณาเรื่องใดเรื่องหนึ่งของสมาชิกรัฐสภา คณะกรรมาธิการ ที่ส่งผลต่อการพิจารณากำหนดแนวทางหรือนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาประเทศทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและความเป็นอยู่ของประชาชน กล่าวคือ 1) การสนับสนุนกระบวนการนิติบัญญัติ ซึ่งผลการวิจัยเป็นข้อมูลข้อเท็จจริงที่ผ่านการวิเคราะห์ทางวิชาการที่จำเป็นต่อการพิจารณาร่างกฎหมายต่าง ๆ ทำให้สมาชิกรัฐสภาและคณะกรรมาธิการเข้าใจประเด็นปัญญา ผลกระทบและทางเลือกในการแก้ไขกฎหมาย 2) สร้างความถูกต้องช่วยให้การตัดสินใจในการออกกฎหมายเป็นไปอย่างมีหลักการ ลดข้อผิดพลาดและลดความขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้นตามมา เนื่องจากงานวิจัยเป็นการให้ข้อมูลข้อเท็จจริงและผ่านการวิเคราะห์ข้อมูลซึ่งจะสะท้อนให้เห็นสาเหตุหรือผลกระทบของปัญหา ทำให้สามารถทราบถึงสภาพปัญหา ข้อเท็จจริง ซึ่งจะทำให้ข้อมูลมีความน่าเชื่อถือและมีแหล่งอ้างอิง 3) การเพิ่มประสิทธิภาพการทำงานของคณะกรรมาธิการ ได้แก่ (1) การควบคุมการบริหารราชการแผ่นดิน ซึ่งผลการวิจัยจะช่วยในการวิเคราะห์นโยบาย เพื่อประเมินความเป็นไปได้ ความคุ้มค่าและผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นของทางเลือกต่าง ๆ รวมทั้งสามารถสร้างความชอบธรรมและความน่าเชื่อถือ (2) การพิจารณาสอบสวนและศึกษาเรื่องต่าง ๆ เนื่องจากการมีข้อมูลจากงานวิจัยซึ่งมีเป็นข้อมูลเฉพาะด้านทำให้สามารถลดภาระงานและทำให้คณะกรรมาธิการมีข้อมูลในการพิจารณาปัญหาที่มีความซับซ้อน เนื่องจากผ่านการวิเคราะห์หรือสังเคราะห์ข้อมูลมาแล้ว

ดังนั้น การมีข้อมูลด้านการวิจัยที่มีความถูกต้อง ครบถ้วน และทันต่อการนำไปใช้ประโยชน์ของสมาชิกรัฐสภา คณะกรรมาธิการ และบุคคลในวงงานรัฐสภา รวมทั้งมีงานวิจัยที่เพียงพอต่อการเป็นข้อมูลสนับสนุนการทำงานของฝ่ายนิติบัญญัติจะส่งผลให้ฝ่ายนิติบัญญัติมีข้อมูลที่สามารถนำไปใช้ประกอบการพิจารณาเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่ส่งผลต่อประเทศชาติและประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

5.3 ข้อเสนอแนะ

1) ควรมีการปรับปรุงแก้ไขกฎหมายให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 หรือกฎหมายสมรสเท่าเทียม เพื่อให้สอดคล้องกับแนวทางปฏิบัติและการรองรับทางกฎหมายของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศของประเทศไทย โดยเฉพาะกฎหมายว่าด้วยการรับรองอัตลักษณ์ทางเพศ กฎหมายการรับบุตรบุญธรรม เป็นต้น

2) การแก้ไขพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็กที่เกิดโดยอาศัยเทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์ทางการแพทย์ พ.ศ. 2558 หรือที่เรียกว่า พระราชบัญญัติอุ้มบุญ ซึ่งในมาตรา 21 แห่งพระราชบัญญัติดังกล่าวได้กำหนดให้สามีและภริยาที่ชอบด้วยกฎหมาย ซึ่งภริยาไม่อาจตั้งครรภ์ได้เท่านั้นที่สามารถให้หญิงอื่นตั้งครรภ์ ดังนั้น เมื่อมีการแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ในเรื่องการสมรสเท่าเทียม จึงควรมีการแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็กที่เกิดโดยอาศัยเทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์ทางการแพทย์ให้สอดรับกับการแก้ไขประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ดังกล่าว โดยในพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็กที่เกิด

โดยอาศัยเทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์ทางการแพทย์ ควรเปลี่ยนจากคำว่า “สามีภริยา” เป็นคำว่า “คู่สมรส” ทั้งนี้จะทำให้บุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศที่ทำการสมรสกันไม่ว่าระหว่างชายกับชาย หรือหญิงกับหญิง ซึ่งไม่อาจตั้งครรภ์ได้ที่ประสงค์จะมีบุตรสามารถให้หญิงอื่นตั้งครรภ์แทนได้ ทำให้บุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศไม่ถูกเลือกปฏิบัติและเกิดความเท่าเทียมกัน

3) การเลือกปฏิบัติต่อบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศลดลงหลังจากกฎหมายสมรสเท่าเทียมมีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ 23 มกราคม 2568 ที่ผ่านมา ซึ่งในการขับเคลื่อนเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ จึงควรมีกฎหมายรับรองอัตลักษณ์ทางเพศและกฎหมายขจัดการเลือกปฏิบัติ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการใช้กฎหมายสมรสเท่าเทียมได้มากขึ้น

4) การสร้างความเท่าเทียมทางกฎหมายให้แก่บุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ เนื่องจากยังมีกฎหมายอีกหลายฉบับที่ต้องได้รับการแก้ไขให้มีความสอดคล้องกับประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ โดยเฉพาะกรณีที่กฎหมายใช้คำระบุสถานะโดยแบ่งแยกเพศหรือมีการเลือกปฏิบัติทางเพศในบทบัญญัติที่ไม่มีเรื่องเพศมาเกี่ยวข้อง เมื่อมีการแก้ไขแล้วคู่สมรสเพศเดียวกันจะสามารถใช้สิทธิต่าง ๆ เช่นเดียวกับคู่สมรสชายหญิง เช่น สิทธิในการใช้นามสกุลของอีกฝ่าย สิทธิประโยชน์ทางภาษี เช่น การยื่นแบบเสียภาษีร่วมกันในฐานะคู่สมรส การได้รับการหักลดหย่อนภาษีเงินได้จากเงินที่ได้รับจากคู่สมรส สิทธิที่เกี่ยวข้องกับสวัสดิการต่าง ๆ เช่น กฎหมายแรงงาน กฎหมายประกันสังคมในส่วนที่ว่าด้วยสิทธิของคู่สมรส ดังนั้น จึงต้องมีการแก้ไขกฎหมายดังกล่าวเพื่อให้สอดคล้องกับประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ในกรณีที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายสมรสเท่าเทียมดังกล่าว

5) ควรติดตามปัญหา อุปสรรค และผลการบังคับใช้กฎหมายสมรสเท่าเทียมในสังคมไทย เพื่อเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาความไม่เท่าเทียมทางกฎหมายของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศและมาตรการอื่นที่เกี่ยวข้องต่อไป

บรรณานุกรม

กรมสุขภาพจิต (2563). **พระราชบัญญัติสุขภาพจิต พ.ศ. 2551 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2562**. สืบค้น 18 กุมภาพันธ์ 2568 จาก https://necam.go.th/wp-content/uploads/2020/11/พระราชบัญญัติสุขภาพจิต พ.ศ. 2551 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2562.pdf

กระทรวงการต่างประเทศ (2551). **ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน**. สืบค้น 18 กุมภาพันธ์ 2568 จาก https://humanrights.mfa.go.th/upload/pdf/udhr-th-en.pdf

กระทรวงสาธารณสุข (2557). **รวมกฎหมายพระราชบัญญัติสุขภาพจิต พ.ศ. 2551**. สืบค้น 20 กุมภาพันธ์ 2568 จาก https://omhc.dmh.go.th/law/Files/%E0%B8%A3%E0%B8%A7%E0%B8%A1%E0%B8%81%E0%B8%8E%E0%B8%AB%E0%B8%A1%E0%B8%B2%E0%B8%A2%E0%B8%AF_110315_forweb.pdf

คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ (2552). **รายงานประเมินสถานการณ์สิทธิมนุษยชน ปี 2547-2550 ในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ. สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ.

ชวินโรจน์ ธีรพัชรพและคณะ (2560). **สิทธิความเสมอภาคในการสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทย**. สาขาวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

ชำนาญ จันทร์เรือง (2552). **ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของกลุ่มความหลากหลายทางเพศในมุมมองนักกฎหมาย**. เชียงใหม่ สำนักพิมพ์เกย์ไพรด์.

เทิดเกียรติภณช์ แสงมณีจีรนันเดชา และรัตพงษ์ สอนสุภาพ (2563). **ความเสมอภาคของกลุ่มหลากหลายทางเพศต่อการสมรสและรับรองบุตร: โอกาสและความท้าทายของสังคมไทย**. ปทุมธานี. วิทยาลัยนวัตกรรมสังคม มหาวิทยาลัยรังสิต.

บรรเจิด สิงคเนติ (2552). **หลักพื้นฐานเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ พิมพ์ครั้งที่ 3**. กรุงเทพฯ: บริษัท สำนักพิมพ์วิญญูชน จำกัด

บรรเจิด สิงคะเนติ (2558). **หลักพื้นฐานเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ พิมพ์ครั้งที่ 5** แก้ไขเพิ่มเติม. กรุงเทพฯ. สำนักพิมพ์วิญญูชน

ปรีดี เกษมทรัพย์ (2539). **นิติปรัชญา**. สืบค้น 1 มีนาคม 2568 จาก https://ethesisarchive/library.tu.ac.th/thesis/2020/TU_2020_6001031241_13161_13653.pdf.

ประสพสุข บุญเดช (2551). **คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ว่าด้วยครอบครัว**. พิมพ์ครั้งที่ 17. กรุงเทพฯ. สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตศึกษา

ปิยพร โกมุที (2563). **สิทธิและเสรีภาพในการสมรสของบุคคลเพศทางเลือก**. วิทยานิพนธ์นิติศาสตร์มหาบัณฑิต สาขากฎหมายเอกชน. คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ฉบับที่ 10 พ.ศ 2533 (26 กันยายน 2533) ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 107 ตอนที่ 187

พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ฉบับที่ 24 (24 กันยายน 2567) ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 141 ตอนที่ 58 ก

พระราชบัญญัติความเท่าเทียมระหว่างเพศ พ.ศ. 2558 (13 มีนาคม 2558) ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 132 ตอนที่ 18 ก

พระราชบัญญัติประกันสังคม พ.ศ. 2533 (1 กันยายน 2533) ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 107 ตอนที่ 161

พระราชบัญญัติภาษีการรับมรดก พ.ศ. 2558 (5 สิงหาคม 2558) ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 132 ตอนที่ 72 ก

พระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พศ. 2550. (19 มีนาคม 2550) ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 124 ตอนที่ 16 ก

พระราชบัญญัติให้ใช้บทบัญญัติบรรพ 5 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ที่ได้ตรวจชำระใหม่ พ.ศ.2519 (15 ตุลาคม 2519) ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 93 ตอนที่ 129

พระราชบัญญัติให้ใช้บทบัญญัติแห่งประมวลรัษฎากร พุทธศักราช 2481 (31 มีนาคม 2481) ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 56

พระราชบัญญัติให้ใช้บทบัญญัติบรรพ 5 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ที่ได้ตรวจชำระใหม่ พ.ศ. 2519. (15 ตุลาคม 2519) ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 93 ตอนที่ 129

พระราชบัญญัติให้ใช้บทบัญญัติบรรพ 1 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ที่ได้ตรวจชำระใหม่ พ.ศ.2535. (8 เมษายน 2535) ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 169 ตอนที่ 42

พัชรินทร์ ไวกวี (2563). **ปัญหาความเท่าเทียมระหว่างเพศ**. สืบค้น 10 พฤษภาคม 2568 จาก https:// www.wlat.or.th/16966544/กฎหมายที่ควรรู้

แพทยสภา (14 กันยายน 2549). **ข้อบังคับแพทยสภาว่าด้วยการรักษาจริยธรรมแห่งวิชาชีพเวชกรรม พ.ศ.2549** สืบค้น 18 กุมภาพันธ์ 2568 จาก https://tmc.or.th/service_law02_17.php

ไพศาล ลิขิตปรีชากุล (2552). **หลักการยอกยาการ์ตาว่าด้วยการใช้กฎหมายสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศในประเด็นวิถีทางเพศและอัตลักษณ์ทางเพศ แนวทางสร้างหลักประกันคุ้มครองสิทธิมนุษยชนให้ก้าวไปสู่ความเสมอภาคและเคารพสิทธิทางเพศ พิมพ์ครั้งที่ 2**. กรุงเทพฯ. สำนักงาคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ.

ภานพ มีชำนาญ (2555). **การศึกษาสภาพปัญหาความเสียเปรียบของคู่ความหลากหลายทางเพศการไม่มีกฎหมายรับรองการสมรสในประเทศไทย**. สืบค้น 10 พฤษภาคม 2568 จาก https://cmudc. library.cmu.ac.th/frontend/Info/item/dc:117821

วิฑูรย์ อึ้งประพันธ์ (2559). **พระราชบัญญัติคุ้มครองเด็กที่เกิดโดยอาศัยเทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธ์ทางการแพทย์ พ.ศ. 2558 กรณีศึกษาจากคำสั่งศาลเยาวชนและครอบครัวกลางหมายเลขดำที่ พ.1239/2558 หมายเลขแดงที่ พ.716/2559** สืบค้น 10 พฤษภาคม 2568 จาก https://library.dmh.go.th/somdet/dublin.php?ID=8632

วีนัส สีสุข (2546). **คู่มือการปฏิบัติงานตามกฎหมายการทะเบียนราษฎร เล่ม 2**. กรุงเทพฯ. สำนักพิมพ์: สูตรไพศาล.

ศาลรัฐธรรมนูญ (2564). **คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญ คำวินิจฉัยที่ 20/2564 เรื่องพิจารณาที่ 30/2563 เรื่อง ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1448 ขัดหรือแย่งต่อรัฐธรรมนูญมาตรา 25 มาตรา 26 และมาตรา 27 วรรคหนึ่ง วรรคสองและวรรคสาม หรือไม่**. (13 พฤศจิกายน 2564) จาก https://www.constitutionalcourt.or.th/occ_web/download/article/article_20211221153745.pdf

สถาบันพระปกเกล้า (2564). **การศึกษาการบังคับใช้พระราชบัญญัติความเท่าเทียมระหว่างเพศ พ.ศ. 2558 เพื่อประเมินผลสัมฤทธิ์ของกฎหมาย.** สืบค้น 10 พฤษภาคม 2568 จาก https://kpi.ac.th/uploads/pdf/dvO08qv50FIVXmyRwHvQgtsgegI1xOscLizd3BUR.pdf

สมาคมสุขภาพทางเพศโลก (2567). **สิทธิทางเพศในฐานะสิทธิมนุษยชน: คู่มือสำหรับปฏิญญาสิทธิทางเพศของ WAS**. สืบค้น 10 พฤษภาคม 2568 จาก https://www.worldsexualhealth.net/was-declaration-on-sexual-rights

สาวิตรี สุขศรี (2565). **การศึกษาการบังคับใช้พระราชบัญญัติความเท่าเทียมระหว่างเพศ พ.ศ. 2558 เพื่อประเมินผลสัมฤทธิ์ของกฎหมาย**. กรุงเทพฯ. สถาบันพระปกเกล้า.

สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา (31 มีนาคม 2481). **พระราชบัญญัติให้ใช้บทบัญญัติแห่งประมวลรัษฎากร พุทธศักราช 2481**. สืบค้น 20 กุมภาพันธ์ 2568 จาก https://www.aerothai.co.th/sites/default/files/files/related-laws/พระราชบัญญัติให้ใช้บทบัญญัติแห่งประมวลรัษฎากร พ.ศ. 2481.pdf

สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (2550). **พระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2550**. สืบค้น 1 มีนาคม 2568 จาก https://www.tncathai.org/data/ThuAugust2007-13-7-17- Health_Law_2550.pdf

สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ (2552). **หลักการยอกยาการ์ตาว่าด้วยการใช้กฎหมายสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศ ในประเด็นวิถีทางเพศละอัตลักษณ์ทางเพศ แนวทางสร้างหลักประกันคุ้มครองสิทธิมนุษยชน ให้ก้าวไปสู่ความเสมอภาคและเคารพสิทธิทางเพศ** สืบค้น 22 กุมภาพันธ์ 2568 จาก https://www.rsat.info/wpcontent/uploads/2021/09/หลักการยอกยาการ์ตา.pdf

สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา(2560).**รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560**. สืบค้น 1 เมษายน 2568 จาก https://www.senate.go.th/assets/portals/13/files/รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560.pdf

สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร (2550). **รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550**. สืบค้น1 เมษายน 2568 จาก https://library.parliament.go.th/sites/files/assets/files/ give-take/content_thcons/NALT- default/18cons2550t.pdf

อิทธิพร บุญประคอง และคณะ (2551). **ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน**. กรุงเทพฯ. กรมองค์การระหว่างประเทศ กระทรวงการต่างประเทศ.

อำนาจ มงคลสืบสกุล (2562). **การส่งเสริมสิทธิมนุษยชนของกลุ่มคนที่มีความหลากหลายทางเพศประเทศไทย**. คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.